

הלקת אליהו

הלכות אבלות

קונטרס הכנה לרבנות
סיכום תמציתי של יסוד ההלכה
טור זב"י שו"ע ונושאי כליו

נוסף עליו בשולי הסיכום
שיטת מו"ר רשכבה"ג פוסק הדור הג"ר עובדיה יוסף זצוק"ל

מהדורה מיוחדת עבור אתר סמיכה
ניתן להשיג את הקונטרס המלא במחיר עלות
ההדפסה, במחיר 15 ₪ בלבד
במוקדים שונים בכל רחבי הארץ.
לפרטים: 0548468383

זיכני השי"ת בטובו וחסדו
הצב"י
אליהו יוחאי אלקיים
מחב"ס אפיקי אליהו על התורה

פעיה"ת ביתר עילית תובב"א
אלול שנת התשפ"ב

ניתן להשיג את הקונטרס בדמי עלות

ברווז' הזווה מלובלין 45/1 ביתר עילית

וכן במוקדים נוספים בכל זולקי הארץ

להערות והארות, או להשגת הקונטרס.

וכן להנצחות לע"נ, לרפואה או להצלחה.

ניתן לפנות לפל':

0548468383

ניתן להשיג חיבורים נוספים מספרי המחבר:

חלקת אליהו בנושאים נוספים:

שבת

נדה

איסור והיתר

חופה וקידושין

תפילה וברכות וביהכ"נ

מצוות התלויות בארץ

חגים

מקואות

עירובין

שביעית

מילה וגירות

אפיקי אליהו – על התורה

ב"כ על התורה, פירושים חדשים וביאורים על התורה המאגרים לאגודה אחת לפי סדר הפרשיות והנושאים שבפרשה, על דרך המסור והדרש, תוך ביאור כולם ביסוד אחד

© כל הזכויות שמורות

elkayam.e5@gmail.com

בס"ד, ט"ז שבט תשע"ח, 4-724/ע"ח

דברי ברכה

הובא לפני גליונות הספר **"חלקת אליהו"** סיכום הלכות מצוות התלויות בארץ, עירובין, מילה וגרות, מעשה ידיו להתפאר, של היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, משנתו סדורה וערוכה, יראת ה' היא אוצרו, טעמו ונימוקו עמו, חכו ממתקים וכולו מחמדים, תהלתו בקהל חסידים, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, הרה"ג **אליהו אלקיים שליט"א**.

כבר איתמחי גברא בכמה חיבורים חלקת אליהו על הלכות נדה, ואפיקי אליהו על התורה, שנתקבלו בשמחה בין האברכים היקרים ה' עליהם יחיו, שלומדים הלכה ולמעשה, ובספריו אלה מקבץ כעמיר גורנה יסודות ההלכה בש"ס ובפוסקים ראשונים ואחרונים, ובעיקר ממה שמוכא בטור וב"י, ועיקרי נושאי הכלים והביא כל הלכה מה שנתבאר בתמצית ובקצרה. וסידר הכל בסדר נאה ונכון, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, בלשון צחה וברורה למען ירוץ הקורא בו. וכמעשהו בראשונה כך עשה בספרים אלו, ובעזר ה' יהיה לעזר ולתועלת לדעת סיכום ההלכות בנקל, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ואכן על בני התורה ואברכי השיבות לשקוד על דלתות דברי הב"י מיד לאחר הנישואין, אחר ידיעת הש"ס והראשונים בהבנה ישרה, ובלמוד הב"י כל סוגיא שהב"י מזכיר דברי איזה גמרא, יש לו לפתוח את הגמרא ולעיין בדבריהם, ולחזור ללימוד הב"י. וגם צריך לחפש היטב בספרי האחרונים ואחרוני האחרונים, אשר הם לנו לעינים, ויהיה זריז ונשכר לדפוק על דלתות ספריהם הקדושים, כי הם רבותינו המראים לנו את הדרך הישרה בנתיבות ההוראה, ותשועה ברוב יועץ. ואז סמוך לבם בטוח בה' שלא יכשלו בהוראותיהם, ושומע לנו ישכון בטח.

וכתב הסמ"ע, שכוונת מרן הש"ע בחיבורו היתה שלא יפסקו דין מהש"ע לבד מבלי ללמוד תחלה מקור הדין בטור וב"י, וטעמו ונימוקו עמו, כדי שלא יטעה בלימוד דבר מתוך דבר בדימוי שאינו נכון. והן עתה בזמנינו רבים חושבים עצמם כאילו הם מדור דעה, ומצפצפים הלכה מתוך דברי הש"ע לבדו, והם מחריבי עמנו, עזבו חק הפרו ברית, וגורמים רעה לנפשם. ואותם המורים הלכה מתוך הש"ע ואינם יודעים טעמי ההלכה בדיוק, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הם בכלל המורים בהלכה מתוך משנתם שהם מבלי עולם, ויש לגעור בהם, אלא צריכים לדקדק בידיעת מקורות ההלכה בתלמוד ובפוסקים, שהוא שימוש תלמידי חכמים. וכמבואר בתשובת מרן הב"י, שכל דיין הפוסק מתוך שלחן ערוך לבד, ואין ספר בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראותיו, ולכן אשרי אדם השומע לשקוד על דלתות מזוזות פתחי הב"י, אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו לדרוך בנתיבות ההוראה. וע"י ההתמדה בלימוד הב"י ילמד אדם דרכו הישרה של מרן שיהיה עמו עוז ותושיה, לפסוק גם בהלכות החמורות, ושלא כדרך המלקטים אחרי הקוצרים, שמתפקים בעיון שטחי בש"ע ובספרי האחרונים, מבלי לעיין היטב במקור הדברים בב"י. וכתב בשו"ת שבט הלוי, כי החזון איש היה לומד בנעוריו הרבה בספר הב"י, והיו חבריו מלעיגים עליו, שיהיה מלמד תינוקות, ולבסוף נעשה מה שנעשה, וכל גדולי הדור משכימים לפתחו, וכל זה לא בא לו אלא מכח לימוד הבית יוסף.

וראה בעין יצחק ח"א (כללי התלמוד) שהארכנו לבאר שאין לפסוק דין מהש"ע לבד, ולדמות מילתא למילתא, או לדייק איזה פרט מהש"ע בלי לימוד הב"י, וכדמשמע מהקדמת הסמ"ע. וז"ל המהרש"א סוטה (כג): ובדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך הש"ע, והרי הם אינם יודעים טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of The Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

מתחלה בדבר מתוך התלמוד [והראשונים], שהוא שימוש תלמידי חכמים, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי
הן בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהם. ע"כ.

וכיו"ב כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), שהמורים הלכה על פי ספרי הקיצורים מבלי לעיין במקור
הלכה, באים לידי טעות בהוראה. וכתב, עוד, שאין דעתו נוחה באלו ספרי ליקוטים של אחרונים, כמו לחם
הפנים, וגן נטע, וכאר היטב, כי לא הטיבו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר, לבדוק בחורים
וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומרא, מציאה היא בידם להעתיקם, ואל תסמוך עליהם כלל, ובעלי
ליקוטים אלו לאו דסמכא אינן, כי אין בידם הכרע להכריע מדעת עצמן, או מדעת הפוסקים הלכה כמאן,
וכ"ש להקל אין שומעין להם, ולא נאה להם חיבורים כאלה, אם לא שהם מפורסמים למומחין שהומחו
רבים עליהם, כמו בעל פנים חדשות, וכנה"ג, ולקט הקמח, ע"כ.

גם הגאון ר' יצחק מזיא בשו"ת יפה נוף (בשונות שבסוף הספר סימן ה) כתב, נשאלתי אם יש להורות אחר שלחן ערוך
דמהר"ם מאיסרליש ז"ל, מאחר שקיבץ כל החומרות מכל הבתראים, וכל מנהגי המדינות והארצות שלנו
כאשר נמצא בהקדמתו. תשובה: אומר אני דבודאי הגאון ז"ל מעלתו אין לה ערך ושיעור, ומאן יהיב לן
מעפריה. ושלחנו ערוך בכל מיני מטעמים וכו' וכל ת"ח שלמד ספר ארבעה טורים עם הבית יוסף, ויודע
מקור ושורש כל דין ואיסור מהיכן נודע ומתפשט על שרשו ומתכונתו וכו' הש"ע הלז הוא לו לעטרת
תפארת להקל על המעיין וכו' והרבה תועיל לחכמים וכו' אבל הרבה תלמידים שאינם יודעים שורש ומקור
מהדינים או ההוראות ומורים מתוך הש"ע, אומר אני עליו כל המורה מהש"ע, אל יהי בכלל ברוך, כי אינו
מבין שום דבר על שורשו, ויבא לאסור את המותר ולהתיר את האסור. עכ"ל. ואח"כ הביא תשובת הרא"ש
הנ"ל וכתב דכל מ"ש הרא"ש על הפוסקים מתוך ספר הרמב"ם, הוא הדין והוא הטעם למורים מתוך הש"ע
שמתיירים האיסור. עכ"ל.

ומהר"ר שמואל קיינובר בעל תפארת שמואל, כותב בתשובתו שבספר נחלת שבעה (סימן ב) אל הרב המחבר נחלת
שבעה, מה שחידש כת"ר בזה דברי שגגה הם, כי שם אל לבו רק דברי האחרונים הט"ז והש"ך, וכנראה שאין ספר
ב"י תחת ידו, ואני לא כן עמדי, כי עד שאנו מגרמי גרמי באחרונים, ניכול בישראל שמנה אפתורא דדהבה דהש"ס
והראשונים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שהם יתד שהכל תלוי בו. ויש למעלת כת"ר למכור ספרי האחרונים ולקנות ד'
טורים עם הב"י. [והביא דברי תשובת הב"י, אכן העזר הנ"ל]. וזה כעין מ"ש הרא"ש בתשובה (כלל לא דין ט) לגבי המורים
הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמ' ובמקורות ההלכה, בודאי שהם טועים לאסור את המותר ולהתיר
את האסור. ע"ש. וע"ע בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), ובשו"ת שואל ומשיב קמא (חלק ב סימן ד), ובמשכנות הרועים
(מערכת ח' אות נט), ובש"ע הגר"ז (הלכות ת"ת פרק בק ס"א).

ומ"מ אחר הלימוד ביסודיות בהבנה ובעמקות, ספרים אלו יהיו לתועלת לזכור את עיקרי ההלכה והשיטות, לסיכום
הדברים בלבד, ויהיו לתועלת מרובה בעזר ה'.

וברכתי להרה"ג המחבר שליט"א שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות את הרבים
בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, לדעת את הדרך אשר ילכו בה. שובע שמחות, וכל טוב.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד מוצש"ק פ' בשלח ט"ז שבט התשע"ז

לכבוד ידידי וחביבי ליש ולביא

האברך כמדרשו הרה"ג אליהו אלקיים שליט"א

ר"מ ישיבת היכל מאיר ביתר עילית

ומחה"ס אפיקי אליהו עה"ת

שבעתי עונג רב בעוברי בין בתרי גליונות ספרו "חלקת אליהו" הלכות גדה וטבילה, בו תימצת בקיצור גמרץ את שיטות הפוסקים ראשונים ואחרונים על סדר השו"ע בטוב טעם ודעת דבר דבור על אפגו, והכל עשה בעטו ובעתו בשפה צחה וברורה, ואין ספק כי הלומדים הבאים להבחן בנושא זה ימצאו כל אשר לבם חפץ, איישר חיליה לאורייתא!

והגם שאין דרכי לבא בהסכמות, יצאתי מגדרי לכבוד הרב המחבר שליט"א, הנמנה בין המתמחים בבית ההוראה שעל ידינו בענייני יו"ד ח"ב הלכה למעשה, והריני לברכו בברכת התורה יהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמשאת נפשו הטהורה, ויזכה לחבר עוד כהנה וכהנה חיבורים נצרכים ומועילים, יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה ברוב טובה וברכה שלום ושלוה והשקט ובטח.

קדישת המרה

שלח פני

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

בעה"ת"ש, ו' אדר א' תשע"ט

אגרת ברכה

הובאו לפני גיליונות מהספר "חלקת אליהו" אשר אסף וערך מעלת הרב אליהו אלקיים שליט"א על השולחן ערוך אורח חיים וראיתי שמלאכה גדולה עשה שהביא מקורות להלכה מהגאונים הראשונים, ועד אחרוני האחרונים. וכתב הכל בשפה ברורה ונעימה למען ירוץ בהם הקורא, ואברכהו שחפץ ה' בידו יצלח, ויפוצו מעינותיו חוצה מתוך בריאות ורוב טובה עד ביאת גואל צדק אמן.

בברכת התורה,

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

אגשר זעליג רייס

כגן 8

פעיה"ק ירושלים ת"ו

בס"ד

תאריך: א"צ א"ג

גן הא"י אט אסכר היקר חלקת אנו קמדה יאגדן אן אכא גיה"ע ס' אנו (אנוקיים אכא)
על הלכה גילוי וזיהוה | ספר יקרה יר ס' בוי הלכות מרובע וזיהוה קאד אט קמ
לפני כרוב וזיהוה. מבאי יר באן ומאסנה יר באן נראים מתק ע' ס' כסר
זה את בדינו היה וזיהוה אכא א מכה ס' זר.

כענין א"י תזאת לזאת כסר זה וזיהוה. לזיהוה יהנו זמנו אקינו ומכה אכא אגבר
גיה"ע.

כמה. למטה ספר יקר זה קמה מזה אכא א מכה וזיהוה אכא א מכה וזיהוה.

לזיהוה

זָר זְשׁוּמָה יֵד וְשֵׁם

זכות הזיכור תעמוד

לע"נ סבי וסבתי ע"ה

ר' אליהו יוזיא בן חנה אלקיים ז"ל
ומרת גמילה בת זוהרה אלקיים ז"ל

ולע"נ סבי וסבתי ע"ה

ר' סעדיה בן שמעון ז"ל
ומרת כהיה בת יוזיא ז"ל

ולע"נ דודי

אבישי בן כהיה ז"ל

לע"נ יחידי הקיים

חומים בן חנה בן ז"ל

יגאל בן פלילה זואטה ז"ל

עזרא בן דוד ז"ל

שרה בת מלכה ז"ל

שמואל בן רחל ז"ל

שרה בת סולטון ז"ל

ת.ג.ב.ה.

זכות הזיכור תעמוד

לע"נ הקיים

גבריאל בן שפרה ז"ל

אבישג בת יפה ז"ל

לאה בת פסיה ז"ל

קיוביקה בת חבעלת ז"ל

תנך בן בתעון ז"ל

והנחת כל בני משפחתהם אשר יבן מהנחם להוצאת החומר.

ימלאו כל שאלות ליבם לטובה, שפע ברכה והצלחה ברחמינו ובגשמינו, וכל מייל דמיטב, בכל מכל כל.

ברכה והצלחה, לירידי היקר, איש החסד, מחבב התורה ולומדיה בכל נפשו ומאודו
ר' מרדכי זדה שליט"א

ולנוות ביתו שושנה חי"ו ולכל בני ביתם, בניו משה, רועי יוסף, ארון שלום, וחגי מאיר וכל משפחתם חי"ו.
יבורכו ממעין הברכות בכל טוב סלה, בבריאות נחת ושלווה.

ימלאו כל משאלות ליבם לטובה, שפע ברכה והצלחה ברחמינו ובגשמינו, וכל מייל דמיטב, בכל מכל כל.

זכות הקונטרס תעמוד לרפואת והצלחת אימו

מרת דינה מוכטרס בת טאוס תליט"א

שתזכה לראות כל יוצאי חלציה עובדי ה' בבריאות איתנה, בשלווה ובנחת.

הכרת הטוב, התורה והברכה, לאיש האשכולות רב המעלות, איש החסד, בוקים עולה של תורה במסלל שלנו, כולל ברכת אברהם ע"ש המקובל האלקי ר

אברהם סידס בן שמואל ואסתר ז"ל

מר יצחק סידס חי"ו

זכות הלימוד תורה לתעלותיו בכל דרכיו.

זכות הזיכור תעמוד גם להצלחות ורפואת

עודד בן אלונה חי"ו

ולע"נ קרוביו

ר' משה בן שרה סידס ז"ל

נביע כ"ד שפט תשפ"ו

מרת רחל בת רחל סידס ע"ה

נב"ע י"ז שפט אב תשס"ט

אברהם בן רחל סידס ז"ל

נב"ע כ"ד שפט תשע"ו

בנך מלכי המלכים ברוחמי דיוחם עליהם, ורוחם ויומול עליהם, ויהיה אלהים השלום, ועל משפכם יהיה שלום, ותהי נשמתם שרידה בעיר הויים. אביר.

הכרת הטוב התורה והברכה

להאי גברא רבא, גריס באורייתא תיריא, ולא מוזיק טיבתא לפשייה, ראש המלל היקר

הרה"ג משיח עם טוב שליט"א

על כל הטובה אשר גמלני ע"י גת, ועל עזרתו הנשגבה להבטיח ויבור קונטרס זה וקונטרסים נוספים בש"ה. להבטיח התעלותי בתורה מותך גות ועליו.

ימלאו כל משאלות ליבם לטובה, כל ולכל אנשי ביתי, לזכות לראות כל ירעי וירע קודש בך, ה, לאורך ימים ושנות ימיים טובים אמן.

פתח דבר

אודה ה' בכל לבב על אשר זיכני להיות מיושבי בית המדרש, ואשר זיכני ברחמי בחכמה ובדעת לסדר ולחלק סיכום תמציתי בהלכות אבלות ולהאיר לרבים אורן.

מלפנים זאת, שכל מחבר חבור מקדים הקדמה בראש חיבורו. מהם נהגו להודיע ולהיוודע מה ראו על ככה ומהו תוכן חיבורם, מהם נהגו להקדים תכלית כוונת תועלת חיבורם, ומהם עקבותיהם עקב ענווה ויראת ה' הקודמת לחכמתם. והיות והיה לבעל דין מקום לומר, מה לתבן את הבר, ובמקום דזיקוקין דנורא ובעורין דאשא, מאן מעייל בר נפחא לתמן. מ"מ, ראיתי לחבר חיבור זה עקב ראותי אריכות רבה או השמטת דברים בשאר חיבורים דומים לחיבורי זה, לכך ראיתי לחבר חיבור תמציתי בתכלית, אשר יועיל ללומדי הלכות אבלות לסיכום ולזיכרון הדברים לאחזר כל אריכות השקלא וטריא אשר בדברי הטור וב"י שו"ע ונושאי כליו.

לזה, קראתי שם חיבורי "חלקת אליהו" כדרך מטרת הקונטרס אשר הינה "לחלק ולסדר" כל סעיף וסעיף על הסדר, בתמציתיות ובסיכום מסודר. בכדי שיהיה לתועלת ללומדי הלכות אבלות המבקשים לעשות סדר בסידור ה"בסיס להלכה" והם הטור וב"י יחד עם השו"ע ונושאי כליו על דף השו"ע.

פעמים רבות מאריך הלומד בלימוד דפי הב"י, או בפת"ש ארוכים וכדו', ובסוף לימודו מבקש "לסכס" בראשו את כל הדעות ומה יצא לו מכל עין ההלכה – והוא הבסיס לכל זמירת מה שלמד יום שלם.

לכך ראיתי לחבר "סיכום מתומצת ומסודר" בלי תוספות מרובות – דווקא בשביל שלא יסתבך הלומד בשיטות נוספות אשר לא למדס על הדף בבחינת תפשת מרובה לא תפשת.

בחיבור זה באתי בעיקר לחבר ולשלב את דברי הב"י יחד עם דברי השו"ע ונושאי כליו, תוך שילוב לשון הראשונים והאחרונים המובאים, למען תועלת הלומד, בכדי שיוכל למצוא ולהזכר בדברים שלמד.

ברצוני להדגיש כי אין חיבור זה תחליף ללימוד מתוך ספרי הב"י והאחרונים, כי עיקר הלימוד בנושאי הלכה זה להתייגע ולעמול בהבנת הסוגיות ועיון עמוק בדברי הראשונים והאחרונים, וכל חיבור זה לא נועד אלא לסייע לחזרה ולזכירה את מה שנלמד בעיון ובעומק.

כ"ב, מחמת הצורך הגדול שבדבר לידע הלכה למעשה את הלכות אבלות, ראיתי להוסיף במקומות חשובים את פסיקות מו"ר רשכבה"ג פוסק הדור הג"ר עובדיה יוסף זצוק"ל. ראיתי הכרח לציין בכתב קטן ובסוגריים רק את הנקודות החשובות בהם הכריע או חלק מו"ר על דברי האחרונים הט"ז הש"ך והפת"ש, או כשפסק בדבר עקרוני וחשוב – כיון שמוכרח הדבר למען ידיעת פסיקת ההלכה למעשה לבני ספרד.

ובעמדי בשערי חיבורי, הנני רואה חובה לעצמי להודות בפי רבים, למו"ר הרה"ג משה פנירי שליט"א ראש בתי ההוראה "אפיקי מים" בכל תפוצות ישראל בארץ ובעולם. המומחה הכי גדול בדורנו בהלכות נדה. אשר הדרכנו ומדריכנו בשימוש מעשי מעמיק ויסודי להיות מורי הוראות בישראל, בטרחה והשקעה גדולה על חשבון זמנו היקר.

ברצוני להודות למו"ר רה"י הג"ר אליהו ציון סופר שליט"א, אשר הדריכנו ללמדנות התורה ויראת ה', בתוך מחיצות אוהל תורתו בישיבה המעטירה ישיבת רכסים בחבורא קדישא ומעלייתא.

ברצוני להודות להורי היקרים אא"ר שלום הי"ו וא"מ אורנה תחי' אשר עזרוני רבות רבות, ולא חסרו מאונס ומחונג בטרחא בגוף נפש וממון מתוך אהבה רבה, ברצונם לראותנו עוסקים בתורת ה' כדרך ישראל סבא, ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, ויזכו לראות כל יוצאי חלציהם ת"ח עובדי ה' כשאיפת ליבם, באריכות ימים ושנים עד ביאת גואל עדק בב"א. ואני אברך ולי נאה לברך את ננות ביתי רעיתי היקרה עקרת הבית ועזרתי בחיים מרת נעמה תחי' מנשים באוהל תבורך, אשר לרוב מסירותה הגדולה בכל מכל כל הגענו עד הלום. ואשר כל התעלותי בתורה בזכותה היא. יהי רצון שנוכה יחדיו לראות כל זרענו לימודי ה' עוסקים בתורה, ומזכים את הרבים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ולא תמוש התורה מפנינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו עד עולם. ונוכה לבריאות איתנה ונהורא מעליא לאורך ימים ושנות חיים וכל טוב.

אברך ה' אשר יעצני ועד כה ברכני להחל ולגמור חיבור זה, אוחילה לאל אחלה פניו שינפשו חיבורי אלו בכל ישראל, למען אחיה בכלל מצדיקי הרבים, ויזכני לחבר עוד חיבורים הרבה לזכות הרבים.

מודה לשעבר ומבקש על העתיד

הצב"י

אליהו יוחאי אלקיים

תוכן העניינים

צט.....	סימן שעה.....	א.....	סימן שמ.....
קז.....	סימן שעו.....	כה.....	סימן שמא.....
קטז.....	סימן שעז.....	לג.....	סימן שמב.....
קז.....	סימן שעח.....	לו.....	סימן שמג.....
קכג.....	סימן שעט.....	לז.....	סימן שדמ.....
קכה.....	סימן שפ.....	מה.....	סימן שמזה.....
קלז.....	סימן שפא.....	ג.....	סימן שמו.....
קמא.....	סימן שפב.....	נא.....	סימן שמז.....
קמג.....	סימן שפג.....	נג.....	סימן שמח.....
קמה.....	סימן שפד.....	נד.....	סימן שנט.....
קמט.....	סימן שפה.....	נו.....	סימן שנו.....
קנא.....	סימן שפו.....	נח.....	סימן שנא.....
קנב.....	סימן שפז.....	נט.....	סימן שנב.....
קנה.....	סימן שפח.....	סב.....	סימן שנג.....
קנז.....	סימן שפט.....	סד.....	סימן שנד.....
קסא.....	סימן שצ.....	סה.....	סימן שנה.....
קסו.....	סימן שצא.....	סו.....	סימן שנו.....
קעא.....	סימן שצב.....	סז.....	סימן שנו.....
קעה.....	סימן שצג.....	סט.....	סימן שנח.....
קעט.....	סימן שצד.....	עא.....	סימן שנט.....
קפא.....	סימן שצה.....	עב.....	סימן שס.....
קפג.....	סימן שצו.....	עג.....	סימן שסא.....
קפה.....	סימן שצז.....	עז.....	סימן שסב.....
קפז.....	סימן שצח.....	פא.....	סימן שסג.....
קפח.....	סימן שצט.....	פה.....	סימן שסד.....
קצז.....	סימן ת.....	עב.....	סימן שסה.....
ר.....	סימן תא.....	עג.....	סימן שסו.....
רד.....	סימן תב.....	עד.....	סימן שסז.....
ריא.....	סימן תג.....	עז.....	סימן שסח.....

הלכות קריעה

סימן שמו

סעיף א'

חיוב קריעה על חמת

מקור: מו"ק (כא.) - אמר רמי בר חמא: מנין לקריעה שהיא מעומד? - שנאמר: "ויקם איוב ויקרע", דלמא מילתא יתירתא הוא דעבד, דאי לא תימא הכי "ויגז את ראשו" הי"נ, אלא מהכא: "ויקם המלך ויקרע את בגדיו".
פסק השו"ע - מי שמת לו מת והוא מהמתים שראוי להתאבל עליהם - חייב לקרוע עליו.

צורת הקריעה מעומד

מקור: מו"ק (כ): - אמרימר קרע על בר בריה, אתא בריה קרע באפיה, אידכר דמיושב קרע קס קרע מעומד.
 • **לכתחילה** - צריך שיקרע מעומד.
 • **בדיעבד** - נחלקו בזה הראשונים
רא"ש וראב"ד: אם קרע מיושב - יצא.
רי"ף גיאת ורמב"ם: אם קרע מיושב - לא יצא ידי חובת קריעה, וצריך לחזור ולקרוע. (בי"י)
פסקו השו"ע והרמ"א - כרי"ף גיאת ורמב"ם, דצריך שיקרע מעומד. ואם קרע מיושב - לא יצא, וצריך לחזור ולקרוע.

זמן הקריעה

לכתחילה צריך לקרוע קודם שיסתום פני המת. (בי"י ורמ"א)

חומרת חובת הקריעה - אם אינו קורע - עונשו מיתה בידי שמים. (טור)

מקור: מו"ק (כד.) - אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל: אבל שלא פרע ושלא פירם - חייב מיתה, שנאמר: "ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו" - הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה.
 « והוא כענין שעובר על דברי חכמים שחייב מיתה. (בי"י)

גדר הקריעה - מדרבנן היא, וקרא אסמכתא בעלמא היא. (בי"י ושי"ך ב')

אך לקמן סעי' ל' הביא הרמב"ן י"א החולקים דקריעה היא מדאורייתא. (בי"י לעיל סעי' ל')

קריעה ע"י אחר

כל קריעה טוב שתהיה ע"י אחר, שמתבייש ממנו, ויש בזה יותר עוגמת נפש. (פת"ש א')
 « ואם קרע לו חבירו יותר מדאי - חייב, דהוי ליה לדייק. (פת"ש א')
 □ ואף אם קורע בעצמו לא יקרע יותר מדאי - אלא כדינו, כיון שעובר על בל תשחית. (פת"ש א')

סעיף ב'

מקום הקריעה

מקור: מו"ק (כו:) - תניא, הקורע למטה ומן הצדדין [לת"ק]: לא יצא. ר' יהודה אומר: יצא. מסכת שמחות (פ"ט) - אין קורעין אלא בשתי המוריות, הקורע מן החיפה ומן הצדדין לא יצא. מו"ק (י:) - כל שאינו יכול לכוין אימרא בחיפת חלוקו, לפיכך הקורע מן החיפה ומן הצדדין מכאן ומכאן חוץ ממקום האימרות לפניו - לא יצא.
פסק השו"ע - מקום הקריעה הינו בכל מקום בבית הצואר לפניו. והקריעה תהיה **בבית הצואר למעלה**, ולא כמו שנוהגים העולם לקרוע בצדדי המלבוש כנגד החזה. (בדה"ב)

□ **אבל אם קרע לאחריו, או מן הצדדין - לא יצא.** (שו"ע ורמ"א)

□ **הקורע בשולי הבגד [למטה]**

נחלקו בזה הראשונים

סמ"ק מהר"י ווייל ואגודה: נהגו העולם לקרוע למטה.

ב"י: עכשיו לא נהגו לקרוע אלא למעלה כרבנן. (ב"י ודי"מ א')
 להלכה - מחלוקת

שו"ע: לא יצא ידי חובה.

רמ"א: יוצא ידי חובה אם קורע בשולי הבגד, וכן נהגו להקל לקרוע בשולי הבגד, כשקורעין על שאר מתים שאינן מתאבלין עליהם [כגון כשעומדים בשעת יציאת נשמה]. (רמ"א ושי"ך ד')
לכו"ע - **על המתים שהם קרוביו**, ומתאבלים עליהם - אינו יוצא בקריעה זו, וצריך לקרוע בבית הצואר. (רמ"א)

□ **קריעה לרוחב הבגד - לא יצא.** (פת"ש ב')

הטעם: מפני שאין נראה שקרע אלא נראה שנקרע מעצמו. (פת"ש ב')

סעיף ג'

שיעור הקריעה

מקור: מו"ק (כו:). ומייתי לה בגמרא (כב:). מדכתיב "ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם"- ואין אחיזה פחות מטפח.
פסק השו"ע - שיעור קריעה - טפח.

□ **ואם קרע על מת, ובא להוסיף באותה קריעה על מת אחר:**

☞ **בשאר קרובים:**

• **אם אחר ז' - סגי בכל שהוא.** (שו"ע)

• **ואם הוא בתוך ז' - צריך טפח.** (שו"ע)

☞ **על אביו ואמו - אפילו אחר ז', קורע עד שיגלה את לבו.** (שו"ע)

סעיף ד'

קריעה על מת שמת לקרובו

מקור: מו"ק (כ): - אממר קרע על בר בריה, אתא בריה קרע באפיה, איזכר דמיושב קרע קם קרע מעומד.

נחלקו בזה הפוסקים

שו"ע [רמב"ם]: כשם שקורע על קרובו שמתאבל עליו, כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו. כיצד? הרי שמת בן בנו או אחי בנו או אם בנו – חייב לקרוע בפני בנו. וכן קורע על חמיו וחמותו. והאשה קורעת על חמיה וחמותה.

« אבל על שאר קרובי אשתו – אין צריך. (ש"ד ו) רמ"א: אין נוהגין עכשיו כן.

מת קורע – מחלוקת ראשונים

רמב"ן: אינו קורע אלא בפני הקרובים עצמן כדרך שנוהג אבלות עמהם בית. ואם קרע שלא בפניהם – לא יצא, וחוזר וקורע בפניהם. רמ"ש: כיון שקריעה אינה אלא בשעת חימום – קורע מיד אפילו שלא בפניו. (טור וב"י)

סעיף ה'

העומד בשעת יציאת נשמה

מקור: מו"ק (כה). - תניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: העומד על המת בשעת יציאת נשמה - חייב לקרוע, למה זה דומה? לספר תורה שנשרף, שחייב לקרוע.

בשעת יציאת נשמה של איש – לכו"ע חייב לקרוע.

בשעת יציאת נשמה של אישה – מחלוקת ראשונים

רמב"ן: קורעין גם על אשה, דפירש הוא שאינו אלא דמיון בעלמא שהוא הפסד גדול וחרדה רבה וחייב אדם לקרוע עליו כעל ס"ת שנשרף. (טור) רש"י – מחלוקת בשיטתו

לרמב"ן וטור בפ"י הרש"י: אין חייב לקרוע עליה.

דס"ל, דהטעם שקורעין על כל אדם בשעת יציאת נשמה, קאמר רבי שמעון בן אליעזר מפני שדומה לספר תורה שנשרף שהכל חייבין לקרוע עליו, ופירש"י שעדיין היה זה יכול ללמוד ודומה לס"ת – וממילא אישה בכלל זה ואין חייב לקרוע עליה.

לב"י בפ"י הרש"י: חייב לקרוע עליה.

דכתב שלא מצא כדברי הרמב"ן בפירוש רש"י.

דבפרק רבי אליעזר כתב רש"י: לספר תורה שנשרף הרואה חייב לקרוע, אף נשמת ישראל הניטלת דומה לו שאין לך ריק שבישראל שאין בו תורה ומצות.

ובפרק אלו מגלחין כתב רש"י: לספר תורה דתורה קרויה נר דכתיב: כי נר מצוה ותורה אור, ונשמה נקראת נר דכתיב: נר ה' נשמת אדם.

וממילא פשוט דאף לרש"י - על אשה ג"כ חייב לקרוע, שהרי אף נשמת האשה קרויה נר, ואף היא בכלל תורה ומצוות. (ב"י וט"ז)

פסק השו"ע – העומד בשעת יציאת נשמה של איש, או אשה מישראל, חייב לקרוע.

בשעת יציאת נשמה של קטן זכר – מחלוקת

רש"ל בדעת הרא"ם והרא"ש [ורש"י ע"פ הבי"ן]: אין לקרוע על קטן.

« וצידד הש"ך – דלא נהגו לקרוע על קטן. (ש"ד ז)

רש"ל בדעת הרש"י [ע"פ הרמב"ן]: קורעין על הקטן, כיון שגם בו יש דמיון לס"ת שנשרף. (ט"ז ב"י וש"ך ז')

□ **לכו"ע - בקטן לומד מקרא – צריך לקרוע.** (ט"ז ב' וש"ך ז')
 Ⓢ **בשעת יציאת נשמה של קטנה נקבה – מחלוקת תפילה למושה:** קורעין על הקטנה.
רדב"ז: אין קורעין. (פת"ש ג' ובאה"ט ה')

□ **עמד בשעת יציאת נשמה בשבת – מחלוקת רדב"ז:** פטור מלקרוע במוצאי שבת.
תפילה למושה: חייב לקרוע במוצאי שבת. (פת"ש ג' ובאה"ט ה')
 לכו"ע – אם לא קרע עד אחר קבורה – פטור. (פת"ש ג')

□ **מי שהחזיר פניו בשעת יציאת נשמה מן המת – חייב לקרוע,** כיון שיכול לראות. (פת"ש ג')

□ **כל מי שאין יכול לראות, אע"פ שהוא בבית אחד עם המת – אינו חייב לקרוע.** (פת"ש ג')

רשע העובר על מצוות התורה – האם קורעים ומתאבלים עליו

Ⓢ **מומר לתיאבון – מחלוקת ראשונים**
ה"ר יונה: דוקא באדם שאינו רשע, אבל אם הוא רשע וחשוד – אין לקרוע עליו.
ר"מ מרוטנבורג: על הכל חייבין לקרוע, חוץ מעל מומר ועובד אלילים או עובר על כל אחת מכל מצות שבתורה להכעיס שהוא חשוב כמשומד. אבל אם אדם עושה לפעמים עבירה לתיאבון או שמניח מלעשות המצוה בשביל טורח – כגון זה חייב לקרוע עליו, כיון שאינו כופר בתורה ואינו עושה להכעיס. (טור)

פסק השו"ע – כר"מ מרוטנבורג, דקורע עליו, אפילו אם לפעמים עשה עבירה לתיאבון, או שמניח לעשות מצוה בשביל טורח.

« ואפילו היא עבירה חמורה שהיו חייבים עליה מיתת בי"ד. כל שלא עשה להכעיס רק לתיאבון – קורעים עליו. (פת"ש ד')

אבל רגיל לעשות עבירה – אין מתאבלין עליו. (רמ"א)

« ואף אם עושה העבירה לתיאבון – אין קורעין ואין מתאבלין עליו. (ש"ך ח')

Ⓢ **מומר לע"ז – כל שכן על מומר לעבודת כוכבים שאינו קורע.** (רמ"א)

□ **מומר גדול שנהרג בידי עכו"ם – מחלוקת רמ"א – מחלוקת**

מרדכי [סתמא דרמ"א]: אין מתאבלין עליו.

הגהת אשירי [ני"א ברמ"א]: מומר שנהרג בידי עובד כוכבים, מתאבלין עליו. (רמ"א וש"ך ט')

לש"ך – אין מחלוקת – ולכו"ע מתאבלין עליו, דכיון שנהרג הוי ליה כפרה. (ש"ך ח')

« **הטעם שמתאבלין על מי שנהרג בידי גוים – מחלוקת**

עט"ז: דחזקה שהרהר בתשובה.

ש"ך: דכיון שנהרג הוי ליה כפרה. (ש"ך י')

« **ומסופר על ה'י' גרשום שישב על בנו שהמיר דתו ומת – י"ד יום, דק"ו לשכינה י"ד יום.** (ט"ז ג')

□ **מומר קטן – מחלוקת ראשונים**

לר"י: מומר קטן שהמיר עם אביו או אמו, הוי כאנוס ומתאבלין עליו.

לר"ת: אין מתאבלין עליו. (רמ"א וד"מ ב')

הכריע הרמ"א – כר"ת, דאין מתאבלין עליו.

□ **הפורשים מדרכי צבור, אע"פ שאין מתאבלין עליהם – מתאבלין על בניהם.** (רמ"א)

סעיף ו'

קריעה על אדם כשר

מקור: מו"ק (כה.) - תניא: מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים, כשהן קטנים? מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר, שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר - מוחלין לו על כל עונותיו, בשביל כבוד שעשה לו.

שבת (קה:) - משום בר קפרא: כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו... חכם שמת - הכל כקרוביו הכל קורעין הכל חולצין עליו והכל מברין עליו ברחובה של עיר. **פסק השו"ע** - על אדם כשר חייב לקרוע עליו.

□ **גדר אדם כשר** - מחלוקת

שו"ע: שאינו חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה ולא סני שומעניה אע"פ שאינו גדול בתורה.

ב"ח: אינו נקרא אדם כשר לקרוע עליו אף שלא בשעת יציאת נשמה, אלא כשנוהג מנהג כשרים לחזור אחר מצוות וגמילות חסד. (שו"ע ושי"ד י"א)

□ **מתי צריך לקרוע על אדם כשר**

Ⓢ **בשעת יציאת נשמה** - על אדם כשר - חייב לקרוע. (שו"ע)

Ⓢ **כשלא עמד בשעת יציאת נשמה** - מחלוקת ראשונים

ראב"ד רא"ש ורמב"ם: חייב לקרוע עליו, והוא שעומד שם בין מיתה לקבורה. (בי"י)
רי"ן ותוספות: חייב לקרוע עליו, והוא שעומד שם או במיתה או בקבורה. (בדה"ב)
רי"ן וראב"ה: אינו חייב לקרוע על אדם כשר, אבל חייב לבכות ולהתאבל עליו. (בי"י)
 להלכה - מחלוקת

שו"ע: כראב"ד רא"ש ורמב"ם, אע"פ שלא עמד בשעת יציאת נשמה - חייב לקרוע עליו. והוא שעומד שם בין מיתה לקבורה.

רמ"א: כרי"ן וראב"ה, דאין חייב לקרוע על אדם כשר, אא"כ עומד עליו בשעת יציאת נשמה. וכן נהגו להקל. אבל חייב לבכות ולהתאבל עליו.

□ **האם חייב לקרוע דווקא בפניו [כשעומד עליו]** - מחלוקת אם יש בזה מחלוקת ראשונים

לטור וב"ח - מחלוקת ראשונים

לרמב"ן: דווקא בפניו.

לרא"ש: אפילו שלא בפניו.

בי"י - אין בזה מחלוקת, ולכו"ע צריך לקרוע דווקא בפניו. (טור וב"י)
 להלכה - מחלוקת

שו"ע [ע"פ הבנת הב"ח]: אינו חייב לקרוע אלא בפניו.

אך דעת שו"ע ע"פ הבנת הש"ך: דחייב לקרוע אפילו אינו בפניו. (שי"ד י"ב)

ב"ח: חייב לקרוע אפילו אינו עומד עליו כשידע בין מיתה לקבורה, כרא"ש [ע"פ הבנת הטור]. (שי"ד י"ב)

□ **כמה קורע על אדם כשר** - קורעין עליו טפח כשאר האבלים. (בי"י)

□ **תלמידי חכמים בקריעה על אדם כשר** - מחלוקת ראשונים

שו"ע: פטורים מקריעה זו.

« צידד בפת"ש - דעד כאן לא כתבו דתי"ח פטורים מקריעה זו אלא באדם כשר שאינו

חכם כמותם, מטעם דהוי כזקן ואינו לי כבודו [דדין הקריעה הוא כדין עמידה והידור

שאיין הגדול עומד מפני הקטן]. **אבל אם היה חכם כמותם - אף ת"ח חייבים**. (פת"ש ז')

ראב"ד ורא"ש: תלמידי חכמים חייבים. (שו"ע ושי"ד י"ג)

□ **על אישה כשרה** - נסתפק הפת"ש. (פת"ש)

סעיף ז'**קריעה על חכם ותלמיד חכם**

מקור: מו"ק (כה.) - חכם שמת הכל כקרוביו, הכל קורעין עליו, הכל חולצין עליו, והכל מברין עליו ברחבה.

כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו עליה רבנן, אמרו: לא גמרינן מיניה, אמר להו אביי: מי קתני הרב שמת, חכם שמת קתני? סברי מה דהוה הוה, אמר להו רב אידי בר אבין: תניא חכם שמת כל זמן שעוסקים בהספדו, סבור למיקרע לאלתר, אמר להו אביי: חכם, כבודו בהספדו. ובירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ז) - רבי בון דמך במועדא לא עבד ליה רבי מונא חסד בתר מועדא עבד ליה.

ירושלמי (סו) - כשם שקורעים על החכמים כך קורעים על תלמידי חכמים. שבת (קיד.) - אמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם? כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר ואפילו במסכת כלה.

פסק השו"ע - כרמב"ם, דעל חכם ועל תלמיד חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה - קורעין עליו אפילו לאחר קבורה ביום שמועה, אם הוא תוך ל' יום. « אבל לאחר ל' - אין קורעין אפילו בשעת הספד. (ש"ך י"ד) »

□ **מתי קורע** - נחלקו בזה הראשונים

ראב"ד ורא"ש: לכתחילה **ביום שמועה**, ואם לא קרע כבודו שיקרע בשעת הספדו. « ואפילו שלא בפניו בשמועה קרובה ואפילו במועד. »

רמב"ם: כבודו **תמיד בשעת הספדו**, ואין קורעין עליו אלא בשעת הספדו. (בי"י) פסק השו"ע - כרמב"ם, דקורע עליו בשעת הספדו.

□ **לא קרע ביום שמועה וכבר עבר זמן הספדו ולא קרע** - שוב אינו קורע. (רמ"א)

□ **בשמועה רחוקה של החכמים** - אינו קורע. (בי"י)

« **אבל על רבו** - קשה הדבר לומר שלא יקרע. (בי"י) »

□ **כמה קורע** - מחלוקת

שו"ע: קורעין עליו עד שמגלין את לבם.

לרמב"ן [ה"י"א שבסעיף ח' לקמן]: אינו קורע אלא טפח. (שו"ע וש"ך ט"ו)

□ **קריעת תלמידי חכמים זה על זה**

וכבר נהגו תלמידי חכמים בכל מקום לקרוע זה על זה טפח אע"פ שהם שוים ואין אחד מהם מלמד את חברו. (שו"ע)

« **אבל אם הוא קטן ממנו** - אינו קורע עליו. »

אא"כ למד ממנו שום דבר - דקורע עליו אע"פ שהוא קטן ממנו. (בי"י)

« **קשה, מדוע תלה הדברים במנהג**, והלא מן הדין חייב לקרוע וכדתניא חכם שמת הכל קורעין, ומשמע דאפילו לא למדו ממנו? »

א. המנהג הוא על **חכם בשוים לו** - שאינם חייבים, אלא שנהגו כך.

ב. המנהג הוא על **תלמיד חכם בשוים לו** - שאינם חייבים אלא שנהגו כך. [אבל על חכם בשוים לו חייבים לקרוע].

ג. המנהג הוא לגבי שיעור הקריעה, דהחויב הוא **עד שיגלה ליבו**, ואילו נהגו התלמידי חכמים לקרוע טפח בלבד כסתם קריעה. (בי"י)

□ **אם אינו רבו או שאין יודעין משמועותיו - האם קורעים עליו** - מחלוקת ראשונים

רא"ש: קורעים על כל ת"ח אפילו אינו רבו, ואפילו אין יודעין משמועותיו.

רבינו מאיר: דווקא חכם שיודעין לו משמועותיו שחידש קורעין עליו, אבל אם אין יודעים מחידושו כלום, וגם אינו רבו - אינו חייב לקרוע עליו ביום שמועה לאחר קבורה. (בי"י)

להלכה – מחלוקת

שו"ע [ובב"י]: כרא"ש, קורע אע"פ שאינו רבו, ואע"פ שאינו יודע משמועותיו.
רמ"א וש"ך: כרבינו מאיר, דאין קורעין על חכם אלא א"כ הוא רבו או שידעין משמועותיו
 שחדש דהיינו רבו. (שו"ע ב"י רמ"א וש"ך טז)

« **לשיטת הרמ"א - אם אותו ת"ח גדול ממנו, האם ג"כ אינו קורע עליו** – מחלוקת
רמ"א: אינו קורע, שאפילו בשאר חכם שאינו שוה לחכם שמת אלא קטן ממנו – אינו קורע.

ב"ח: אם הוא ת"ח יותר גדול ממנו חייב לקרוע, ואין מ"ד שאומר שאינו חייב לקרוע.
 (רמ"א וש"ך י"ז)

« **והש"ך דחה דברי הב"ח** – שהרי הר"מ הוא בעל דעה זו, ומה שנהגו שלא לקרוע על כל ת"ח הוא מפני שאין כיום גדר ת"ח, דאין נקרא ת"ח אלא כשיודע דבר הלכה בכל מקום ואפילו במסכת כלה, מה שלא מצוי בזמנינו. (ש"ך י"ז)

סעיף ח'

קריעה על רבו

קריעה על רבו שרוב חכמתו ממנו [אע"פ שכבר נהיה גדול מרבו]

שיעור הקריעה

רמב"ם: על רבו שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא מקרא, ואם משנה משנה, אם גמרא גמרא – קורע כל בגדיו עד שמגלה לבו.

רמב"ן ורא"ש: אינו קורע אלא טפח. (טור וש"ע)
 השו"ע הביא את ב' הדעות, דעת הרמב"ם בסתמא, ודעת הרמב"ן ורא"ש כ"א.

□ **תיקון הקרע** – אינו מאחה לעולם. (שו"ע)

□ **ואפי' משמועה רחוקה** – קורע עליו לעולם. (שו"ע)

□ **כתב הרוקח**: על רבו שלמדו חכמה – **יושב עליו יום אחד או שעה אחת אבילות**. (ט"ז ד')

□ **ואם לא למד רוב חכמתו ממנו** – אינו קורע עליו, אלא כדין שאר מתים שהוא מתאבל עליהם.
 (שו"ע)

□ **ואפי' לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול** – קורע עליו. (שו"ע)

« ואפילו הוא קטן ממנו. (ב"י)

« **לגבי איחוי הקרע** – מחלוקת

משמעות השו"ע: שמאחה הקרע.

רמ"א: קרע שעל רבו שאינו מובהק נמי אינו מתאחה.

תלמידי חכמים שיושבים ביחד ומקשים ומפריקין זה לזה ולומדים ביחד

מקור: ב"מ (לג.) - שמואל קרע מאניה על ההוא מרבנן, דאסבריה: אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון, אמר עולא: תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעים זה על זה.

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן [י"א קמא ברמ"א]: דינן כרב שאינו מובהק, שקורע לעולם כשישמע, אבל הוא מתאחה.

רא"ש וטור [י"א שני ברמ"א]: דינן כרב מובהק, שקורע ואינו מאחה. (טור ורמ"א)

רבינו מאיר [י"א בתרא ברמ"א]: אין צריכין לקרוע אלא על רבו שלמדו רוב חכמתו, אבל חברים הלומדים זה עם זה או שהאיר עיניו בדבר אחד אינו אלא חומרא בעלמא, והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג לא נהוג, ואין מורין כן, ולכן נהגו להקל במדינות אלו. (ב"י ורמ"א)

להלכה – מחלוקת

רמ"א: הביא את כל הדעות כ"א, והכריע דנהגו להקל כרבינו מאיר שאין קורע כלל.

הב"י: הכריע כרא"ש וטור, כיון שרובא דרבוותא סברי שאינו מתאחה, הכי נקטינן.

סעיף ט'**שיעור הקריעה על קרובי שמתו**

מקור: מו"ק (כב:). על כל המתים כולן - קורע טפח, על אביו ועל אמו - עד שיגלה את לבו. ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ח) - טעמא דבעינן עד שיגלה את ליבו מפני שבטלה ממנו מצות כיבוד.

פסק השו"ע:

על כל המתים – קורע עליו טפח, בבגד העליון ודיו. (שו"ע)

« **ובדיעבד אם לא קרע בבגד העליון – יצא.** (פתי"ש ח')

על אביו ואמו – קורע כל בגדיו אפילו הוא לבוש יי, עד שמגלה לבו. (שו"ע)

« **ואם לא קרע כל בגדיו – לא יצא וגוערים בו,** כמי שעובר על מצות עשה מדברי חכמים. (שו"ע וטור)

« **ובאביו ואימו - כל זמן שאותו הבגד עליו אומרים לו קרע** אפילו לאחר שלשים, כמי שלא קרע בשעת חימום. (שו"ע טור ובי"י)

□ לאיזה צד קורע

כתב מהרש"ל: דנוהגים שעל אב ואם מקרעין מצד שמאל.

ועל כל שאר קרובים כגון בניו ואחיו מצד ימין.

וכתב הב"ח: שכן נוהגין מצד המנהג, אבל מדינא משמע דמצד שקורעין על אביו ואמו קורעין גם על שאר קרובים. (שי"ך י"ט)

סעיף י'**סוגי חבגדים שאינם קורע****□ אפרקסותו**

מקור: מו"ק (כב:). - ואפרקסותו - אינה מעכבת.

אבל רבתי (פ"ט) – תניא, אפרקסותו אינה מעכבת את הקריעה. רבי בנימין אומר משום רבי עקיבא: קורעין את אפרקסותו.

נחלקו בזה הראשונים – האם דוקא בדיעבד או אפילו לכתחילה

ראב"ד: דוקא בדיעבד אבל לכתחילה צריך לקורעה.

רמב"ן ורש"י [ורא"ש לפי הטור]: אפילו לכתחילה אין צריך. (טור ובי"י)

פסק השו"ע [ובבי"י] – כרמב"ן וסיעתו, דאינו צריך לקרוע.

□ מהו אפרקסותו – מחלוקת ראשונים

רמב"ם ובעל הערוך [יש מפרשין קמא בשו"ע]: שהוא בגד הזיעה הדבוק לבשרו.

שהוא לבוש התחתון, ופתוח בכתפיו, וכשהוא לובשו קושרו, ולפי שאין עושין אותו

ללבוש אלא לקבל הזיעה אינו מעכב הקריעה. (טור ב"י ושו"ע)

סמ"ג בשם רבותינו הצרפתים [יש מפרשים בתרא בשו"ע]: דהיינו בגד העליון שקורין

קאפ"ה [שאינו אלא לצניעות]. (בי"י ושו"ע)

רש"י: הוא סודר שעל ראשו, ונופל על פניו, ולפי שאינו מלבוש אינו צריך לקורעה. (טור)

« **נפק"מ להלכה: בדין בקאפ"ה (בגד עליון) ובחלוק שקורין קאמיז"ה (בגד תחתון):**

לרבותינו הצרפתים: קאפ"ה [גרנקא] - אין צריך קריעה. קאמיז"ה - צריך קריעה על אב

ואם.

לרמב"ם וערוך: קאפ"ה [גרנקא] - צריך קריעה בכל המתים. קאמיז"ה - אין צריך אפי

על אב ואם.

סמ"ק: נקט דעה אמצעית, דאין קורעין החלוק של פשתן שהוא בגד הזיעה, ולא הסרב

העליון. (בי"י)

להלכה – מחלוקת

שו"ע: כסמ"ג בשם רבותינו הצרפתים, דפשט המנהג שלא לקרוע הקאפ"ה על שום מת, אפילו על אביו ואמו. ולענין קריעת החלוק – נהגו לקרוע על אביו ואמו גם החלוק שקורין קאמיו"ה.

רמ"א: כסמ"ג, דבמדינות אלו אין נוהגין כן, אלא אין קורעין החלוק של פשתן שהוא בגד הזיעה.

□ **הסרבל העליון** – אין קורע. (רמ"א)

« **מהו הסרבל העליון** – מחלוקת

ט"ז: היינו הגלימא העליונה הקרויה **רא"ק** – שאין צריך קריעה. (ט"ז ה')

הטעם: דאף שהוא מלבוש חשוב, מ"מ לאו בחשיבות תליא מילתא, אלא במה שהוא לובש תמיד כן. (ט"ז ה')

משאת בנימין: היינו המלבוש שקורין שו"ל מנטי"ל, שהוא בגד שראשו מקיף האדם סביב צוארו ומשתלשל למטה. (ט"ז ה')

« **נפק"מ בדין רא"ק שהיא הגלימה העליונה** – האם צריכה קריעה – מחלוקת

לט"ז: אין צריך קריעה.

למשאת בנימין: הרא"ק [הגלימה העליונה] – צריך קריעה. (ט"ז ה')

□ **מנטי"ל שסביב צוארו** – אין ראוי אפילו להחמיר ולקרוע. (ט"ז ה')

הטעם: דהוי חומרא דאתא לידי קולא. כי אותו מנטי"ל הוא לכבוד והידור, ואין האבל הולך בבגד כזה בעת צרתו. (ט"ז ה')

□ **המלבוש העליון שתחת הסרבל, ושאר בגדיו:**

• באביו ואמו – קורע הכל.

• ובשאר מתים – קורע רק את המלבוש העליון תחת הסרבל. (רמ"א)

□ **מקטורן**

על אב ואם – יש לקרוע גם המקטורן. אך על שאר מתים – אין לקרוע. (בי"י)
הטעם: כיון שנסתפק אם הוא אפרקסתו, לכך החמיר באב ואם. (בי"י)

סעיף י"א

אשה בקריעה

מקור: מו"ק (כב:) – קורע את כולן... אחד האיש ואחד האשה, רבי שמעון בן אלעזר אומר: האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון.

נחלקו בזה הראשונים כמי הלכה

מרדכי והרמב"ם: פסקו כת"ק, והאישה קורעת כפי שהאיש קורע.

הטעם: דס"ל שת"ק ור"ש בן אלעזר חולקים והלכה כת"ק במקום ר"ש בן אלעזר. ועוד דלא חיישינן להרהור דאין יצר הרע מיגרי בעת צרה. (בי"י)

טור: פסק כר' שמעון בן אלעזר, ואין קריעת האיש כקריעת האשה. שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחוריה, וחוזרת וקורעת העליון. (בי"י)

הטעם: שאפשר שר' שמעון בן אלעזר מפרש ולא חולק. ואפילו אם תמצא לומר שחולק פוסק כמותו משום דמסתבר טעמו [שחושש להרהור], ועוד שהלכה כדברי המיקל באבל. (בי"י)

פסק השו"ע [ובב"י] – כטור, אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קריעה. אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה, וחוזרת וקורעת העליון.

הטעם: שלא תגלה לבה, ויבואו האנשים העומדים שם לבוא לידי הרהור. [ואעי"ג שאינה קורעת החלוק, בגילוי החלוק איכא פריצותא כמגלה את ליבה]. (ש"ך כ"ב)

סעיף י"ב

קריעת חשפח

מקור: מו"ק (כב:) - על כל המתים כולן, רצה - מבדיל קמי שפה שלו נשהאימרא שעושים סביב לבית הצואר צריך שתהיה קרועה, כדי שיהיו הקרעים מובדלים לשנים (ני"י), רצה - אינו מבדיל, על אביו ועל אמו מבדיל, רבי יהודה אומר: כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות.

על כל המתים – מחלוקת ראשונים

רוב הפוסקים: כת"ק, באביו ואמו – צריך לקרוע כל השפה, ובשאר מתים - לפי רצונו.

מרדכי: כר' יהודה, שבכל המתים - צריך. (בי"י)

להלכה – מחלוקת

שו"ע: אם רצה מניח שפת הבגד שלימה, וקורע מהשפה ולמטה.

רמ"א: אף על שאר מתים צריך לקרוע השפה, וכן נוהגין.

ועל אביו ואמו – לכו"ע צריך לקרוע כל השפה. (שו"ע)

□ באיזה צד קורע – מחלוקת

רש"ל וב"ח: על אביו ואמו – מקרעין מצד שמאל. ועל שאר קרובים – מצד ימין.

מהרי"ל: אף על אביו ואמו קורע מצד ימין. (ט"ז ו')

סעיף י"ג

קריעה מבפנים או מבחוץ

מקור: מו"ק (כב:) - וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: על כל המתים כולן מבפנים, על אביו ועל אמו קורע מבחוץ.

נחלקו הראשונים בפירוש מבפנים ומבחוץ

רש"י: מבפנים – בחדר, מבחוץ – בפני העם. (טור)

רי"ף גיאת ורמב"ן: מבפנים – מכניס ידו תחת חלוקו וקורע. (טור)

רמב"ם: תופס את שני הפירושים, שיש לו לקרוע בפנים שלא בפני אדם, לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים וקורע בצנעא. אבל על אביו ואמו אינו קורע אלא מבחוץ בפני כל העם. (בי"י)

פסק השו"ע – כרמב"ם, לכך:

על כל המתים - יש לו לקרוע בפנים, שלא בפני אדם, לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים, וקורע

בצנעא.

אבל על אביו ואמו – אינו קורע אלא מבחוץ, בפני כל אדם. (שו"ע)

סעיף י"ד

קריעה ביד או בכלי

מקור: מו"ק (כב:) - כי אתא רבין א"ר יוחנן: על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי. על אביו ועל אמו ביד.

פסק השו"ע:

על כל המתים – רצה קורע ביד רצה קורע בכלי. (שו"ע)

על אביו ואמו – קורע דווקא ביד. (שו"ע)

קריעת הבגדים שמחליף

מקור: מו"ק (כד.) - תניא: אבל, כל שבעה - קורעו לפניו, ואם בא להחליף - מחליף וקורע. בשבת - קורעו לאחוריו, ואם בא להחליף - מחליף ואינו קורע, כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו, אבל לשאר קרובים - מחליף ואינו קורע... אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין - פליגי בה אבוה דרב הושעיא ובר קפרא, חד אמר: מתאחין. וחד אמר: אין מתאחין.
ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ח) - הרי שהיה מחליף כל שבעה חייב לקרוע רבי חייא רבה ורבי חמא אבוה דרבי הושעיא תרווייהון אמרין כולם אסורים באיחוי. בר קפרא אמר: אין לך אסור באיחוי אלא הראשון בלבד. אמר רבי חנינא: פליגא אחרינא ביניהון למאן דאמר שניהם אסורים באיחוי אינו עושה שאר ימים תוספת ואפילו [יש] עליו כמה בגדים חייב לקרוע את כולם. ומאן דאמר אינו אסור באיחוי אלא הראשון בלבד עושה שאר ימים תוספת.

פסק השו"ע:

על כל המתים - אם בא להחליף תוך ז' ימים, מחליף ואינו קורע. (שו"ע)
על אביו ואמו - אם מחליף תוך ז', קורע [כל הבגדים שהוא מחליף, ואינו מאחה לעולם, כמו בפעם הראשון]. (שו"ע)

- « אך בגדים ישנים שהיו יודעים שלבש אותם מיתת אביו - יכול ללובשן בלא קריעה. (ט"ז ז')
- « בשבת - אף על אביו ואמו מחליף ואינו קורע. והיינו דווקא כשמחליף בבגדים של חול, אבל בבגדי שבת - אסור. (ש"ך כ"ג)
- אילו בגדים קורע כשמחליף הבגדים - מחלוקת ראשונים רבינו האי גאון: קורע העליון בלבד.
רי"ף רא"ש ורמב"ן: קורע את כולן ואין מתאחין. (טור וב"י)
- פסק השו"ע - כרי"ף רא"ש ורמב"ן, דקורע כל הבגדים שהוא מחליף.
- לגבי איחוי הקרעים - פסק השו"ע כמ"ד שאינו מאחה לעולם, כמו בפעם הראשון. (שו"ע)

להחזיר קרעו לאחריו

על כל המתים יכול להחזיר קרעו לאחריו תוך שבעה, אבל לא באביו ואמו. (רמ"א וב"י)

סעיף ט"ו

שליטת ואיחוי הבגד אחר שקרעו

מקור: מו"ק (כב.) - על כל המתים - שולל (חיבור בדרך עראי) לאחר שבעה ומאחה (תופר כדרכו) לאחר שלשים, על אביו ועל אמו - שולל לאחר שלשים ואינו מאחה לעולם, והאשה - שוללתו לאלתר, מפני כבודה.

על כל המתים - מחלוקת

שו"ע: שולל [תופר תפירה בלתי שוה] - לאחר ז'. ומאחה - לאחר שלשים יום.

- « ואם פגע בו הרגל - מחלוקת ראשונים ראב"ד: אין חילוק אם פגע בהם הרגל או לא.
רמב"ן: רגל מבטל בכל מקום. (ש"ך כ"ד)
- להלכה - מחלוקת רמ"א: כראב"ד, דתמיד אם פגע הרגל אינו מבטלו, אלא צריך ז' ולי ממש. בשונה מאבלות.

ש"ך: כרמב"ן, דנהגו לאחות הקרע כל שפסק האבלות. (ש"ך כ"ה)

« ומותר ג"כ לשלול בערב הרגל, ודווקא סמוך לערב לאחר שהתפללו מנחה. (ש"ך כ"ד)

רמ"א: יש מקומות שנהגו להחמיר אפילו על שאר מתים, שלא לשלול תוך ל'.
מאבלות.

- על אביו ואמו – שולל לאחר לי יום, ואינו מאחה לעולם. (שו"ע)
- « **אם מסיר כל אותה חתיכה כולה אשר בה הקרע ומניח חתיכה אחרת תחתיה** – מחלוקת
בר"י: אינו רשאי.
ט"ז: חולק בזה. (פתי"ש ט')
- **דין אישה בשלילה** – האשה שוללת לאלתר, מפני כבודה. (שו"ע)
- **חומרת האיסור**: כל זמן שאסור לשלול, אפילו לחבר ראש הקריעה ע"י מחט, אסור. (רמ"א)

סעיף ט"ז-י"ז

חליצת כתף

- מקור: מו"ק (כב:). - על כל המתים, רצה – חולץ, רצה - אינו חולץ, על אביו ועל אמו – חולץ.
- **על מי חולץ**
- על כל המתים – אם רצה חולץ כתף. (שו"ע סעי' ט"ז)
- על אביו ואמו – חייב לחלוץ כתף והולך כך לפני המטה, עד שיקבר. (שו"ע סעי' ט"ז)
- **ואם הבן אדם גדול - ואין כבודו שילך חלוץ כתף** – אין צריך לחלוץ. (שו"ע)
- מקור: אבל רבתי (פי"ט) ומו"ק (כב:)
- **מהי חליצת כתף** – מחלוקת ראשונים
- ר"ש**: פושט כסותו העליון [וכתב עליו הרמב"ן שהוא פירוש משובש].
ר"ף רמב"ם והגאונים: חולץ זרועו ומוציא כתפו חוץ לקרע. (בי"י)
- **כיצד חולץ כתף [האם צריך לקרוע בגדיו]** – מחלוקת
- רש"י**: קורע בגדיו וחולץ כתפו.
פרישה: אינו קורע בגדיו, אלא חולץ זרועו ומוציא כתפו לחוץ במקום שהוא כבר פתוח. (ט"ז ט')
- **זמן החליצה** – הולך חלוץ לפני המיטה, עד שיקבר, ואחר שיקבור אביו ואימו אינו חייב לחלוץ. (בי"י)
- מקור: ב"ק (יז:). וכבוד עשו לו במותו – זה חזקיהו מלך יהודה, שיצאו לפניו ל"ו אלף חלוצי כתף.

באיזה צד חולץ

- מקור: מו"ק (כב:)
- על חכם – חולץ מימין.
 - על אב ב"ד – משמאל.
 - על נשיא – מכאן ומכאן.
 - על אביו ואמו ועל רבו מובהק – רצה מכאן רצה מכאן, ואם רצה, חולץ שתיהן. (שו"ע סעי' י"ז)

דין נשיא ורבו מובהק, וחכם – בקריעה ואיחוי

- מקור: מו"ק (כב:)
- על נשיא ורבו מובהק – דינו דומה לאב - לחליצת כתף, ולקרוע מבחוץ, ולאחוי. שעל נשיא ועל רבו מובהק, שולל למחר, ואינו מאחה לעולם. (שו"ע סעי' י"ז)
- « **האם ג"כ שווה דינו לגבי הדין שמגלה את ליבו** – מחלוקת ראשונים
- רא"ש**: אין דינו דומה לגבי גילוי ליבו, ואין צריך לגלות את ליבו על נשיא ועל רבו.
רמב"ם: צריך לגלות את ליבו כדין אביו גם על נשיא ועל רבו. (בי"י)
- משמעות השו"ע – כרא"ש, דאין צריך לגלות את ליבו לכבוד נשיא או רבו.

על חכם – כל הקורעים על חכם שמת כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה – שוללין. (שו"ע סעי' י"ז)

« **לגבי איחוי - מתי יכול לאחות** – מחלוקת ראשונים

רמב"ם: מאחה ביום השני.

רמב"ן: מאחה מיד או לאחר הקבורה. (טור)

פסק השו"ע – כרמב"ן, דמאחין למחר. וחכם שבאה שמועתו, שולל בו ביום ומאחה למחר. (שו"ע סעי' י"ז)

□ **חליצה בזמן הזה** – מחלוקת ראשונים

רי"ף וטור: חליצה נוהגת אף בזמן הזה.

כלבו בשם רבינו יצחק: עכשיו בזמן הזה אין נוהגים כלל בחליצת כתף. (ב"י)

להלכה – מחלוקת

שו"ע: נוהגים אף בזמן הזה.

רמ"א: עכשיו בזמן הזה לא נהגו לחלוץ כתף כלל. (שו"ע ורמ"א סעי' י"ז)

סעיף י"ח

עד מתי יכול לקרוע

מקור: מו"ק (כ:) - איבעיא לן לענין שמועה רחוקה, דאינה נוהגת אלא יום אחד, קורע או אינו קורע?... [ומסקנא] דאינו קורע דליכא קריעה בלא ז' אלא באביו ואמו, דתניא מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו תוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע. [ואוקימנא] רבי זירא אמר: בשאר מתים, אבל על אביו ואמו קורע והולך.

על כל המתים

• אם לא שמע אלא לאחר לי יום – אינו קורע. (שו"ע)

• ומי שאין לו חלוק ונזדמן לו תוך שבעה – קורע. אחר ז' – אינו קורע. (שו"ע)

« כיצד מדובר שאין לו חלוק?

א. כגון שהוא פוחח (פי' בגדיו קרועים).

ב. או שהיה לבוש בגדים שאולים.

ג. או שאין לו רק החלוק התחתון של פשתן שאותו אין קורעין. (ש"ך כ"ו)

על אביו ועל אמו – מחלוקת ראשונים

גאונים: עד י"ב חודש.

רמב"ם: כל שלושים יום.

בה"ג רמב"ן: לעולם. (טור)

פסק השו"ע [ובב"י] – כבה"ג ורמב"ן, דקורע והולך לעולם כל בגדיו. (שו"ע ורמ"א)

« ודוקא בגדיו שהיו עליו בשעת שמועה קורע כל בגדיו. אבל אותן שמחליף אין קורע

כולן. (ש"ך כ"ז)

סעיף י"ט

איחוי הקרע

מקור: מו"ק (כו:). - ת"ר, [לת"ק]: רשאי להופכו למטה ולאחותו. רבי שמעון בן אלעזר אוסר לאחותו. וכשם שהמוכר אסור לאחותו - כך הלוקח אסור לאחותו. ולפיכך מוכר צריך להודיעו ללוקח.

נחלקו בזה הראשונים

סמ"ק: פסק כת"ק, שרשאי להופכו למטה ולאחותו.

רי"ף רמב"ם ורא"ש: פסקו כר' שמעון בן אלעזר, ואסור לאחותו. (בי"י)

פסק השו"ע – כרי"ף רמב"ם ורא"ש, כשם שאסור לאחות קרע שאינו מתאחה, כך אסור להפוך צד עליון של בגד למטה, ולאחותו.

« **ואם בא לחתוך סביבות הקריעה ולהשליכו ולהושיב שם חתיכת בגד אחר** – מחלוקת

ט"ז: מותר לאחר י"ב חודש לאביו ואמו, דאין זה בכלל איחוי הקריעה כלל.

בר"י: אף להסיר כל אותה חתיכה כולה אשר בה הקרע ולהניח חתיכה אחרת תחתיה אינו רשאי. (ט"ז י', ופתי"ש מסעי' טו)

□ **ואפילו הלוקח אותו – אסור לאחותו.** (שו"ע)

לפיכך אם בא למכרו – צריך להודיעו. (שו"ע)

« **ומה הטעם שצריך להודיעו אע"ג שאם מכרו לו סתם אסור לאחותו** – מחלוקת

רמב"ן: משום מקח טעות.

ב"ח: משום איסורא, דלאו כו"ע דינא דקריעה גמירי, ול"ד לדין או"ב שהכל יודעין. (ש"ך כ"ח)

□ **ואם מכרו לו סתם, ולא הודיעו – אסור לאחותו עד שידע שאינו מהקרעים שאינם מתאחים.** (שו"ע)

□ **ואסור למוכרו לעובד כוכבים.** (שו"ע)

סעיף כ'

קריעה מתוך איחוי

מקור: מו"ק (כו:)

□ **הקורע מתוך המלל ומתוך השלל ומתוך הליקוט ומתוך הסולמות** – לא יצא. (שו"ע)
הטעם: כיון שבלאו הכי היה כמין קריעה, לא יצא. (ט"ז)

□ **מהו מלל, שלל, ליקוט, וסולמות?**

• **מלל** – מולל שני ראשי הקרע בין אצבעותיו וכורכן יחד כעין כריכות ספרים ותוחב שם שנים וג' תפירות.

• **שולל** – תפירה רחבה.

• **לוקט** – אוגד בידו כל הקרע ראשו עם סופו ותוחב במחט שתיים ושלוש פעמים.

• **סולמות** – כמעלות הסולם שתופר שתי תפירות ומפסיק וחוזר ותופר למטה שמניח בין תפירה לתפירה הפסק מעט. (ט"ז י"א)

□ **אבל מתוך איחוי אלכסנדרי** – יצא. (שו"ע)

□ **מהו איחוי אלכסנדרי** – מחלוקת ראשונים

ראב"ד והרא"ש: היא התפירה שלנו, שוה מלמעלה ובלטת מלמטה. (טור)

רמב"ן: שוה מלמעלה ומלמטה כעין אריגה. (טור)

תוספות: היא תפירה גמורה שנראה שלם. (בי"י)

פסק השו"ע – כרא"ש וראב"ד, דאיחוי אלכסנדרי היינו תפירה שהיא שוה למעלה ובולטת מלמטה – דאם קרע מתוך איחוי זה יצא.

« **באיזה תפירה מדובר** – מחלוקת

ש"ך בשם י"מ: כמו שעושין בתפירת הכתונת והוא שקורין בל"א איב"ר נא"ט.

ש"ך בשם י"מ אחרים: כמו שעושין החייטין בבתי שוקיים שחוזרין וכופפין הבגד היוצא מהתפירה לשני צדדי התפירה ותופרין אותו בשני צדדיו ומותחין אותו עד שאין ניכר התפירה. (ש"ך ל')

סעיף כ"א

חוספה על הקרע

מקור: מו"ק (כו:). - פליגי בה רב מתנא ומר עוקבא, ותרווייהו משום אבוה דשמואל ולוי אמרו, חד אמר: כל שבעה – קורע, לאחר שבעה – מוסיף. וחד אמר כל שלשים – קורע, לאחר שלשים – מוסיף.

Ⓢ **קרע על המת, ומת לו מת אחר:**

• **תוך ז'** – מחלוקת ראשונים

סמ"ג: אם מת תוך שבעה – אינו קורע קרע אחר, ורק אם מת אחר שבעה – מוסיף על קרע הראשון כל שהוא.

מהרי"ק סמ"ק וטור: אם מת תוך שבעה – צריך לחזור ולקרוע. (טור וב"י)

פסק השו"ע – כמהרי"ק סמ"ק וטור, דקורע קרע אחר.

שבאותו קרע מוסיף וקורע עוד טפח, או מרחיק שלש אצבעות וקורע עוד טפח. (ש"ך ל"א)

• **לאחר ז'** – מוסיף על קרע הראשון כל שהוא. (שו"ע)

Ⓢ **ואם מת לו מת שלישי אחר ז' של שני** – מוסיף עליו כל שהוא. (שו"ע)

וכן מוסיף והולך עד טבורו.

הגיע לטבור – מרחיק ג' אצבעות, וקורע.

נתמלא לפניו – מחזירו לאחוריו.

נתמלא מלמעלה – הופכו למטה.

נתמלא מכאן ומכאן – נעשה כמי שאין לו חלוק, שאינו קורע. (שו"ע)

Ⓢ **ואם מת לו מת תוך שבעה לשני** – מחלוקת

ד"מ וב"ח: אע"פ שקרע על שני קרע אחר, מ"מ אין להוסיף כל שהוא על הקרע ראשון.

ש"ך: בתוך שבעה של שני צריך טפח. (ש"ך ל"ב)

סעיף כ"ב

מתי מוסיף בקרע

מקור: מו"ק (כו:). - ת"ר, אמרו לו מת אביו וקרע, מת בנו והוסיף – תחתון מתאחה, עליון אינו מתאחה.

מת בנו וקרע, מת אביו והוסיף – עליון מתאחה, תחתון אינו מתאחה.

מת אביו, מת אמו, מת אחיו, מתה אחותו – מחלוקת, לת"ק: קורע קרע אחד לכולן. רבי יהודה בן בתירה אומר: על כולן קרע אחד, על אביו ואמו קרע אחד, לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו.

מאי טעמא? אמר רב נחמן בר יצחק: לפי שאין בתוספת.

אמר שמואל: הלכה כרבי יהודה בן בתירה.

נחלקו בזה הראשונים האם רבי יהודה בן בתירא חולק גם על שני המקרים הראשונים
רש"י: גם על הרישא חולק, וכמת אביו וקרע ואח"כ מת בנו או שמת בנו וקרע, ואח"כ מת אביו – לעולם צריך שיהא קרע אביו או אימו בפני עצמו. (טור)
 ואפילו בדיעבד - לא יצא. (בי"י)

ראב"ד ורא"ש: חולק על אסיפא בלבד - ואינו חולק על הרישא, כיון דמיירי ברישא שמת לאחר שבעה. (טור)

ואם שמע על שניהם בבת אחת וקרע וקרע אחד, בדיעבד - יצא. (בי"י)

ר"י בן מיגא"ש: פליג ארישא דרישא - חולק על המקרה הראשון - כשמת אביו וקרע ומת בנו והוסיף. (בי"י)

רמב"ם רמב"ן ורי"ו: פליג אסיפא דרישא - חולק על המקרה השני, וכשמת אביו לא יקרע במקום שקרע. (בי"י)

פסק השו"ע [ובב"י] – כרמב"ם רמב"ן ורי"ו. **ולכך**:
 כשאמרו לו: **מת בנו** – יכול להוסיף. (שו"ע)
 ואחר שהוסיף – מתאחה התחתון ולא העליון. (שו"ע)

אך כשאמרו לו: מת בנו, וקרע, ואחר ז' מת אביו – אינו מוסיף, אלא קורע קריעה אחרת, שאין אביו ואמו בתוספת. (שו"ע)

« **ואם בקריעה הראשונה שקרע על בנו הבדיל קמי שפה** – מחלוקת
ב"ח: אין צריך קריעה אחרת, וסגי במה שמוסיף על הקרע הראשון.
ש"ך: אפילו הבדיל קמי שפה צריך קריעה אחרת. (ש"ך ל"ה)

סעיף כ"ג

חוספח על קרע בשני מתים

כשמע עליהם בשמועה אחת - כגון: מי שמתו לו שני מתים כאחד, או שבאה לו שמועה משנים כאחד – קורע קריעה אחת על שניהם. (שו"ע)

□ **וכשמתו אביו ואמו כאחד** – קורע קרע אחד על שניהם. (שו"ע)

כשמע עליהם בב' שמועות - כגון: מי קרע ואח"כ מת לו מת אחר:

• בשני מתים שאינם אביו ואמו:

תוך שבעה – קורע קרע בפני עצמו, בין באותו קרע עצמו שמוסיף בו וקורע עוד טפח, או מרחיק ג' אצבעות וקורע טפח. (שו"ע)

לאחר ז' – מוסיף על קרע ראשון כל שהוא. (שו"ע)

• מת אביו או אמו ואחד משאר קרוביו – קורע תחלה על אביו או על אמו עד לבו, ומרחיק שלש אצבעות, וקורע טפח על המת האחר.

□ **ואם מת אביו, וקרע, ואחר ז' מת אחד מהקרובים** – מוסיף על קרע הראשון. ותחתון מתאחה ועליון אינו מתאחה. (שו"ע)

□ **אם מת אחד מהקרובים, וקרע, ואח"כ מת אביו או אמו** – בין בתוך ז' בין לאחר ז', מרחיק ג' אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד, שהרי צריך להבדיל קמי שפה, וקורע עד שמגיע ללבו. (שו"ע)

« **ואפילו הבדיל קמי שפה גם בקריעה הראשונה** – צריך קריעה חדשה, כיון שגם עתה צריך להבדיל. (ש"ך ל"ו)

סעיף כ"ד כ"ה כ"ו

קרע מספק

מקור: נדרים (פז): - תנן, נדרה אשתו וסבור שנדרה בתו - יחזור ויפר. למימרא ד"יניא אותה"י- דוקא הוא? והא גבי קרעים דכתיב: על שאול ועל יונתן בנו, ותניא אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך נמצא בנו יצא ידי קריעה? - לא קשיא: הא בסתם, הא במפרש. והתניא, אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך נמצא בנו - לא יצא ידי קריעה. אמרו לו מת לו מת וקסבר אביו וקרע, ואחר כך נמצא בנו - יצא ידי קריעה? - רב אשי אמר: כאן בתוך כדי דיבור, כאן לאחר כדי דיבור.

נחלקו בזה הראשונים

רי"ף, רא"ש ור"ן: אם אמרו לו סתם מת לו מת, וסבור שהוא אביו, וקרע, ואחר כדי דיבור נודע לו שהוא בנו - יצא. (בי"י)

« דס"ל, דרב אשי אינו חולק על הדין דסתם. (בי"י)

רמב"ם: אף בקרע בסתם באמרו לו מת לו מת - לא יצא ידי קריעה, אלא אם כן נודע לו תוך כדי דיבור. (בי"י)

« דס"ל, דרב אשי בא לחלוק ולומר דאין הבדל בין סתם למפרש, אלא בין תוך כדי דיבור לאחר כדי דיבור תלוי הדבר. (בי"י)

פסק השו"ע [ובב"י] - כרי"ף, רא"ש ור"ן. ולכך:

כשפרשו לו - כשאמרו לו: מת אביו, וקרע, ואח"כ נמצא שהוא בנו:

• כשנודע לו תוך כדי דיבור - יצא ידי קריעה.

• אך אם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור - לא יצא. (שו"ע סעי' כ"ד)

אבל בסתם - אם אמרו לו: מת לך מת, וכסבור אביו הוא, וקרע, ואח"כ נמצא שהוא בנו - מחלוקת

שו"ע: יצא, אפילו לא נודע לו עד אחר כדי דיבור.

ב"ח: לא יצא ידי קריעה. (שו"ע סעי' כ"ד ושי"ד ל"ז)

לכו"ע - הקורע על מתו לשם מי שהוא - לכו"ע אין צריך לחזור ולקרוע, אפילו לא נודע לו

מי הוא עד אחר כדי דיבור. (שי"ד ל"ז)

אמרו לו מת לו מת סתם ואינו יודע איזהו, וקרע סתם, ואח"כ נודע לו מי הוא - יצא ידי קריעה, דינש ברירה. (ד"מ ושי"ד ל"ח)

היה לו חולה, ונתעלף, וקרע עליו, ואח"כ מת:

מקור: נדרים (פז).

פסק השו"ע:

• אם מת תוך כדי דיבור של קריעה - אין צריך קריעה אחרת.

• ואם לאו - צריך קריעה אחרת. (שו"ע סעי' כ"ה)

אמרו לו: מת אביו, וקרע ונהג קצת ימי אבלות, ואח"כ אמרו לו: לא מת, והפסיק, וחזרו ואמרו לו: בפעם הראשון מת, כמו שאמרו הראשונים

לענין הקריעה - מחלוקת ראשונים

רמב"ן [ור"י] גיאת בשם גאון: יצא ידי קריעה. ומי ששמע שמת אביו וקרע וישב עליו אבלות ג' ימים, ובאו ואמרו לו קיים הוא, ופסק, ואח"כ אמרו לו מת - כיון שקרע בשעת חימום יצא ידי קריעה, ואין צריך לחזור ולקרוע.

הרי"ף גיאת עצמו: דחה דברי הגאון, דכיון ששמע לאחר כדי דיבור אף ידי קריעה לא יצא. (טור)

פסק השו"ע - כרמב"ן וגאון, אמרו לו: מת אביו, וקרע ונהג קצת ימי אבלות, ואח"כ אמרו לו:

לא מת, והפסיק, וחזרו ואמרו לו: בפעם הראשון מת, כמו שאמרו הראשונים - יצא ידי קריעה. (שו"ע סעי' כ"ו)

לענין אבילות – מחלוקת ראשונים
רי"ף גיאת בשם גאון: צריך לישב שבעה ימים של האבילות רצופים.
רמב"ן: קרוב היה לומר שכיון שחלה עליו אבילות ונהגו בו – אע"פ שבטל מקצת הימים בשוגג -
 עולין לו, ואין תשלומין לאבילות ודבר זה צריך תלמוד. (טור)

סעיף כ"ז

קטן בקריעה

מקור: מו"ק (כו):

פסק השו"ע – קטן שמת לו מת - מקרעין לו.

הטעם: מפני עגמת נפש, כדי להרבות בהספד. (בי"ט ט"ז ט"ו ושי"ד מ"א)

« קטן שהגיע לחינוך קורעין לו כדרך שמחנכין אותו בשאר מצות **ואפילו היכן שמת לו מת דלית ביה משום עגמת נפש**. (בי"ט וט"ז ט"ו)

□ **אבילות בקטן שהגיע לחינוך** – מחלוקת

ט"ז: קטן שהגיע לחינוך **צריך לנהוג כל דיני אבילות**, ואף ביום שמועה קרובה, דהוה כמו יום הקבורה.

נקוה"כ: דווקא בקריעה קורעין לו, אך לענין שאר דיני אבילות אין צריך לנהוג. (ט"ז ט"ו ונקוה"כ)
 « והפתי"ש כתב טעם לדברי הנקוה"כ: דלא שייך כאן חינוך, שמתוך זה אתה מבטלו מת"ת, בשונה מקריעה שאין בה ביטול ת"ת. (פתי"ש י')

□ **קריעה ביום שמועה קרובה לקטן** – מחלוקת

ט"ז: אף ביום שמועה קרובה קטן שהגיע לחינוך **צריך לנהוג כל דיני אבילות**, דהוה כמו יום הקבורה.

תשובת המשאת בנימין: חולק בזה. (פתי"ש י')

סעיף כ"ח

חקורע בשבת

מקור: שבת (קה):

פסק השו"ע – הקורע בשבת על מתו – אע"פ שחלל שבת, יצא ידי קריעה.

« **והקשו** בירושלמי שבת (פ"יט, ה"ג) – והרי מצה גזולה ואין יוצאין בה בפסח?
 ומת'ר: התם העיקר עבירה, הכא הוא עבר עבירה. (טור)

סעיף כ"ט

חקורע בחלוק גזול

מקור: נלמד מדין הקורע בשבת, בגמ' שבת (קה):

פסק השו"ע – לא יצא ידי קריעה.

« **קשה**, מאי שנא מקרע בשבת?

י"ל, שגוף החלוק אינה עבירה אע"פ שהמעשה שעשה הוא עבירה. אבל הכא גוף החלוק הוא עבירה. (ט"ז י"ז ושי"ד מ"ב)

סעיף ל'

תינוק שמת בלי יום ראשונים – האם קורעין עליו

מקור: שבת (קלו).

כשלא ברור לנו בו שכלו לו חדשיו - ומת בתוך ל' או אפילו ביום שלשים – מחלוקת ראשונים רמב"ן בשם י"א: קורעין עליו אע"פ שאין מתאבלין עליו. (טור) הטעם: דס"ל, דאבלות אמנם מדרבנן, והלכה כדברי המיקל (מו"ק כו:). אך קריעה הינה מדאורייתא, ואין הלכה כדברי המיקל, והולכים לחומרא מספק. (בי"י) רמב"ן: אין קורעין עליו. (טור) הטעם: דס"ל, דאף קריעה היא מדרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. (בי"י) פסק השו"ע – כרמב"ן, דאין קורעין עליו. הטעם: לפי שהקריעה היא דרבנן וספיקא לקולא. (טי"ז י"ז) כשברור לנו בו שכלו לו חדשיו – קורעין עליו אפילו בתוך ל'. (בי"י וש"ך מ"ג) « וכגון: שבעל ופירש – שאז יודע שכלו לו חודשיו. (ש"ך מ"ג)

סעיף ל"א-ל"ב

קריעה ברגל או בחוזה"מ

קריעה ביו"ט

פסק השו"ע – אין קורעין ביום טוב. אפילו ביו"ט שני של גלויות. אפילו קרובים של מת. « ואם מת ביו"ט ראשון אינו יכול לקרוע בחוזה"מ, אלא ידחה הקריעה עד אחר החג כשיתחיל להתאבל. [דכיון שנדחה הקריעה דאין יכול לקרוע ביו"ט נדחה גם זמן האבל]. ורק כשמת בחוזה"מ – קרוביו של מת קורעין עליו, דכיון דהוי שעת חימום הותרה אצלו. (פת"ש י"א) « ואפילו קרובים של מת – אין קורעין. (שו"ע)

קריעה ביו"ט שני של גלויות

רמב"ם ורמב"ן: אין קורעין ביום טוב אפילו ביום טוב שני של גלויות. י"א בר"ן: ביום טוב שני של גלויות – קורעין. (בי"י) פסק השו"ע – כרמב"ם ורמב"ן, דאין קורעין אפילו ביו"ט שני של גלויות.

קריעה בחול המועד

מקור: מו"ק (כה). – בחוזה"מ קורעין על כל אחד כפי מה שהוא.

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן רמב"ם טור ומרדכי: בחול המועד קורעין על כל אחד כפי מה שהוא, אם עומד בשעת יציאת נשמה, או אם הוא אדם כשר או חכם על כל אחד כדינו. (טור) « ומה ששינונו במו"ק (כד). שאין קורעין במועד – היינו בקריעה דרשות שלכבוד היא. (בי"י) « ואפילו ביום שמועה קורע בחול המועד. (בי"י) ראב"ה: אפילו ביום קבורה אינו קורע בחול המועד. (בי"י) תרומת הדשן: מחלק, דהמנהג שעל אביו ועל אמו קורע, אבל בשאר מתים – נהגין כשאר הגאונים דסברי דאין קורעין בחול המועד. (בי"י) הלכה – מחלוקת שו"ע: כרמב"ן ורמב"ם וסיעתו, דקורעין על כל אחד כפי מה שהוא, אם עומד בשעת יציאת נשמה או אם הוא אדם כשר או חכם על כל אחד כדינו.

רמ"א: כתרוה"ד, דנהגין שאין לקרוע בחול המועד, רק על אביו ואמו. ועל שאר מתים קורעין לאחר המועד. [ובחזו"ע אבילות גי' עמי' קלג כתב דמנהג ירושלים כדעת הרמ"א, שבחזו"ע מן קורעים אלא על אב ואם, אבל מחוץ לירושלים ובכל ערי הארץ נוהגים כדעת מרן שקורעים על שאר קרובים].

« **אך במקום שאין מנהג [כמלכות פולין] – יש לקרוע על כולם.**
ואולם באשכנז נהגו שלא לקרוע. (רמ"א וש"ך מ"ו)

« **ואולם, על שאר אדם כשר – נהגו להקל שלא לקרוע כלל.** (ש"ך מ"ה)

« וכשקורעין אין חילוק בין יום קבורה ליום שמועה. (ש"ך מ"ד)

□ שמע ברגל שמועה קרובה

אם תהיה קרובה גם אחר הרגל – לכו"ע, קורע, כיון שנוהג בה אחר הרגל שבעה ושלשים.

אבל אם שמע שמועה קרובה ברגל, ולאחר הרגל נעשית רחוקה – מחלוקת ראשונים

גאונים: כיון שאינו נוהג שבעה אחר הרגל – אינו קורע ברגל. (טור)

« שהרי מוכח בגמ' מו"ק כ: - קריעה בלא שבעה מי איכא. (בי"י)

רמב"ן: קורע ברגל. (טור)

« דס"ל, דעל אף שלא ינהג בו בפועל, מ"מ, ראוי הוא לקריעה, הילכך קורע בשעת שמועה

דשעת חימום הוא. (בי"י)

פסק השו"ע – כרמב"ן, שמע ברגל שמועה קרובה – קורע, ואפילו אם אחר הרגל תהיה רחוקה.

« ואף לרמ"א שהחמיר שלא לקרוע בחזו"ע על שאר מתים בחזו"ע, היינו אם אפשר

לקרוע אחר המועד, אבל כששמע שמועה קרובה ברגל ולאחר הרגל נעשית רחוקה -

דאינו יכול לקרוע אחר הרגל, בזה ליכא מנהג ויש לתפוס כהלכה דקורעין בחזו"ע. (ט"ז

י"ח בסעי' לא, וש"ך מ"ז)

□ כששמע שמועה רחוקה בחזו"ע – מחלוקת

רש"ל: אין קורעין במועד אפילו על אב ואם, אלא קורע אחר הרגל, דמאחר שנפסק ממנו

אבילות לא חמיר הקריעה לדחות הרגל.

מהרי"ט: לא פסק כן. (ט"ז י"ח בסעי' ל"א, ופתי"ש י"ג בסעי' ל"א)

סעיף ל"ג

החולץ בבגד קרוע לפני חמת, שמראה עצמו שקרע ולא קרע

מקור: מו"ק (כו:)

פסק השו"ע – החולץ בבגד קרוע לפני חמת, שמראה עצמו שקרע, ולא קרע – הרי זה גוזל את

החיים ואת המתים.

סעיף ל"ד

השואל בגד מחבירו וקרה לו אבל, האם יכול לקרוע חבגד

מקור: מו"ק (כו:): - רבן שמעון בן גמליאל אומר: האומר לחבירו השאילני חלוקד ואלך ואבקר

את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת – קורעו ומאחו, וכשיבוא לביתו משלם לו דמי קרעו,

ומחזיר לו חלוקו, ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו.

כשהודיעו שאמר לו שהולך לבקר את החולה

נחלקו הראשונים בגירסת הגמ'

רא"ש וטור: יותר ראוי שנגרוס ואלך "ואבקר את החולה", ומדובר דווקא באחיו ובאחותו או

בבנו. אך אין מדובר באביו, דאילו באביו - כיון שברשות הוא קורע למה ניתן להאחות.

רי"ף, רמב"ם ורמב"ן: גורסים "ואבקר את אבא" – ואף באביו מותר לו לאחות הקרע. (בי"ו ט"ז)
פסק השו"ע – כרי"ף רמב"ם ורמב"ן, דהאומר לחבירו השאילני חלוקך שאבקר את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת – אף באביו, קורעו, ומאחזה ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו דמי קרעו.
 « ואע"פ ששאר קרעים של אב אינם מתאחים – כאן שונה הדין, כיון שלא נתן המשאיל רשות רק לקרוע שלא יתבייש שם, אבל לא הקנהו לו. (ט"ז כ)
ואם לא הודיעו – הרי זה לא יגע בו. (שו"ע)
 « ואף אם קרע – לא יצא, דהוי שואל שלא מדעת וגזלן הוי, והרי בחלוק הגזול לא יצא. (ש"ד נ')

סעיף ל"ה

חמשאיל לחבירו חלוק לילך בו לבית האבל

מקור: אבל רבתי (שם)
פסק השו"ע – דאינו רשאי ליטול ממנו עד שיעברו ימי האבל.
 □ **והקשה הרמ"א** על דברי השו"ע – דבחושן המשפט סימן שמ"א סעיף ב' לא פסק כן?
ותירץ הש"ך: דבחומ"מ מדובר לענין ממונא, וכאן לענין איסור.
 דשם בחומ"מ – דיבר השו"ע בשאל חלוק מחבירו לילך בו לבית האבל כדי שילך ויחזור – דהשואל בקש מהמשאיל, אם כן לא נתכוין אלא לטובת השואל למלא בקשתו, ויכול לומר לו לא השאלתי לך אלא שתלך ותחזור.
 אבל כאן מדובר שהמשאיל בא מעצמו לזכות להשואל במצוה שיקיים מצות ניחום אבלים, א"כ כל יומא ויומא רמיא מצוה עליה. (ש"ך)

סעיף ל"ו

קריעה על שמועות רעות

מקור: מועד קטן (כו.) – דכתיב: ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם על שאול וגוי ועל עם ה' כי נפלו בחרב... ומי קרעין אשמועות רעות, והא אמרו לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי ולא קרע? – לא אמרו אלא ברוב ציבור וכמעשה שהיה.
פסק השו"ע – קורעין על שמועות רעות, כגון: שנקבצו רוב הצבור למלחמה ושמעו שנגפו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו אלא המיעוט מהם.
 « וה"ה אם הלכו בשבי. (רמ"א)
 « וחייב להתאבל כל היום. (בי"י)
 « **מתי מאחין** – מחלוקת
ש"ך ור' ירוחם: מאחין למחר.
פת"ש: אין מאחין לעולם. (בי"י ופת"ש י"ד)

סעיף ל"ז

השומע ברכת השם

מקור: סנהדרין (ס). - מחלוקת, אמר רב יהודה אמר שמואל: השומע הזכרה מפי הגוי - אינו חייב לקרוע. ואמר רב יהודה אמר שמואל: אין קורעין אלא על שם המיוחד, אבל בכינוי לא. ופליגא דרבי חייא בתרווייהו, דאמר רבי חייא: השומע הזכרה בזמן הזה - אינו חייב לקרוע, שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים, ממאן, אילימא מישראל - מי פקירי כולי האי!! אלא פשיטא מגוי, ואי שם המיוחד מי גמירי? - אלא לאו בכינוי ושמע מינה [בזמן הזה הוא דלא הא מעיקרא חייב] אפילו בכינוי שמע מינה.

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן: פסק כרבי חייא, והילכך מן הגוי אינו קורע, אבל מישראל קורע אפילו בזמן הזה, ואפילו בכינוי.

רמב"ם: פסק בחדא כשמואל ובחדא כרבי חייא, ולכך, כל השומע ברכת השם חייב לקרוע ואפילו על ברכת הכינוי חייב לקרוע, והוא שישמענה מישראל. (בי"י)

פסק השו"ע - כרמב"ם, דהשומע ברכת השם, ואפילו ברכת הכינוי - חייב לקרוע.

« **ואפילו אמרו בלשון לעז** - הוי ככינוי. (רמ"א)

« **ואפילו כינויים הנמחקים**, כגון חנון ורחום - חייב לקרוע. (פת"ש טז)

□ **והוא שישמענה מישראל.** (שו"ע)

הטעם: דאם היינו קורעים על עובדי כוכבים - יתמלאו כל הבגדים קרעים. (ט"ז כ"ב)

« **אבל בשם המיוחד** - חייב לקרוע אפילו מעכו"ם, בין בכתיבתו בין בקריאתו. (ש"ך נ"ג)

« **מומר בזמן הזה** - מחלוקת

רמ"א וש"ך: בזמן הזה מומר דינו כעובד כוכבים.

ב"ח [ומשמעות השו"ע]: אפילו בישראל מומר חייב לקרוע. (רמ"א וש"ך נ"ד)

« אף על פי שהשומע מפי עובד כוכבים אין צריך לקרוע, **אם בא ישראל ואמר ששמע מפי עובד כוכבים שגידף**, כיון דעתה שמע הגידוף מפי הישראל - חייב לקרוע. (פת"ש י"ז)

« וה"ה **השומע עצמו שחוזר הגידוף**, כיון דבעת ששמע מעובד כוכבים לא היה קורע - מחוייב עתה לקרוע. (פת"ש י"ז)

□ **ואפילו השומע מהעדים היאך בירך פלוני** - חייב לקרוע. (שו"ע)

« ואע"פ שאין העד מוציא הגדוף מפיו ממש - חייב השומע מפי העד לקרוע. (ש"ך נ"ה)

« ואין צריך לשמוע משני העדים, אלא אפי' מאחד מן העדים. (ש"ך נ"ה)

« וה"ה כשאינו עד כשהעיד בב"ד, אלא ששמע הגדוף ממש. (ש"ך נ"ה)

« **כל השומע מפי אותו ששמע הגדוף ממש, ואותו ששמע לא הוציא מפיו הגדוף ממש, אלא אומר פלוני גידף השם** - מחלוקת

ש"ך: חייב השומע לקרוע.

ספר משנת חכמים בדעת הרמב"ם סמ"ג ותוס': אין צריך לקרוע. (ש"ך נ"ה ופת"ש י"ח)

« **אבל השומע מפי אחד פלוני גידף השם, והוא עצמו לא שמע הגידוף ממש, אלא שמעו מפי אחד מהעדים** - מחלוקת

ש"ך: אין זה האחרון חייב לקרוע.

ספר משנת חכמים: גם אם שמעו מפי השלישי חייב לקרוע. (ש"ך נ"ה ופת"ש י"ח)

וצידד המשנת חכמים - דפשוט דבזמן שאין דנין ד"נ רק שמנדין אותו - אין

לבדוק עדים של מגדף. [ולכן הניח בצ"ע דברי השו"ע, ופת"ש יישב דברי

השו"ע]. (פת"ש י"ח)

« **אם שמע ברכת השם בשבת** - התפלי"מ נשאר בצ"ע אם צריך לקרוע. (פת"ש ט"ו)

□ **אך העדים - אינם צריכים לקרוע פעם אחרת.** (שו"ע)

« אם בא אחד ואמר שפלוני גידף, והוצרך לקרוע, ושוב בא אחד והגיד כן - אין צריך לקרוע, כיון שכבר שמע וקרע. (פת"ש כ')

הרואה כתבי הקודש שנשרפין

מקור: מו"ק (כו.) - ספר תורה שנשרף מנלן? ממגילה ששרף יהויקים דכתיב בה (ירמיה לו כד) ולא פחדו ולא קרעו בגדיהם, מכלל דבעו למיקרע. ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: שחייב לקרוע שתי קריעות: אחד על הגויל ואחד על הכתב. שנאמר: אחרי שרף המלך את המגלה ואת הדברים. רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קמיה דרבי אבא, בעא לאפנויי, שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא. אתאי בת נעמיתא בעא למיבלעיה, אמר: השתא איחייבין לי שתי קריעות, אמר ליה: מנא לך הא? והא בדידי הוה עובדא, ואתאי לקמיה דרב יהודה, ואמר לי: הכי אמר שמואל, לא אמרו אלא בזרוע [שאינו יכול להציל], וכמעשה שהיה [דיהויקים].

פסק השו"ע – הרואה ס"ת שנשרף, או תפילין, או אפילו מגילה אחת מהנביאים או מהכתובים, קורע שתי קריעות.

הטעם: אחת על הגוילין ואחת על הכתב. (ט"ז כ"ג)

« **בשאר כליון שאינו שריפה** – מחלוקת

ב"י [ובשו"ע]: דווקא על שריפה קורע, ולא על שאר כליון. דדוקא ששורפין אותה בזרוע, וכמעשה שהיה.

ב"ח: בכל ענייני הכליון קורע, ושריפה היא לאו דווקא. (ב"י שו"ע וט"ז כ"ד)

« **אם ראה ס"ת שנשרף בשבת** – התפלי"ם נשאר בצ"ע אם צריך לקרוע. (פת"ש ט"ו)

« **האם קורעין על תלמוד ומדרש וכדומה** כיון דניתן לכתוב משום עת לעשות – התפלי"ם נשאר בצ"ע. (פת"ש)

סעיף ל"ח

קריעת הרואה ערי יהודה בחורבנן, או ירושלים או בית המקדש

מקור: מו"ק (כו.)

פסק השו"ע – הרואה ערי יהודה בחורבנן, או ירושלים או בית המקדש - חייב לקרוע.

« מהיכן חייב לקרוע כשרואה את ירושלים – משיגיע לצופים. (ב"י)

□ אופן הקריעה על ירושלים והמקדש

- **אם פגע במקדש תחילה** - קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, וקורע טפח ומוסיף כל שהוא.
- **אם פגע בירושלים תחילה** - קורע על ירושלים בפני עצמה, ועל המקדש בפני עצמו, קריעת טפח לכל אחד. (ב"י)

□ כשרואה גם את ערי יהודה וגם את ירושלים

אם קרע על ערי יהודה – חוזר וקורע על ירושלים.

ואם קרע על ירושלים תחילה – אינו קורע על שאר ערי יהודה, כיון שכבר קרע לקדושה שבכולן. אבל כשכבר קרע על ערי יהודה וראה אח"כ עוד מערי יהודה – אינו קורע שאר הרי יהודה. (ב"י)

□ אינו קורע על שאר ערי ישראל שרואה בחורבנן, דדווקא על ערי יהודה קורע, אבל לא על שאר ערי ישראל. (ב"י)

□ צורת הקריעה

- א. קורע מעומד.
- ב. קורע כל הבגדים עד שמגלה לבו.
- ג. קורע ביד ולא בכלי. (ב"י)

□ זמן הברכה כל שלא ראה אותם לי יום

ולסוף שלשים יום צריך לקרוע, אם אינו רואה אותו בנתיים. (טור)

מקור: ירושלמי ברכות (פ"ט ה"ב)

סעיף ל"ט

תיקון חקרעים הנ"ל

מקור: מו"ק (כו.) - ואלו קרעין שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב בי"ד ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים...

ת"ר: וכולן רשאי לשוללן, ולמוללן, וללקטן, ולעשותן כמין סולמות. אבל לא לאחותן.
פסק השו"ע – כל אלו הקרעים רשאי למוללן, לשללן, ללקטן, לעשותן כמין סולמות, למחרתו; אבל אין מתאחין לעולם.

« **ביאור למוללן** - אוחו שני ראשי הקרע בין האצבעות וכורכן יחד, כעין כריכות ספרים, ותוחב ב' או ג' תפירות. (בי"ד ושי"ד נ"ט)

« **ביאור לשוללן** - תפירה רחבה, שתופר הרבה במשיחה אחת. (בי"ד ושי"ד ס')

« **ביאור ללקטן** - אורג כל הקרע ראשו על סופו ותוחב במחט ב' או ג' פעמים. (בי"ד ושי"ד ס"א)

« **ביאור לעשותן כמין סולמות** - כמעלות סולם שתופר ב' תפירות ומפסיק וחוזר ותופר למטה ומניח בין תפירה לתפירה הפסק. (בי"ד ושי"ד ס"ב)

□ **מתי רשאי לעשות זאת** – מחלוקת

טור בדעת הרא"ש: לאחר שבעה כדין שאר מתים.

בי"ד בדעת הרא"ש, **רי"ף רמב"ן ורמב"ם**: שולל מיד או על הרוב למחר. (בי"ד)

משמעות השו"ע – כשיטתו בדעת הראשונים, דמותר לו לתקנם מיד ואפילו בתוך שבעה.

הלכות אנינות

סימן שמא

סעיף א'

הלכות אונן - דינים האסורים למי שמתו מוטל לפניו

מקור: מו"ק (כג: וברכות יז:) - מי שמתו מוטל לפניו פטור מקרי"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה... גמ': מוטל לפניו אין ושאינו מוטל לפניו לא ורמינהי מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו ואם אין לו בית חבירו עושה מחיצה ואוכל ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן, ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו וחייב בכל המצות האמורות בתורה... קתני מיהת פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה: - אמר רב פפא: תרגמא אמחזיר פניו ואוכל. רב אשי אמר: כיון שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי.

איסור אכילה ליד המת

מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו קודם קבורה - אוכל בבית אחר. (שו"ע) הטעם: דהוה כלועג לרש. (טי"ז א')

« ודוקא בחייב בקבורתו יש חשש במה שאינו עוסק בקבורתו ויושב לאכול בפני המת. (טי"ז א')

« ואפילו אינו מוטל לפניו אלא מוטל עליו לקברו - כל דין אונן עליו. (ש"ך א')

• **אין לו בית אחר** - אוכל בבית חבירו. (שו"ע)

• **אין בית לחבירו** - עושה לו מחיצה ואוכל. (שו"ע)

« **דרך עשיית המחיצה** - ואפילו מחיצה של סדין סגי, אם תקע שולי הסדין בענין שאינו ניטל ברוח. (שו"ע)

ואין צריך מחיצת אבנים ולא אפילו מחיצת עצים וקנים, דוילון מחיצה הוא לכל דבר שכיוצא בזה. (בי"י)

• **ואם אין לו דבר לעשות מחיצה** - מחזיר פניו ואוכל. (שו"ע)

• **ואם אינו לפניו** - מותר לאכול בבית שהוא שם. (ש"ך ג')

« **האם בשבת ג"כ אסור לאכול ליד המת** - תלוי אם האיסור הוא גם לאחר - מחלוקת אם יש בזה מחלוקת

לבאה"ט - אין בזה מחלוקת

ואוכל בבית אחר דהוי כלועג לרש.

והא **דלא אסרו גם באחר** מטעם זה, לפי שדוקא בחייב בקבורתו יש חשש בזה שאינו

עוסק בקבורתו ויושב לאכול בפני המת.

ולכו"ע - זה אסור אפי' בשבת.

לפת"ש - יש בזה מחלוקת

להט"ז: שכתב לפי דוקא מי שחייב בקבורתו אסור - א"כ בשבת מותר שאינו

רשאי לעסוק בקבורתו.

להש"ך: אפי' בשבת אסור ודאי, דס"ל שגם אחר אסור.

והכריע הפת"ש - להחמיר כש"ך. (פת"ש ב') [וכן פסק בחזו"ע (אבלות א' דיני אונן הלי י"ד) כש"ך, שגם אחר אסור בזה]

□ איסור אכילה על שולחן או מיטה

ובין כך ובין כך ואפילו הוא בעיר אחרת אינו מיסב ואוכל, על שולחן או על המיטה. (שו"ע וט"ז ב')

□ איסור אכילת בשר ויין

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין. (שו"ע)

- « **אונן ברוטב של בשר** – מותר. (פת"ש ג') [דלא כחזו"ע (אבלות א' דיני אונן עמ' קנ בהערה) דפסק דמ"מ טוב להחמיר בזה]
- « **האם יש עניין שהאונן לא יאכל כל צרכו ולא ישתה כל צרכו** – מחלוקת **בירושלמי** (ברכות פ"ג ה"א): לא אוכל כל צרכו ולא שותה כל צרכו.
- הפוסקים ע"פ הבבלי**: השמיטו דין זה, משום דכיון דלא אידכר בברייתא דתלמודא דידן משמע דלא קיימא לן הכי. (בי"י)

□ פטור מכל המצוות

ואינו מברך ברכת המוציא, ולא ברכת המזון. (שו"ע)

- « **אם רצה לברך** – מחלוקת ראשונים **רש"י ורמב"ם**: אם רצה לברך הרשות בידו.
- רא"ש תוס' ורבינו יונה**: אסור לברך. (בי"י)
- « **אם יש מי שיתעסק במת, או שכבר נתעסק במת - לעניין ברכה** – מחלוקת **רא"ש בשם יש אומרים**: דהא דמשמע דאסור לברך היינו כשצריך לעסוק בצרכי המת אבל אם כבר עסק או יש עוסקים אחרים יכול לברך.
- רא"ש עצמו והגהות מיימון**: בירושלמי לא משמע כן, ובכל גוונא אסור. ואפילו אם ירצה להחמיר על עצמו – אינו רשאי. (בי"י)
- « **נטילת ידים האם חובה** – מחלוקת **חמודי דניאל ובר"י**: אונן אף על פי שמותר לאכול בלא ברכה. חייב בנטילת ידים בין במים ראשונים בין באחרונים.
- הטעם**: דנטילת ידים הוי משום גזירה משום סרך תרומה ולפי"ז דהוי גזירה דרבנן אין ספק דחייב דכולהו לאוין מדאורייתא ודרבנן האונן חייב.
- מהר"י אלפאנדרי**: נסתפק בזה. (פת"ש ד')
- וצידד המכתם לדוד – דמ"מ נראה **דהאונן יטול ידיו ולא יברך**. (פת"ש ד') [וכן פסק בחזו"ע (אבלות א' דיני אונן ה"י) שצריך לטול בלא ברכה, והוסיף שטוב שיטול גם מים אחרונים]
- « **ברכת המזון לאחר הקבורה**
- אם אכל ונקבר המת ועדיין לא נתעכל המזון שבמעיו – צריך לברך בהמ"ז, אך טוב שיאכל מעט קודם. (פת"ש ה') [ודלא כחזו"ע (אבלות א' דיני אונן ה"י) שפסק שלא יברך ברכת המזון, שספק ברכות להקל]
- « **ברכת אשר יצר לאחר הקבורה**
- אם עשה צרכיו בעודו אונן – חייב לברך אשר יצר אחר שנקבר המת אפי' כל היום. (פת"ש ה')

ואין מברכים עליו ולא מזמנין עליו. (שו"ע)

אפילו אם אוכל עם אחרים שמברכים – לא יענה אחריהם אמן. (שו"ע)

מקור: ירושלמי ברכות (פ"ג ה"א) ומר"ק (פ"ג ה"ה)

ופטור מכל מצות האמורות בתורה. (שו"ע)

« דוקא מצות עשה פטור. **אבל מצות לא תעשה – חייב כשאר אנשים**. (פת"ש ז')

« **בדיקת חמץ לאונן**

אונן פטור ממצות בדיקת החמץ, ויבדוק לו אחר. והאונן יקנה חלקו לשותפו - ואז יברך

האחר ג"כ. משא"כ אם אינו בודק מחמת הקנאה רק דרך שליחות - צ"ע אם יברך.

(פת"ש ו')

« **ספירת העומר לאונן**

אם הוא אונן בימי הספירה בלילה – יספור באותו לילה בלא ברכה, ואז יכול לברך

בשאר ימים. (פת"ש ו')

- « **אונן בערב פסח מחצות** – מחלוקת **פרי מגדים**: אונן בערב פסח מחצות עשה דתשביתו או בחה"מ לאו דב"י אין מוזהר עליה.
- « **ספר חומות ירושלים**: השיג עליו. (פת"ש ז')
- « **מי שהתחיל להתפלל או לקרות שמע ונעשה אונן פתאום** – יגמור ולא יפסיק, כיון דהא דאונן לא יקרא את שמע או יתפלל הוא רק מדרבנן. (פת"ש ו')
- « **מי שמת לו מת והוא קודם התפלה** – אם יש לו קוברין אין להגיד לו כדי שיתפלל. אך אם מוטל עליו להתעסק – צריך להגיד לו. (פת"ש ח')

□ **אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת**

ואפי' אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. (שו"ע)

□ **אם ירצה להחמיר על עצמו**

וי"א שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או לענות אמן אחר המברכין אינו רשאי. (שו"ע)

« **במקום שכבוד המת דוחה את כבוד אביו ואמו - מי קודם**

כגון אשה אחת שמתה בשבת והיו לה בנים וגם אחים ואירע לאחים יארציט במוצאי שבת על אמם אם רשאים האחים לכנוס לבהכ"נ במו"ש להתפלל ולומר קדיש כדן יארציט – מחלוקת

ארבעה טורי אבן: הורה להתיר, ורשאים האחים להתפלל ולומר קדיש.

הטעם: דכיון שיש לאשה בנים א"כ ליכא רק מפני כבודו של מת, א"כ הא גם מה שמתפללין ואומרים קדיש הוא כבוד של מת כבוד אמם, ועוד דכבוד אמם קודם דגם המת חייב בכבוד אמו אף דבמתים חפשי מ"מ לגבי האחים בודאי קודם כבוד אמם לכבוד אחותם.

« וה"ה, ג"כ היכא שאינם אחים לה רק מצד האב ויש להם יא"צ על אמם – דאז לא שייך לומר דגם המת חייב בכבוד אמם אפ"ה שרי.

פת"ש: צ"ע, דהא כבוד המקום קודם לכבוד אביו ואמו כמו שכי לעיל סימן ר"מ סעיף ע"ז ואפ"ה אונן פטור מכל המצות וע"כ משום דהחמיר הקדוש ברוך הוא בכבודו של מת יותר מכבודו וא"כ פשיטא דקודם לכבוד אביו ואמו. וצ"ע לדינא. (פת"ש ט')

□ **כשהוא אחד מהאבלים, אך אין הקבורה מוטלת עליו [כגון אח של הנפטרת] והוא בעיר**

אחרת – מחלוקת ראשונים

ר"ת: סיפר ר"י שכשנפטרה אמו הודיעו הדבר לר"ת שהיה אחיה והיה דר בעיר אחרת – ואכל בשר ושתה יין קודם קבורתה.

ונתן טעם לדבריו: שכיון שהיה לה בעל שחייב בקבורתה, מוטלת על בעלה ולא עליו, ולא קרינן ביה מי שמתו מוטל לפניו.

« ואמר ר"י שאינו יודע אם היה ר"ת מיקל בכך אם היה דר עמה בעיר. (ב"י)

רא"ש: חלק עליו, דודאי לא פלוג רבנן, אלא כל המתאבלים ומתאוננן קרויין מוטל עליו לקוברו ואפי' אינו בעיר דלא בעינן מוטל לפניו. (טור)

להלכה – מחלוקת

משמעות השו"ע: כרא"ש, דאפי' יש לו מי שיתעסקו עמו בעירו שמת דין אונן עליו.

ב"ח: כר"ת, דקרובים שבעיר אחרת אין דין אונן עליהם א"כ אין למת קרובים המתאבלים עליו בעירו שמוטל עליהם לקברו. אבל אם יש לו קרובים המוטל עליהם לטפל בעירו אין דין אונן על אותן הקרובים שבעיר אחרת. (ש"ך ה')

□ **אונן בשבת ויו"ט**

ובשבת ויו"ט אוכל בשר ושותה יין. (שו"ע)

« **האם חובה או רשות:**

• **בשבת** – אם ירצה יאכל בשר וישתה יין, אך אינו חובה. (רמ"א)

- **ביו"ט** – חייב, כיון שהוא חייב מצד הדין לקיים מצות שמחה גם אוגן חייב אם אינו רוצה לקברו. ולכן גם אוגן בליל ראשון כיון שאינו רוצה לקברו בלילה חייב בשמחה, ואינו רשאי להחמיר על עצמו. (פתי"ש י"ג)
- « **בפורים** – **אוגן אסור בבשר ויין בפורים**. (פתי"ש י"א) [דלא כשו"ע או"ח סי' תרצו ס"ז, וכן פסק למעשה בחו"ע] (אבילות א' דיני אוגן הל' כ"ז) שאוגן מותר בבשר ויין, משום דפורים הוי עשה דרבים ודחי לעשה דיחיד]
- « **אכילת אוגן בשר שנשאר מסעודת שבת** – מחלוקת
- חיד"א**: מותר. שהרי מקילין בשבוע שחל ט"ב לאכול בשר מבושל שנשתייר מסעודת שבת, ויש להקל בדרבנן.
- « דמדינא מותר אוגן בבשר כל זמן שאינו כשלמים דהיינו שעבר שני ימים משחיטתו אלא שאין רגילין בו היתר.
- נו"ב**: אסור, וגם לענין שבוע שחל תשעה באב אין להקל בזה. (פתי"ש י"ב)
- ומברך וחייב בכל המצות**. (שו"ע)
- « ומשמע דברכות ותפלה חייב בשבת וביו"ט, ואינו רשות. (ש"ך ז')
- « **אוגן באמירת קדיש בשבת** – מחלוקת
- נקוה"כ**: לא יאמר קדיש עד אחר הקבורה.
- ט"ז**: בשבת יאמר קדיש אף קודם קבורה. ומנהג עיר הקודש תוב"ב שאומר קדיש בסיועת חזן הכנסת שאומר אחריו. (פתי"ש י"ד)

□ **תשמיש המיטה בשבת ויו"ט**

מקור: ברכות (יח.) - ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו, וחייב בכל המצות האמורות בתורה. רשב"ג אומר: מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן. וא"ר יוחנן: מאי בינייהו? - תשמיש המיטה איכא בינייהו.

נחלקו בזה הראשונים כמי ההלכה

ר' יונה: פוסק כרבן גמליאל, ומותר. (בי"י)

הטעם: דכך פוסק הירושלמי. (בי"י)

הרי"ף והרא"ש: פסקו כתנא קמא, ואסור. (בי"י)

הטעם: דס"ל שהבבלי חולק על הירושלמי, משום דאם איתא דגמרא דידן סברה הלכה

כרבן גמליאל הוה פסיק כוותיה. (בי"י)

□ **האם ההימנעות מתשמיש המיטה הוא חובה או רשות לת"ק** – מחלוקת

בי"י בשם יש מי שפירש: ההימנעות מתשמיש היא רק רשות לת"ק, דס"ל, דתנא קמא ורבן גמליאל בין רשות לחובה קמיפלגי, דתנא קמא סבר חייב בכל המצות חוץ מתשמיש שאינו חובה אלא רשות. ורבן גמליאל סבר חובה נמי הויא.

הרבינו יונה: בירושלמי מוכח דלתנא קמא איסורא נמי איכא. (בי"י)

פסק השו"ע – כרי"ף ורא"ש, שאוגן בתשמיש המטה - אסור בו [וחובה הא עליו, ולא רק רשות, כר' יונה]. (שו"ע)

□ **ומותר לילך לבית הכנסת בשבת**, ואף בחול אין בו איסור רק מאחר שאסור להתפלל מה יעשה שם. (רמ"א)

□ **ממתי חלה עליו אנינות במוצ"ש**

ירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) - דאפילו בשבת כיון שמחשיכין על התחום להביא לו ארון ותכריכין חלה עליו אבילות. ובבלי משמע דאמרינן דבשבת חייב בכל מצות האמורות בתורה והוא הדין ביום טוב.

ונחלקו הפוסקים האם נחלקו בזה הבבלי והירושלמי

הרא"ש כתב: דהבבלי חולק על הירושלמי, והלכה כבבלי.

אך הב"י דחה זאת, דאפשר שאין בזה מחלוקת, דודאי בחול שיכול לעשות צרכי המת אף על פי שאינו עסוק יש עליו אנינות מפני כבודו של מת שיהא לבו פנוי לחשב על צרכי המת ויחשוב בהם תמיד. אבל בשבת ויום טוב שאין יכול לעסוק לצורך המת אלא להחשיך בעלמא דוקא בשעה שהוא מחשיך פטור, אבל כל היום חייב. (בי"י)

פסק השו"ע – אם צריך להחשיך על התחום כדי לעסוק בצרכי המת חל עליו אנינות ליאסר בכולן משעה שמתחיל ללכת כדי להחשיך על התחום.

□ **ואם רוצה לקברו ביו"ט ראשון ע"י עממין** – אסור בכולן.

וכ"ש ביו"ט שני שהוא בעצמו יכול לקברו – שחלו עליו כל דיני אנינות. (שו"ע)

« **ואם אין צריך לעסוק בצרכי המת**, כגון במקום שיש חבורה והקרובים סומכים עליהם

בענין קבורת המת – חייבים בכל המצות. (פתי"ש ט"ז)

הטעם: דלא שייך כאן מפני כבודו של מת שאין כבוד המת שיתעסקו בו יותר

מכדי צרכו ביום טוב. (פתי"ש ט"ז)

□ **אבל בלילה שלפניו דהיינו מוצאי יום טוב הראשון - ליל יו"ט שני** – מחלוקת

מהר"ש וט"ז: אינו נוהג אנינות כמו ביו"ט ראשון.

הטעם: שאינו מוטל עליהם הרבה כי נהגו איסור לתפור התכריכים ולחפור הקבר

ושאר מלאכות (ט"ז ג')

« ונראה שמזה הטעם פסק שאין דרך לקבור בלילה. (ט"ז ג')

ש"ך: נוהג דיני אנינות.

הטעם: דס"ל, כהרא"ש שהירושלמי לא פליג אבבלי, ומהר"ש ס"ל כהסמ"ג דפליג

ואין אנינות ביו"ט אפילו ביום. (ש"ך ט')

« **נפק"מ - האם יקדש בלילה** – דנחלקו בזה האחרונים

ש"ך [לשיטתו]: אסור לקדש, דנוהג דיני אנינות.

מגן אברהם: מתיר. (פתי"ש ט"ו)

□ **דין יו"ט שני של ראש השנה** – מחלוקת

ש"ך: כשבת.

מהר"נ הירץ: אין חילוק. (פתי"ש ט"ו)

□ **מנהג אנינות תלמיד על רבו**

מקור: ירושלמי ברכות (פי"ג ה"א) – התלמידים מיטמאין לרבים.

פסק הרמ"א: י"א [אור זרוע] דתלמיד על רבו מובהק – אסור לאכול בשר ויין כל זמן שמוטל

לפניהם. (רמ"א) [ובחזו"ע (אבילות א' דיני אונן ה' ב') הוסיף: ומי"מ חייב בכל המצות, ומברך ומזמן. ומתאבל

עליו יום אחד בחליצת מנעל ושאר דיני אבילות, ומקצת היום ככולו. ות"ח מופלג בדורו, אעי"פ שלא למד ממנו כלום,

ואפילו אינו גדול הדור, חשוב כרבו].

□ **אנינות על נפל** – מחלוקת

תפארת למשה: צ"ע קטן שמת תוך למי"ד דאין מתאבלין עליו וכן בן ח' והנפלים אי אסור

באכילת בשר ויין כל זמן שלא נקבר, כיון שמוטל עליו לקוברו או אינו אסור כמו שאין כהן

מטמא להם, ונראה דבקטן תוך ל' יש להחמיר כיון דרוב לאו נפלים אלא דבאבל מקילים. ולענין

אם חייב בכל המצות - צ"ע.

בר"י: אין לו עליו אנינות. (פתי"ש א')

□ **אונן לשמש בסעודה**

מותר לילך לשמש בסעודת ברית מילה אם פרנסתו בכך, ובלבד שלא יאכל שמה.

אך בחול וכן בסעודת נשואין – אף כה"ג אסור. (פתי"ש י')

סעיף ב'**הבדלה אחר הקבורה**

נחלקו הראשונים האם יבדיל כשהוא אונן

ר"מ מרוטנבור"ק: צריך להבדיל, דקי"ל מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה.

רא"ש וה"ר יהודה: אין להבדיל. (טור)

פסק השו"ע – כר"מ מרוטנבור"ק, מי שמת לו מת – יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה. ויבדיל אחר שיקבר המת.

« דזמן הבדלה עד סוף יום שלישי. (ט"ז ו')

« **בדיעבד אונן שלא היה יודע הדין והבדיל במוצאי שבת** – אין צריך לחזור ולהבדיל לאחר קבורה שנית. (פת"ש י"ט)

תפילה אחר הקבורה

לא יתפלל בלילה ולא בבוקר קודם קבורה.

ולאחר קבורה יתפלל תפלת שחרית אם לא עבר זמנה. (שו"ע)

« ומיד כשמתחילין להשליך עפר על המת יקרא ויתפלל, וקודם חצות יתפלל שחרית.

אבל ברכת השחר – לא יאמר, כיון שבשעת חובתו היה פטור. (פת"ש י"ז)

« ואונן ביו"ט – יכול לברך כל ברכת השחר קודם אור היום, חוץ מברכת הנותן לשכוי בינה, וממילא דאם לא אמר מחויב לברך אחר הקבורה אחרי שלא נפטר בעת חובתו. (פת"ש י"ז)

« כשהאונן מתפלל לאחר קבורה עד אחר שבעה לא יאמר פטום הקטורת וסדר הקרבנות. (פת"ש י"ז) [דלא כחזו"ע].

אבל תפלת הערב – לא יתפלל, שכבר עבר זמנה. ולא דמי לשכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתיים, כיון שבלילה לא היה חייב להתפלל. (שו"ע)

« **ואם כבר הגיע זמן תפילה קודם האנינות [ולבסוף עבר זמן התפילה]** – מחלוקת

אשל אברהם: אם הגיע זמן תפלת מנחה קודם שמת לו מת ונתעסק בקבורה עד אחר ערבית – דאינו חייב להתפלל ערבית שתיים, דהא אין החיוב חל עליו אלא ברגע אחרון של יום.

מהר"מ עשאל: חייב להתפלל שחרית שתיים, דהא תפלת ערבית חל עליו חיוב מיד בצאת הכוכבים. (פת"ש י"ח) [וכן פסק בחזו"ע (אבלות א' דיני אונן ה"י י"א) כמהר"מ עשאל, ובהערה הוסיף שעל הצד היותר טוב נכון שיאמר לפני תפילת התשלומין שאם אני לא חייב להתפלל תשלומין, תהיה תפלה זו לנדבה]

« **המתעסק בצרכי ציבור וכיוצא בו בזמן התפילה - האם פטור מלהתפלל** – מחלוקת

דרישה: ה"ה למתעסק בצרכי ציבור וכיוצא בו בזמן התפילה שפטור מלהתפלל – אין צריך להשלימה בזמן תפלה שאחריה.

ט"ז: חולק, דהא כל שהוא אונס מקרי פטור מתפלה ובהדיא אמרו באונס דמתפלל אח"כ שתיים. דהכא אין הנדון דומה לראיה דדוקא אם הפטור בא מחמת דבר אחר דהיינו שהוא עצמו יכול להתפלל בלי שום מניעה אלא שהאבילות פוטרתו בזה אין תשלומין אח"כ. משא"כ אם הפטור מחמת טירדא אין זה קרוי פטור מצד עצמו אלא אונס. (ט"ז ה')

□ **אם יש לאונן בן לימול** – מחלוקת

רש"ל: אם יש לאונן בן לימול ועדיין לא נקבר המת דמ"מ ימול הבן בבית הכנסת קודם עלינו כמו בשאר פעמים.

רמ"א [בכתב יד]: יש לקבור קודם, דאל"כ הוי אונן ואי אפשר לו לברך להכניסו בברית דאונן פטור מכל המצוות. [וכן פסק בחזו"ע (אבלות א' דיני אונן ה"י ל"א) דמצות קבורת המת קודמת, מפני שהאונן פטור מכל המצוות. והוסיף: שאם אי אפשר לו לטפל בקבורת המת, ימסור קבורת המת לידי החברה קדישא, ואח"כ ימול את בנו עם הברכות]

ט"ז: יש לחוש לזה אם אפשר לקברו קודם שיוצאין מבית הכנסת בשחרית דאין דוחין זריזות המצוה. אבל אם א"א יברך הסנדק וימול אותו בשחרית, דהא מת ומילה מילה קודמת. (ט"ז ו')
 « לט"ז, גם במילה שלא בזמנה שקרה לאבי הבן אנינות ביום שנתרפא וראוי למול – דמלין קודם קבורה, דאין חילוק בזה בין מילה בזמנו לשלא בזמנו. (פת"ש כ')
 « **אם האב הוא המוהל בעצמו** – מחלוקת
תשובת בית יהודה ובר"י: יש לקבור קודם באופן שהאב הוא המוהל.
זכרון יוסף: גם אם האב בעצמו המוהל ימול קודם. (פת"ש כ')

סעיף ג'

חיתר אכילת בשר זיין משנמסרים לכתפים חמיוחדים להוצאת חמת

מקור: ירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) - נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים.

פסק השו"ע – מקום שנוהגים שכתפים מיוחדים להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרוהו להם – מותרים הקרובים בבשר זיין אפי' קודם שהוציאוהו מהבית, ששוב אינו מוטל עליהם. (שו"ע)
 « דכ"ש שחייבים במצות. (פת"ש כ"א)

אבל במקום שגם קרובים הולכים בשעת קבורה

כתב הנו"ב: לא מהני מסירה. ומטעם זה נהגו במקומינו שהאוננים ממתנינים להתפלל עד אחר הקבורה אף שכבר נתפשרו עם הח"ק בעד מקום קבורה ונתנו להם הוצאות ותכריכין כיון דבמקומינו גם הקרובים הולכים בשעת קבורה.
בספר חכמת אדם: התרעם עליהם. (פת"ש כ"א)

□ מקום שנושאים המת מעיר לעיר:

• **אם מקום קרוב הוא** – הוי כאילו מוטל לפניו.

• **אבל אם הוא מקום רחוק** - כגון מהלך שני ימים מותר עד שיבואו לעיר קבורתו. (רמ"א)

□ בהגהות מיימון **הסתפק אם הולך הוא עם המת בספינה או בעגלה אי דמי לנמסר לכתפים או לא.** (בי"ו)

סעיף ד'

אין חלות דיני אנינות כאשר מונעת חמלכות מלקוברו

מי שמת בתפיסה ולא ניתן לקבורה – לא חל על הקרובים אנינות וגם אבילות לא חל עליהם כיון שלא נתיאשו מלקברו.

וכן אם קרובי המת בתפיסה – אין אנינות חל עליהם. (שו"ע)

« ואפי' המושל רוצה ממון הרבה מ"מ כיון דבממון תלוי הדבר שאחר כך יתפייס בדמים מועטים מפני כך – לא חלה האבילות עדיין. (ש"ך ט"ו)

« אבל אם היתה הגזירה שלא ליתנו לקבורה מחמת שנאה ולא מחמת ממון – אינה עשויה ליבטל וחלה האבילות מיד. (ש"ך ט"ו)

□ במקום שניתן הדת שלא לקבור מיד עד שיעבור מ"ח שעות – חל אנינות מיד.

(פת"ש כ"ב)
 מ"מ, יש תקנה שיטהרו תיכף ולשומו בארון שלם נקב מלמטה וגם ימסרוהו לכתפים – מהני מסירה. ונוהג אבילות לחומרא. מ"מ שבעת ימי האבילות לא יתחילו עד שיתנום הגולל בקבר. (פת"ש כ"ב)

□ בימות החורף שאף אם ימתינו לא יסריח – אסור לטהרו מיד שאין זה כבודו. (פת"ש כ"ב)

□ מי שמת לו מת בערב שבת ג' או ד' שעות קודם הלילה ויש מנהג באותה העיר שאין קוברין את המת אחר ב' שעות אחר חצי היום בער"ש אף שיש עדיין זמן רב לקברו – חייב האונן להתפלל מנחה, דהו"ל כאילו אינו מוטל עליו לקוברו. והמנהג ההוא ראוי לבטלו. (פת"ש כ"ב)

□ אין חלות אנינות לקרובי הנעדר שלא נמצאת גופתו אבל רבתי (פ"ב הי"ב) - מי שנפל לים או שטפו נהר או שאכלתו חיה אין מונעין מהם כל דבר מאימתי מונין להם משנתייאשו מלבקשו.
פסק השו"ע – וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או שטפו נהר ולא נתייאשו מלקברו אין על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבילות.
 ומונים לו שבעה ושלישים מיום שנתייאשו מלקברו. (שו"ע)

סעיף ה'

כאילו מנהגי אבילות נוחג האונן

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ם ורי"ף גיאת: אונן אינו אסור בין מיתה לקבורה בתכבוסת ובתספורת וברחיצה ותשמיש המטה ובשאר גזירת שבעה.

רמב"ן: אין להתיר בתשמיש המיטה, וכן קצת דיני אבילות נוחגין בו כרחיצה וסיכה ק"ו מאכילת בשר ושתיית יין. וכן אסור בשמחה ובתספורת, ואסור בהנחת תפילין, ואסור בשאלת שלום. וצריך לישוב על הקרקע. [ואסור בזה אף משנמסר לכתפים].

ולא נפטר אלא רק מנעילת הסנדל, עטיפת הראש וכפיית המיטה, דאם באת להחמיר עליו בחליצת מנעל וסנדל ועטיפת הראש אף עסקי המת נפסדים בכך, לפיכך לא החמירו עליו באלו.

תוספות: אינו אסור אלא בבשר ויין ותשמיש המטה, אבל בשאר כל דיני אבילות – מותר. (טור)
פסק השו"ע – כרמב"ן, כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ מנעל וסנדל ואינו חייב בעטיפת הראש וכפיית המטה.

אבל אסור לישוב או ליטול על גבי מטה אפי' כפויה. וכל שכן שאסור בתשמיש המטה. (שו"ע ורמ"א)
והוסיף הרמ"א [ולא בא לחלוק] – דאסור ברחיצה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה. (טור ורמ"א ופת"ש כ"ג)

אבל מותר לצאת מפתח ביתו. (בי"י ורמ"א)
 הטעם: כי צריך לחזר אחר צורכי המת, ואין לאוסרו כפי שלא אסרנו עליו נעילת הסנדל. (בי"י)

סעיף ו'

דין המשמר את חמת לענין קרי"ש ושאר מצוות

מקור: ברכות (יח).

פסק השו"ע – המשמר את המת אפילו שאינו מתו פטור מקריאת שמע ומכל מצוות האמורות בתורה.

היו שנים זה משמר וזה קורא.

הטעם: דעוסק במצוה הוא ופטור משאר המצוות. (ש"ך י"ח)

הלכות אבילות

סימן שמב

מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו אבילות

מקור: כתובות (ג:) - הרי שהיה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג, ומת אביו של חתן או אמה של כלה - מכניסין את המת לחדר, ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובעל בעילת מצוה ופורש. ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות. וכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים. ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום. ודוקא אביו של חתן או אמה של כלה דליכא איניש דטרח להו, אבל איפכא לא.

במקום שיגרם הפסד לחתן או לכלה

מי שהכין כל צרכי חופתו שאפה פתו וטבחו וטבחו ומזג יינו, ומת אביו של חתן, והוא במקום שאינו מצוי למכור, ואם תדחה החופה יפסיד מה שהכין. או שמתה אמה של כלה ואיכא תמרוקי נשים וקישוטין שאינם מתקיימים, מאחר שאין להם מי שיטרח בעבורם בפעם אחרת - **מכניסין את המת לחדר, ואת החתן ואת הכלה לחופה**, ובעל בעילת מצוה ופורש, וכיון שחלה עליו החופה הויה לדידיה כרגל, ונוהג שבעת ימי המשתה, ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות. (שו"ע ורמ"א)

« הטעם שמכניסין את המת לחדר ולא קוברים אותו תחילה: דאם יקברוהו יחול עליו

אבילות בסתימת הגולל, ושוב לא יוכל לכונוס לחופה עד שיעבור האבילות. (ש"ד ב')

« ואסור לבעול שנית, אפילו קודם שנקבר המת, משום דאונן אסור בתשמיש. (ש"ד ג')

□ **בשאר קרובים בזמנינו, וכן אביו ואמה בזמנינו** - מחלוקת

תפ"מ: ואפילו מת לו ג"כ אמו או שאר קרובים שנשארו מי שיכין לו מ"מ מכניסים לחופה משום פסידא דידה והוא הדין איפכא במת אביו.

נקה"כ וחת"ס: דבזמן הזה אפילו במתו אב או אם דין שאר קרובים יש להם, שהרי שכיח הרבה ששאר קרובים מטריחין עצמם ומכניסין צרכי סעודה ותכשיטין לכלה. הלכך בכל ענין נוהג אבילות תחילה ואינו בועל עד שיעברו ז' ימי אבילות ואח"כ נוהג ז' ימי המשתה. (פת"ש א' בעיון ובאה"ט ג') [וכן פסק בחזו"ע (אבילות א' דיני חתן שמת לו מת ה"י ב' עמי קצז) שבזמנינו שהכנת סעודת החתן והכלה נעשית ע"י אולמות שמחה, בכל גווי לא הותר להם לדחות את האבילות, אלא קוברים את המת מיידונהגים שבעת ימי אבילות תחלה]

□ **וכל שבעת ימי המשתה נוהג בהם דברים שבצינעא, ואסור בתשמיש המטה.** (שו"ע)

« **האם ראוי שלא להתעסק בדברים של שמחה ביום הראשון** - מחלוקת

עט"ז ור"ן: אפי' למ"ד אבילות יום ראשון דאורייתא טעמא דנוהג ימי המשתה ברישא משום דב"ד יכולים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה ולפ"ז אינו ראוי להתעסק בדברים של שמחה כל אותו היום אלא שאינו חייב לעשות מעשה דאבילות והיינו שב ואל תעשה ביום הראשון.

ש"ך: לדידן דקיי"ל יום ראשון אינו אלא דרבנן מותר להתעסק בדברים של שמחה. (ש"ך ד')

« **לעניין שאר הרחקות** - מחלוקת

ראב"ד ושו"ע: דדוקא בתשמיש וביחוד אסור אבל במיני פרישות כמזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו מותר, ולא עוד אלא אפי' בחיבוק ונישוק יש להתיר.

הר"ר אברהם בן אסמעאל: מאחר שאסור לישן עמה ביחוד, כ"ש שאסור לה למזוג כוס ולהציע לו המטה ולרחוץ פניו ידיו ורגליו. (ש"ך ה')

« ומן הדין היה מותר אבילות דהכא אף ביחוד רק דחכמים אסרו ליה יחוד כי היכי דלא לזלול ביה אי"כ די כשעשו לו היכר בין אבילות. (ש"ך ה')

□ **הלכך, כל ז' ימי המשתה זו' ימי האבל - הוא ישן בין האנשים, והיא ישנה בין הנשים.** (שו"ע)

« **הטעם** – מחלוקת

העט"ז: אף על גב דשאר אבל מותר להתיחד, שאני הכא שאשה חדשה היא לו.
ש"ך: חולק, דלפי זה אפילו אירע בו אבילות שבעה תוך ז' ימי המשתה אסור להתיחד, והא ליתא, דאין לחלק בין אשתו ישנה לחדשה, אלא הטעם הוא דהא אבילות דהכא קילא ליה, שהרי מת לו מת קודם שחלו ז' ימי המשתה והתירו לו חכמים להכניס את המת לחדר ואת החתן וכלה לחופה כדי לדחות האבילות מעליו ואיכא למיחש דלמא אתי לזלזולי ביה. (ש"ך ו')

« **כיצד מדובר - האם מיירי בכלה בעולה או אף בבתולה** – מחלוקת

ש"ך: מדובר כאן בבעולה, אבל בבתולה מותר לייחד דנהי דאבילות קילא מ"מ כיון שבעל אסורה לו משום דם נדות שחמיר. (ש"ך ז')

ט"ז: מדובר אף בבתולה, שהוא שמירה מזמן התלמוד, שלא היו צריכים לפרוש ממנה. דייל דכיון דבזמן התלמוד היה חיוב בשמירה אין לנו להקל בזה דאין בנו כח אלא להחמיר ולא להקל. (ט"ז ג')

□ **כיצד נוהגים לגבי שמירה מיוחד בז' ימי השמחה זו' ימי האבל** – מחלוקת ראשונים

רא"ש [י"א קמא ברמ"א]: שאסורה ליחד עמו ביום כמו בלילה.

ואין צריך להיות להם שתי שמירות רק הוא בין האנשים או היא בין הנשים. (טור ורמ"א)
 הטעם: דלמראית עין היצר מתגבר. וכאן דחיישינן שמא יעבור במזיד ומראית עינו יגרום לו זה. (ט"ז ד')

« **ואם אינם ישנים בחדר אחד** – אין צריכין שימור כלל. (רמ"א) [ובחזו"ע (אבילות אי עמי קצו בהערה) הביא את דעת החזו"א דמ"ש הרמ"א היינו כשצריך לצאת ולעבור דרך רה"ר או דרך החצר שאז אין לחוש, הלא"ה צריכים שמירה]

ראב"ד [י"א בתרא ברמ"א]: בלילה צריך שתי שמירות, וביום מותר להתייחד עמה. (טור ורמ"א)
הכריע הרמ"א – דהמנהג ליקח קטן אצל החתן וקטנה אצל הכלה ואין מתייחדין ביום בלא קטן או קטנה.

« **ומ"מ, צריך שיהו יודעים טעם ביאה ושאינה מוסרת עצמה לביאה.** (ש"ך ט')

□ **ולענין שלשים** – אינו מונה אלא מז' ימי אבילות ואילך. (שו"ע)

□ **גיהוץ ותספורת בשבעת ימי החופה** – מחלוקת

שו"ע וש"ך: וכל ז' ימי החופה מותר בגיהוץ ותספורת. (שו"ע וש"ך י"א)

הטעם: משום דכתיב (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך. (ב"י וט"ז ה' וש"ך י"א)
הב"ח: חולק, ואוסר בגיהוץ ותספורת דאינו מפורסם, דמשום אבל הוא שעושה כן דשמא לפי שאין לו בגדים מגוהצים ואין הספר מזומן לספר אותו והוי דברים שבצנעה. (ש"ך י"א)

□ **ואם אין להם הפסד** – מחלוקת ראשונים

בה"ג ורי"ף גיאת: מכניס המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה ובוועל בעילת מצוה ופורש, ונוהג שבעת ימי אבילות ואח"כ ז' ימי המשתה.

רא"ש: קובר אותו מיד, ונוהג ז' ימי האבילות, ודוחה חופתו עד שיעברו כל לי' יום. אח"כ יש לו בנים קטנים, או שלא קיים פריה ורביה.

רמב"ן: אין מאחרין החופה לי' יום כיון דטריח ליה וקאי עליה מילתא קובר אותו מיד, ונוהג ז' ימי האבילות, ואח"כ מכניסין את החתן ואת הכלה לחופה מיד ונוהג שבעת ימי המשתה. (טור)

פסק השו"ע [ובב"י] – כרמב"ן, דהלכה כדברי המיקל באבל, ואם אין לו פסידא, כגון במקום שמצוי למכור מה שהכין או אפילו אית ליה פסידא ומתה אמו של חתן או אביה של כלה או אחד משאר קרוביהם שנשאר מי שיכין להם לפעם אחרת – לא התירו לדחות האבילות, אלא קובר אותו מיד, ונוהג שבעת ימי אבילות, ואחר כך מכניסין את החתן ואת הכלה לחופה מיד ונוהג שבעת ימי המשתה.

« **אם לא הכין הכל, ואין לו אלא רק יפסיד חלק מההכנות שהכין - האם ג"כ לא ידחה החופה** – מחלוקת
ב"ח: דוקא שהכין כל צרכי חופתו לא ידחה החופה. אבל אם לא הכין הכל כגון שאפה פתו וטבח טבחיו ולא מזג יינו או איפכא דהשתא בע"כ צריך להשתדל להכין לו יין ידחה החופה וישתדל להכין פעם אחרת גם הפת והבשר.
ש"ך: חולק עליו בזה, דהא עכ"פ אם לא יעשה החופה מיד יפסיד מה שהכין כבר. (ש"ך א') [וכן פסק בחזו"ע (אבלות א' עמ' קצז בהערה) כש"ך]

□ **מעשה אירע בבתולה שניסת בליל שבת ועדיין לא נבעלה, וביום השבת מתה אמה של הכלה, ונשאלה השאלה מה לעשות באבילות דידה –** ופסק הט"ז: שתתחיל למנות תכף אחר השבת ז' ימי אבלות ואחר תיבעל בעילת מצוה. (ט"ז א')
 הטעם: דאין כאן הפסד סעודה ועדיף להם לדחות הבעילה לשבעה ימים, ולא ליי"ד יום. (ט"ז א')

□ **אם כיסו ראש הכלה ואח"כ אירע אבילות לחתן או לכלה –** מחלוקת
דרישה: אם חלילה אירע אבילות לחתן או לכלה אחר שכיסו ראש הכלה - דאין צריכין לפסוק שבעת ימי המשתה, אלא קוברין המת מיד, ונדחו שבעת ימי אבילות עד אחר שבעת ימי המשתה.

הטעם: דחשיב כרגל לדידה ודחי האבילות.
ט"ז ונקוה"כ: בכל אבילות שהוא שלא על אביו של חתן או אמה של כלה – יש לדחות עשיית החופה עד אחר שבעת ימי אבילות, ואף על פי שכבר כיסוי הכלה בהינומא וירויוחו בזה הקדמת בעילת מצוה שבעת ימים. (ט"ז א' ונקוה"כ)

□ **באחד שהיה חולה נוטה למות וצוה לעשות נשואין לבתו או לבנו, ומת האב אחר בעילת מצוה –** לענין הליכה ללויה:

- **כשמת אביה של הכלה –** לא תלך בתו אחר המת ללויה. (פתי"ש ב')
- הטעם: כיון שהוא רגל דידה, ואף על גב דברגל עצמו הולכין ללוות המת אפילו הרחוקים וכ"ש שאר קרובים מ"מ בכלה שהמנהג שלא לצאת מפתח ביתה עד שבת כי כל כבודה כו', א"כ אם תלך אחר מטת אביה כאבלים הוי כאבלות בפרהסיא ואסורה ברגל. ועוד כיון דאביה צוה שיעשו לה נשואין בודאי ניחא ליה ומוחל על כבוד. (פתי"ש ב')
- **כשמת אביו של חתן –** כה"ג צריך לילך ללויה. (פתי"ש ב')

סימן שמוג

סעיף א'

איסור מלאכה כשיש מת בעיר

מקור: מו"ק (כו:). - רב המנונא איקלע למתא, שמע קול שיפורה דשכבא וחזי להנך אינשי דעבדי עבידתא, אמר: בשמתא ליהוי הנך אנשים לאו שכבא איכא במתא. אמרו ליה: חבורתא איכא.

נחלקו בזה הראשונים באיזה מת מדובר שצריך להתבטל ממלאכה

רי"ף גיאת: מוקי לה דוקא במת מצוה שאין לו קוברין, שאז דווקא חייבים להתבטל ממלאכה.

רמב"ן וטור: מדובר בכל מת, שחייבים להתבטל ממלאכה. (טור וב"י)

פסק השו"ע [ובב"י] – כרמב"ן וטור, ומת בעיר [משמע כל מת] – כל בני העיר אסורין במלאכה [ולאו דווקא במת מצוה].

שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו – בר נידוי הוא. (שו"ע)

□ אך אם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת במתים ביומה:

• שלא בשעת הוצאתו – מותר ביום שאינה יומה. (שו"ע)

• אבל בשעת הוצאתו – הכל בטלים. (שו"ע)

סעיף ב'

שאלת שלום כשיש מת בעיר

מקור: אבל רבתי (פ"א ה"ז)

פסק השו"ע – בכפר קטן - אין שואלים שלום זה לזה כשהמת בעיר.

וכל שכן שאין שואלים בשלום כשיש מת על בית הקברות. ואפי' בעיר גדולה. (רמ"א ושי"ד ג')

□ אבל כשאין מת שם – שואלין ברחוק ארבע אמות מן הקבר. (רמ"א)

סימן שדמ

סעיף א'

חיוב החספד וגודל שכרו

מקור: שבת (קה:): - מצוה גדולה להספיד על המת כראוי, וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים וראוי לקברו בחייו.
פסק השו"ע – מצוה גדולה להספיד על המת כראוי.

□ **דרך אמירת ההספד** – מצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו. (שו"ע)
 מקור: ברכות (ו:): - אגרא דהספדא דלויי.
 ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה) - האנק דום (יחזקאל כד יז) מכאן שהוא צריך לצווח על המתים.

□ **מה אומר בהספד** – ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי, אלא מזכירין מדות טובות שבו. ומוסיפין בהם קצת רק שלא יפליג. (שו"ע)
 מקור: אבל רבתי (פ"ג ה"ה) – אין מוסיפין בתחלה אבל מוסיפין על העיקר.
קשה, מה לי שקר מעט מה לי שקר הרבה?

□ **י"ל**, דבודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי לא היה מניח מלעשות גם אותו השיעור, כי לא היה משחית בעבור דבר מועט יותר, וע"כ נחשב לו כאלו עשאו ואין כאן עדות שקר עליו. (ט"ז א')

□ **המת יודע ושומע קילוסו כמתוך החלום, וכל שאומרים בפניו יודע עד שיסתום הגולל.**
 (ט"ז א')
 □ וכל המוריד דמעות על אדם כשר – הקב"ה סופרן ומניחם בבית גנזיו. (ש"ך א')

□ **ואם לא היו בו מדות טובות כלל** – לא יזכיר עליו. (שו"ע)

□ **וכשאינו בר הספד** – מספידין אותו כנשי דשכנציב (מו"ק כח:): דאמרן מותא כמותא ומרעא חביליא - פירוש: כמות העשיר כן מות העני, אבל החולי הוא הצער והאבל, ואומרות כן לפי שמת ביסורין ואינו ראוי להספד אחר. (ב"י)

□ **וחכם וחסיד** – מזכירים להם חכמתם וחסידותם. (שו"ע)

□ **וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל, או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו** – גורם רעה לעצמו ולמת. (שו"ע)
 מקור: ברכות (סב:): - כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעין מן הספדנים.

נחלקו הראשונים בפירוש דברי הגמ'

הערוך פירש: כשם שנפרעים מן המת אם הוא חוטא כך נפרעין מן הספדנין שאומרים עליו שהוא צדיק נראה מדבריו דהאי שנפרעים מן המתים לא על שהספידוהו במה שאין בו נפרעין ממנו.

הרא"ש פירש: דנפרעין מן המתים כשמספידים את המת דבר שאין בו כלל הוא לו למזכרת עון. (ב"י)

□ **צום בזמן הפטירה**

מי שנהג לצום ביום שמת חכם או שבאה שמועתו זכור לטוב. וכתב הר"מ מצוה לצום ביום שמת אביו או אמו. (בדה"ב)

סעיף ב'

על מי מספידין

מקור: מגילה (כח): - רפרם ספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידה אתו כולי עלמא.
ובגמרא ר"ה (כה): - אמרינן ספדה רבן גמליאל לאמו של בן זאב הספד גדול.
פסק השו"ע – כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן. ונספדות בין האנשים וחכמים.

□ **דרך ההספד** – אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילין ומקוננת. (טור)
מקור: כתובות (מו):

סעיף ג'

חיוב השכרת מקוננות

מקור: אבל רבתי (פי"ד)
פסק השו"ע – במקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד – חייב להשכיר מקוננות להספיד על אשתו.
ואם לא רצה – בא אביה ומשכיר, ומוציא ממנו בעל כרחו. (שו"ע)

סעיף ד'

קטן מבן כמה שנים מספידין עליו

מקור: מו"ק (כד): - תניא קטן בן כמה שנים יהיה שמספידין עליו ר' מאיר אומר משום רבי ישמעאל: עניים בני ג' עשירים בני ה'. רבי יהודה אומר: משמו עניים בני ה' עשירים בני ו'...
ואיפסיקא הלכתא בגמ' כר' יהודה.
פסק השו"ע – כר' יהודה, קטן בן כמה שנים יהיה כשמספידין עליו – עניים - בני חמשה, עשירים - בני ששה. בני זקנים - כבני עניים.
הטעם להבדל בין עניים לעשירים: דעניים מצטערים יותר מעשירים, דעשירים יש להם שמחה בממון שלהם. (טי"ז ב')

□ **אבל צדוק הדין וקדיש** – מחלוקת

שו"ע: אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום.
רמ"א: אין נוהגים כן אלא עד שיהיה בן י"ב חדש שיוצא במטה.
« וצידד הש"ך דהמנהג באשכנז כשו"ע – דבק"ק לובלין נוהגין שעל בן ל' אומרים צדוק הדין וקדיש, וגם בשאר קהלות נוהגין כן, וכן ראוי לנהוג. (ש"ך ג')

סעיף ה'

דרך הספד בני עשירים ובני חכמים

מקור: אבל רבתי (פי"ג ה"ד) – בני עשירים ובני חכמים בני חכמים ובני מלכים. לענין שבח מעשיהם שמוסיפין קצת על שבח מעשיהם.
פסק השו"ע – בני עשירים ובני חכמים – מוסיפין קצת על שבח מעשיהם.
 הטעם: משום כבוד אבותם. (ש"ך ז')

סעיף ו'

דרך חספד לקטן

מקור: אבל רבתי (פי"ג ה"ה)
פסק השו"ע – תינוק שיודע לישא וליתן – מספידין אותו במעשה עצמו.
 ואם אין לו מעשים – מספידין אותו במעשה אבותיו.
 ואם אין להם מעשים – מספידין להם במעשה קרוביו.

סעיף ז'

דרך חספד לכלה שמתה

מקור: אבל רבתי (פי"ג ה"ה)
פסק השו"ע – הכלה – מספידין אותה בין במעשה אביה, בין במעשה בעלה.
 « שעולה עם בעלה, ואינה יורדת עמו. (ש"ך ה')

סעיף ח'

חמחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן ט' מת והעובד כוכבים והעבדים

מקור: אבל רבתי (פי"א ה"ז - ח)
פסק השו"ע – החמחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן ט' מת והעובד כוכבים והעבדים – אין מתעסקין להספד וללוות.
 « החמחותך – היינו שהוציא והו חתוך מן הבטן. מסורס – היינו שיצא הפוך. (ט"ז ג')
 □ **אבל צרכי מטה וקבורה** – מתעסקין עמהם. (ש"ך ו')

סעיף ט'

יורשים שאינם רוצים לפרוע שכר הספדן

מקור: סנהדרין (מו:). – איבעיא להו הספדא יקרא דחיי הוי או יקרא דשכבי למאי נפקא מינה דאמר לא תספדוה לההוא גברא אי נמי לאפוקי מיורשים.
פסק השו"ע – יורשים שאינם רוצים לפרוע שכר הספדן – מוציאים מהם בעל כרחם.
 הטעם: דהספדא יקרא דשיכבא הוא. (ט"ז ד' וש"ך ח')
 « **דוקא שירשו ממון המת**, דאלי"כ אפילו בניו – אין מוציאין מהם בעל כרחו. (ש"ך ז')

סעיף י'**מי שצוה שלא יספדוהו**

מקור: סנהדרין (מו:). - איבעיא להו: הספדא יקרא דחיי הוי, או יקרא דשכבי? - למאי נפקא מינה, דאמר לא תספדוהו לההוא גברא, אי נמי לאפוקי מיורשים.

שם (מו:). - ת"ש, רבי נתן אומר: סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת לא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו זהו סימן יפה למת, שמע מינה יקרא דשכבי הוא, שמע מינה.

« מאי לא נספד ולא נקבר [אילימא לא נספד ולא נקבר] כלל ההוא ברשעים גמורים הוא שנאמר (ירמיה טז ד) לא יספדו ולא יקברו וכו', אלא לא נספד דרך כבודו ולא נקבר בכבוד עד שיתבזה (עכ"ל השאלות) ומאי חיה גוררתו שגוררתו חיה קודם קבורה ואחר כך נקבר דאדרבה קבורה אית בה כפרה. (בי"י)

פסק השו"ע – מי שצוה שלא יספדוהו – שומעין לו.

הטעם: דהספדא יקרא דשיכבא הוא, ולכך שומעין לו כשאומר אל תספדוהו. (ש"ך ח')

□ **אבל אם צוה שלא לנהוג עליו ז' וגזירת שלשים** – מחלוקת

רמ"א ומהרי"ו: אין שומעין לו. (רמ"א)

שבוי"י: חולק על מהרי"ו ועל רמ"א, ודעתו דה"ה לענין אבילות שבעה וקריעה שומעין לו אחרי שהוא ג"כ לכבוד המתים. [אך בשו"ת תשובה מאהבה השיג עליו והעלה דאין לסמוך עליו בזה להקל]. (פתי"ש ב') [ובחזו"ע אבלות א' עמ' תקמט פסק שמן הדין צריכים לשמוע לו. אבל טוב לנהוג כדברי הרמ"א שפסק שאין שומעין לו, ויש טעם לדבר. ומ"מ בתוך השבעה כשאין מנחמים אצלם מצוה עליהם לעסוק בתורה כרגיל].

□ **אבל צום האב ואם שלא לנהוג בהם י"ב חדש** - כיון דאינו שייך בשאר מתים אלא בכבוד אב

ואם – מצוה לקיים דבריהם. (ש"ך ט')

□ **אשה שצותה לבנותיה שלא לישא הסרבל על ראשם כדרך האבלות** – הדעת מכרעת דהבנות

יקיימו מה שצותה, מידי דהוי אמי שצוה שלא יספידוהו והכא נמי לאחר שלשים יום עד שנים עשר חודש יקרא דשכבא הוא ושומעין לה אבל תוך שלשים כיון דאשאר מתים נמי מתאבלים עליהם ואסמכינהו אקראי. (ד"מ ד')

□ **גדול הדור שמת וצוה שלא להספידו** – מחלוקת

שו"ת תשובה מאהבה: המיקל שלא לשמוע לחכם הלז לא הפסיד.

הנודע ביהודה: אין שומעין לו, וכפי שאמר הוא בעת שהספיד להגאון בעל פני יהושע אף שצוה שלא להספידו אין שומעין בזה למי שהוא רבן שכבה"ג. (פתי"ש א')

□ **מי שצוה שבנו לא יאמר קדיש עליו** – שומעין לו. (פתי"ש א')

□ **שני ת"ח בעיר אחת שהיו שונאים זה את זה ומת אחד מהם** – אסור למעט הספד מפני כבוד

ת"ח שני. (פתי"ש א')

סעיף י"א**איסור תלישת שיער זכן שריטח על מת**

אסור לתלוש על המת אפילו שער א' בין במקום העינים בין בכל מקום שבראש, אחד האיש ואחד האשה. (טור)

וכן אסור לשרוט בשרו בין ביד בין בכלי. (טור)

□ **להכות על בשרו** – מחלוקת ראשונים

רמב"ן: דוקא לשרוט שריטה אסור, אבל מותר להכות על בשרו אף על פי שהדם שותת.

רא"ש: בכל ענין אסור. (טור)

□ **אבל על אדם גדול בתורה שמת** – הכל מותר אם אינו מכוין אלא על התורה ועל המצות שבטלו. (טור)
השו"ע הפנה לע"י בסי' קפ.

סעיף י"ב

קריאת שמע ותפילה לעם העוסקים בחספד חמת

מקור: ברכות (יט).

פסק השו"ע:

• **כל זמן שהמת מוטל לפניהם** – נשמטים אחד אחד וקורין את שמע ומתפללין. (שו"ע)

« **לענין תפילה** – נחלקו הראשונים האם גם מתפללין או רק מותרים בקרי"ש בלבד

טור: אין מתפללין, משום דתפילה דרבנן.

רבינו יונה: מתפללין, ומביא ראיה מהתוספתא (ברכות פ"ב ה"י). (בי"י)

פסק השו"ע – כרבינו יונה שגם מתפללין.

• **אין המת מוטל לפניהם** – הם יושבים וקורין והאונן יושב ודומם, הם עומדים ומתפללין והוא מצדיק עליו את הדין, ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל. (שו"ע)

□ **החזנים המספדים** – פטורים מק"ש ומיהו דוקא ביום הראשון אבל מיום הראשון ואילך גם החזנים חייבין. (טור)

סעיף י"ג

קריאת שמע ותפילה אחרי הקבורה

לאחר קבורה – מפסיקין ההספד בין בקריאת שמע בין לתפלה. (שו"ע)

סעיף י"ד-ט"ו

עשיית ב' הספדים בעיר אחת

מקור: אבל רבתי (פ"א)

פסק השו"ע – אין עושין שני הספדים בעיר אחת.

□ **אופנים שכן עושים שני הספדים בעיר אחת:**

מקור: אבל רבתי (פ"א) - אין עושין שני הספדין בעיר א' אא"כ היה בה כדי הספד לזה וכדי הספד לזה אין עושין ב' קלוסיס בעיר אחת אלא אם כן היה כדי קלוס לזה וכדי קלוס לזה. רבן שמעון בן גמליאל אומר אעפ"כ אסור משום איבה.

פסק השו"ע:

• **אם יש שם רוב עם ליחלק לשנים, ויהיה בכל הספד עם כדי צורכו** – עושים ב' הספדים בעיר אחת. (שו"ע סעי' י"ד)

• **אם יש כדי לספר שבחיו של זה ושבחיו של זה** – עושים ב' הספדים בעיר אחת. (שו"ע סעי' ט"ו)

סעיף ט"ז**אילו דיבורים מותרים לדבר ואילו אסורים לדבר לפני חמת**

מקור: ברכות (ג:) – מחלוקת תרי לישנות, אמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי: אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת. אמר רבי אבא בר כהנא: לא אמרן אלא בדברי תורה, אבל מילי דעלמא לית לן בה. ואיכא דאמרי: אמר רבי אבא בר כהנא: לא אמרן אלא [אפילו] בדברי תורה, וכ"ש מילי דעלמא.

פסק השו"ע – אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, כגון צרכי קבורתו והספד.

□ **אבל שאר כל דבר - דברי תורה** – אסור. (שו"ע)

הטעם: משום לועג לרש חרף עושהו. (ש"ך י"ב)

« **האם אסור בדברי תורה גם מחוץ לד' אמותיו של מת, או אף חוץ לד' אמותיו** –

מחלוקת ראשונים

טור: דוקא תוך ד"א אסור, אבל חוץ לד"א – שרי הכל.

רבינו האי: אף חוץ לד' אמות אסור בדברי תורה. (טור)

פסק השו"ע – דברי תורה אפילו חוץ לד' אמות אסור. (ש"ך י"א)

□ **אבל במילי דעלמא** – לית לן בה. (שו"ע)

« **האם מותר לדבר מילי דעלמא גם בתוך ד' אמות** – מחלוקת

שו"ע ע"פ הש"ך: מילי דעלמא אפ"י תוך ד' אמות שרי.

ב"ח: מילי דעלמא אינו אסור אלא תוך ד"א, ודבריו של מת מותר אפ"י בד"ת אפ"י תוך ד"א.

וכן נהגו לדרוש באגדות ופסוקים אפ"י תוך ד"א בפני המת, ויוצאין מענין לענין עד

שמגיעין לספר שבחיו של מת, מעסק תורתו וחסידותו ויותר מדות טובות שהיו בו.

(ש"ך י"א)

□ **כל אותו חדר שהמת מונח בו** – חשוב כד' אמות. (ש"ך י"א)

סעיף י"ז**אמירת פסוקים ודרשה לכבוד חמת בסמוך למת**

מקור: בבא קמא (טז:) – וכבוד עשו לו במוותו [היינו שהושיבו ישיבה על קברו].

פסק השו"ע – מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות.

« **אך כל שאין לכבוד המת** – ודאי אסור, ולא כיש שמכוונים להראות מעלתם בדרוש שעל

המת מה שאינו לכבודו, ולא שפיר קעבדי. (ט"ז ה')

ולרב האי גאון: אפילו חוץ לארבע אמות אסור בד"ת. (ט"ז ה')

□ **אין להספיד לאחר י"ב חודש**

בספר תורת האדם כתוב: דאין מנהג ולא דרך ארץ להזכיר המת אחר שנים עשר חודש, וכל

שאיין מגעת שמועה אלא לאחר י"ב חודש - פטורים מהספד, ואין חודש העיבור בכלל. (ט"ז ה')

סעיף י"ח

ליצד נזהגים כאשר מת חכם או אב"ד או נשיא

מקור: מו"ק (כב:) - תנו רבנן, חכם שמת בית מדרשו בטל אב בית דין שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלים, ונכנסין לבית הכנסת ומשנין את מקומם, היושבים בצפון יושבים בדרום, היושבים בדרום יושבים בצפון. נשיא שמת - בתי מדרשות כולם בטלים ובני הכנסת, נכנסין לבית הכנסת וקורין שבעה ויוצאין.

חכם שמת

בית מדרשו בטל, שסופדין אותו כל שבעה. אבל שאר מדרשות – עוסקין בתורה אפי' בשעת הספד. ואחר ההספד – אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו, אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתייהם. (שו"ע)

אב בית דין שמת

כל מדרשות שבעיר בטלין. והרגילין להתפלל בבית הכנסת משנים מקומם. (שו"ע)

נשיא שמת

כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים. ואחר ההספד אין נכנסים לבית המדרש, אלא מתחברים שנים שנים ולומדין בבתייהם. וכל בני העיר מתפללים בבית האבל, בין בחול בין בשבת, חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקורין בבית הכנסת. ולא יטיילו בשוק, אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום. (שו"ע)

סעיף י"ט

עשיית חזספד בבית חכנסת ובית חמדרש

מקור: מגילה (כה:)

פסק השו"ע – מספדין תלמידי חכמים ונשותיהם בבית הכנסת ובבית המדרש. אבל לא שאר העם.

□ הנחת ס"ת בהספד לפני אדם גדול בתורה ויחיד בדורו

מקור: ב"ק (יז.) - ת"ר, וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה... שהניחו ס"ת על מטנו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה. והאידנא נמי עבדין הכי? - אפוקי מפקינן אנוחי לא מנחינן. ואיבעית אימא אנוחי נמי מנחינן, "קיים" לא אמרינן. מו"ק (כה.) - כי נח נפשיה דרב הונא סבור רבנן לאנוחי ספר תורה אערסיה אמר להו רב חסדא מילתא דמחיים לא סבירא ליה השתא ניקום ונעביד. **פסק רבינו האי**: אדם חשוב שמת מהו לעשות לו הספד וס"ת מונח לפנייהם וסדין פרוס עליה – והתיר לעשות כן לאדם חשוב וגדול בתורה ויחיד בדורו. (טור) « אך לא יניחו הס"ת על מיטתו ממש, אלא יהיה מונח בתיבה וכדו'. (ב"י)

סעיף כ'**חוצאת חמיטח של חכם ואלוף וגאון**

חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש, ומניחין המטה במקום שהיה דורש, וסופדין אותו שם, וכשמוציאים המטה סופדים אותו עד בית הקברות. (שו"ע)
 וביום הז' עולים לבית הקברות ומבקרין אותו. (שו"ע)
 « ואם חל יום שביעי בראש חודש אינו הולך לבית הקברות ולא לקטן. (בי"י)
 וכן ביום שלשים ותכלית י"ב חדש מבקרין ומשכיבין אותו. (שו"ע)

□ הספד אחר י"ב חודש

כתב הבה"ג: אין מעוררין הספד אלא בתוך שנים עשר חודש. אבל לאחר שנים עשר חודש – הנשמה עולה ואינה יורדת.
 רצה להזכירו בין המתים ואפילו לאחר שנים עשר חודש – הרשות בידו.
 ואימתי זמן עירור? – יום שלשים, ויום משלם שנה.
 ומקום שנהגו לקבור בבתים ולהעתיק הארונות לבית הקברות מספידין אפילו אחר שנים עשר חודש. (בי"י)

סימן שמה

סעיף א'

דין המאבד עצמו לדעת

מקור: אבל רבתי (פ"ב ה"א)

נחלקו הראשונים לענין חיוב קריעה לקרובים

רמב"ן וטור: הקרובים חייבים בקריעה, ורק הרחוקים אין קורעים, דקריעה חיובא הוא. « ולפ"ז ה"ה דמתאבלין עליו אלא שאין מספידין עליו. (פתי"ש א')

רמב"ם: אין מתאבלים עליו כלל, ואף הקרובים לא קורעים עליו. (ב"י וש"ך ב')

להלכה – מחלוקת

שו"ע: כרמב"ם, המאבד עצמו לדעת אין מתעסקים עמו לכל דבר ואין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו. ולא קורעין ולא חולצין.

הטעם: דכתיב "ואת דמכם לנפשותיהם אדרוש וגו'" דעון גדול הוא המאבד עצמו לדעת.

(ש"ך א')

חתי"ס: היכא דאיכא כבוד משפחה נכבדת אשר יהיה להם לבוז ולכלימה עולמית שאחד מהם קלקל מעשיו. אזי יכול המורה להורות לכתחלה להתאבל. אבל לענין פגם משפחה אין הלכה כהמיקל בכבוד בני אברהם יצחק ויעקב. (פתי"ש א')

□ **אבל עומדין עליו בשורה אומרים עליו ברכת אבלים וכל דבר שהוא כבוד לחיים.** (שו"ע)

□ אמירת קדיש על מאבד עצמו לדעת

יש לומר עליו קדיש, מהטעם שוכי מפני שלא עשה מעשה עמיו לא נצילהו מרדת שחת. ואם הבן מקבץ עשרה בביתו באופן שאין הפסד לאבלים יכול לומר קדיש ויאמר כל י"ב חודש. אך לומר קדיש בבכה"נ במקום שיש שאר אבלים אם הבנים יודעים בעצמם באמת שאביהם איבד עצמו לדעת אפילו אין האבלים אחרים יודעים מזה אם אומרים קדיש הרי הם גוזלים המתים הכשירים, ואין כאן לחוש על כבוד משפחה במקום גזילת מתים האחרים. אמנם אם יש נדנוד ספק בדבר אי היה דינו כמאע"ל אי לא אפילו אם החמירו עליו בקבורתו וזלזלו ביה – מ"מ לענין אמירת קדיש הדין עם בניו שיאמרו קדיש. (פתי"ש א')

סעיף ב'

גדר המאבד עצמו לדעת – צריך שיחיה מוכח שחתכוון להתאבד

מקור: אבל רבתי (פ"ב ה"ב)

פסק השו"ע – איזהו מאבד עצמו לדעת? - כגון שאמר הרי הוא עולה לראש הגג וראוהו שעלה מיד דרך כעס, או שהיה מיצר ונפל ומת – הרי זה בחזקת שאיבד עצמו לדעת.

אבל אם ראוהו חנוק ותלוי באילן, או הרוג ומושלך על גבי סייפו – הרי הוא בחזקת כל המתים, ומתעסקים עמו, ואין מונעין ממנו דבר. (שו"ע)

« **האם צריך גם שיראו אותו עולה בכדי שיחשב מאבד עצמו לדעת** – מחלוקת

רמב"ן: אף על פי שלא ראוהו מפיל עצמו כיון שאמר הריני עולה לראש הגג ואפיל עצמי ואמות חזקה לדעת עשה.

ב"ח בשם מהרש"ל: צריך שיראוהו, דאם לא ראוהו עולה אדבוריה לחוד לא סמכינן ואינו בחזקת מאבד עצמו לדעת. (ש"ך ג')

□ **כשלא בטוחים שהתאבד, או כשיש חשש שרוח בלבלתו, או שמא התאבד מחמת תשובה**
 באיש אחד שהלך בדרך הישר וסיגף עצמו בתענית ובטבילה ואח"כ האביד עצמו לדעת שלמחר
 מצאוהו בביתו שוכב מגואל בדם וסכין בידו, ועל הכותל נמצא כתוב בכ"י שתלמידיו יגידו
 אחריו קדיש אם נקרא מאע"ל – והשיב בתשובת אבן השוהם: שלא ימנעו ממנו דבר. (פתי"ש ב')

« **הטעם:**

- א. דאין זה מאע"ל כיון שלא ראוהו מאבד עצמו, ולא סמכין כאן אהוכחה ומה שצוה
 שיגידו קדיש, י"ל שעלה חולשה בלבו והתיירא שימות.
- ב. ועוד ד"ל, רוח בלבלתו שעשה מתוך שגעון ולא נקרא מאבד אלא כשעושה בדעת
 צלולה.
- ג. ועוד דשמה עשה כן מחמת תשובה. (פתי"ש ב')

□ **צריך שיהיה מוכח שהתאבד**

אפילו אמר אעלה על הגג ואפיל עצמי וגם ראינוהו עולה ואחר זמן מצאנוהו שם נפל ומת –
 אמרינן שע"י סבה אחרת נפל.
 אבל ראינו שנפל אף על פי שאי אפשר לברר שהפיל עצמו – מ"מ כיון שראינו נופל מאותה העליה
 שהבטיח להפיל בה אמרינן חזקה מדעת עשה.
 אבל אי לא ראינו גם ההפלה, אף על פי שמצאנוהו מת באותו המקום פשיטא דלא הוי מאע"ל.
 אך כשנמצא תלוי בחדר והחדר סגור מבפנים וכן מושלך ע"ג סייפו הוא ג"כ שנראה מהענין
 שהוא שלט בעצמו אף דודאי איבד עצמו בידו מ"מ אמרינן שלא מדעת היה דתלינן רוח רעה
 ביעתתו או נתיירא מפני דבר אחד וכה"ג סבות המתהפכות.
 אך היה ניכר מתוך מעשיו וכעסו וצערו וההכנות שהוא עושה כמכין עצמו למיתה ואח"כ אנו
 מוצאין אותו חנוק באופן שנראה שהוא בעצמו עשה זהו אומדנא דמוכח טובא והוי כאומר
 בהדיא. (פתי"ש ב')

□ **כשהתאבד מחמת ריבוי צרות ויסורים** – מחלוקת

בתשובת בשמים ראש: באחד חסר לחם וחשוף שת שהלך בפני שנים ואמר מאסתי חיי ואבד
 עצמו דאינו נקרא מאע"ל כל שעשה כן מריבוי צרותיו דאגות ויסורים או עוני גמור.
בספר הר אבל: פקפק עליו, דאפי' המיצר ביותר מ"מ מאע"ל הוא. (פתי"ש ב')

□ **להתאבל על גנב שנהרג בידי מלכות על גניבתו** – מחלוקת

מרדכי וב"י: אין מתאבלין על גנב שנהרג בידי מלכות על גניבתו, דהוי כמאבד עצמו לדעת. (ב"י)

« **מקור הדין** – מחלוקת

מרדכי: דאין מתאבלין על הגנב, מדאמרינן בירושלמי: הרוגי מלכות מתחילין להתאבל
 עליהם משנתייאשו מלקברו ומסיים ובלבד שלא יהא גנב.
ב"י: חלק עליו, דטעות הוא, שאותו ירושלמי אין פירושו כך. אלא הראיה מדתניא
 באבל רבתי (פ"ב הי"ט) - בתר הא דקתני הרוגי בית דין אין מתעסקין עמהם בכל דבר וכו'
 כיוצא בו הגונב את המכס ואת החרם הרי זה שופך דמים ולא שופך דמים בלבד אלא
 כאילו עובד עבודה זרה ומגלה עריות ושופך דמים. (ב"י)

מהר"י ווייל וד"מ: מתאבלין עליו, ולא מיקרי מאבד עצמו לדעת. (ד"מ ג')

הטעם: דכל שכן הכא שנהרג ביד גוים במיתה משונה וביסורים גדולים שלא כדין תורה,
 ולא מיקרי מאבד עצמו לדעת אלא בהרוגי בית דין שקיבל התראה ואמר על מנת כן אני
 עושה, ועוד הכא לא הוי איבד עצמו לדעת דשמה סבור היה לברוח למקום שלא יוכלו
 לרדוף אחריו לתפסו. (ד"מ ג')

וכן ברמ"א פסק [לשיטתו בד"מ] – מי שגנב וגזל ועל ידי זה נהרג בדין מלכות – מתאבלים עליו
 אם אין בו סכנה מפני אימת המלכות, ולא מקרי מאבד לדעת (רמ"א)

□ **אחד מבעלי עבירה כגזלנים וכה"ג, האם הוא בכלל הפורשים מדרכי הציבור** – מחלוקת

ש"ך וב"ח: אינן בכלל הפורשים מדרכי בגההצבור. ולפ"ז בגנב וגזלן שמתו על מסתן - מתאבלים
 עליהן.

מהר"י: חולק בזה. (ש"ך ה')

□ **ברגיל לעשות עבירה** – אין מתאבלין עליו, ונראה דהיינו כשלא התודה קודם מיתתו. (שי"ח ה')

□ **הרוגי בי"ד**

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"ז)

ובסנהדרין (מז:)- כיון דאיקטול הוה להו כפרה בקטלא וקבורה אלא היינו טעמא דאין מתאבלין עליהם משום דאבילות אימת מתחלא מסתימת הגולל כפרה אימת הויה להו מכי חזו צערא דקברא פורתא היילך הואיל ונדחו ולא נראו להתאבל עליהם בעידן דחיילא אבילות שוב אין מתאבלין עליהם.

וכתב הטור – הרוגי בי"ד אין מתעסקין עמהם בכל דבר, אלא אחיהם וקרוביהן באין ושואלין בשלום הדיינין ובשלום העדים שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם, ולא היו מתאבלין עליהם אלא אוננים. (טור)

וכן לא היו מברין עליהם. (טור)

הטעם: משום דכתיב (ויקרא יט כו) לא תאכלו על הדם. (בי"י)

□ **הרוגי מלכות**

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"א)

כתב הטור: הרוגי מלכות אין מוהעין מהם כל דבר.

והרמב"ן כתב: הני מילי הרוגי מלכות ישראל בדיני מלכות. אבל הרוגי מלכות אומות העולם אין מונעים מהם אלא הספד. (טור)

« **לעניין שאר מנהגי אבילות** – מחלוקת

נמוקי יוסף: פירש דהרוגי מלכות אין מונעין שמותרים האבלים בסיכה וברחיצה ובכל דבר מפני סכנת מלכות שמא יעלילו עליהם.

בי"י: דחה דבריו, דפירוש משובש הוא. (בי"י)

סעיף ג'

קטן המאבד עצמו לדעת

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"ג)

פסק השו"ע – קטן המאבד עצמו לדעת – חשוב כשלא לדעת.

אבד עצמו לדעת מחמת אונס

מקור: יבמות (עח:)

פסק השו"ע – וכן גדול המאבד עצמו לדעת והוא אנוס כשאויל המלך [שהרג את עצמו לפי שראה שהפלשתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו] – אין מונעין ממנו כל דבר. (שו"ע ושי"ד ו')

הטעם: לפי שהיה איבוד מותר לו. (בי"י)

סעיף ד'**מנודה שמת האם מתאבלין עליה****נחלקו בזה הפוסקים**

מרדכי: אין להתאבל על אשה שבשעת מיתתה עברה על נידויה ושבועתה. (בי"י)
ד"מ: מתאבלין על מנודה דלא גרע ממאבד עצמו לדעת שעושין לו כל שהוא כבוד החיים. (ד"מ ב')
פסק השו"ע – מנודה שמת:

• **באפקירותא כשעובר על ד"ת** – דינו כמאבד עצמו לדעת.

ולכך, אין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו.
 ומניחין אבן על ארונו.

• **אבל כשנידוהו מחמת ממונא** – כיון שמת פטור מגזירתם. ואין מניחים אבן על ארונו
 ומספידין אותו כראוי. (שו"ע)

□ **ואם חזר בו אף על פי שלא התירו לו נידויו** – מתעסקין בו לכל דבר. (ד"מ א')

סעיף ה'**חפורשין מן הציבור, חמומרים וחמוסרים – אין אונגין ואבלים עליהם**

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"י) - כל הפורשים מדרכי ציבור אין מתעסקין עמהם לכל דבר אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שאבדו שונאיו של מקום שנאמר (תהלים קלט כא) הלא משנאיך ה' אשנא וגו'.

פסק השו"ע – כל הפורשים מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארם ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הם כבני חורין לעצמן כשאר האומות. וכן המומר והמוסרים – כל אלו אין אונגים ואין מתאבלים עליהם, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ואוכלים ושותים ושמחים.

« הטעם ששמחים במיתתם – ששמחים על שאבדו שונאיו של מקום דכתיב "באבוד רשעים רנה". (ש"ך ט')

« **ומ"מ מחויבים לקברים**. (פת"ש ג')

« **האם סתם אבליים וקרובי המת צריכים ללבוש שחורים**;

הרי"ף גיאת כתב: שהאבליים וקרובי המת לובשים שחורים.

והרא"ש כתב: דכל מקום ומקום יש לעשות כפי מנהגו. (טור ובי"י וש"ך ח')

□ **הנהגת רבינו גרשום על בנו שנשתמד**

רבינו גרשום נתאבל על בנו שנשתמד. ונתאבל על בנו שנשתמד ארבעה עשר יום קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום. (בי"י ה-ו)

« אמנם אין ללמוד ממנו, דלאפושי צערא הוא דעבד שלא זכה לשוב בתשובה. (בי"י ה')

□ **נהרג בידי גוים מתוך רשעו** – הוי ליה כפרה ומתאבלין עליו. (בי"י ו')

□ **הפורש מן הציבור שלא משלם מס וארנוניות** - לענין להתאבל עליהם – מחלוקת ראשונים

רשב"א: פורש מן המס אינו בכלל פורש מדרכי ציבור ואינו אלא כאחד מבעלי עבירה או כגזלנין.
נמוקי יוסף: הוי בכלל הפורשים מן הציבור, שאין רוצים להצטער בצערם של ציבור ולשאת את משאם במסים וארנוניות אין מתעסקים במותם להתבטל ממלאכתם. (בדה"ב)

« **לענין להתבטל ממלאכתן**

הנימוק"י פסק: דאין מתעסקין במותם להתבטל ממלאכתם. (בי"י)

לרשב"א: ב' אפשרויות.

א. אפשר שחולק גם בזה, וסובר שמתבטלין ממלאכתם. (ד"מ ה')

ב. אפשר דלענין להתבטל ממלאכתן הרשב"א מודה. (ד"מ ה')

פסק הרמ"א – כנימוק"י, הפורש מן הצבור ולא רצה לשאת עמהם במסים וארנוניות מתאבלים עליו.

אבל אין שאר בני העיר צריכים לבטל ממלאכתן בשבילו לעסוק עמו. (רמ"א)

□ **אשה שהפקיעה ירושת בעלה להכעיס** – אין מתאבלין עליה דראוי לעשות גדר והוי כאילו פירשה מדרכי הציבור. (ד"מ ה')

סעיף ו'

קטן שנשתמד האם מתאבלין עליו

נחלקו הראשונים בדין קטן בן שנה או שנתים שנשתמד עם אמו ומת ר"י: מתאבלין עליו. דודאי גדול אין מתאבלין עליו, אבל קטן מה שהטבילוהו בטבילתם מה מעלה ומה מוריד והוה ליה כאילו נשתמד בעל כרחו.

רבינו תם: אין מתאבלין עליו. [והביא ראיה מתוספתא דסנהדרין פי"ד ה"א]. (בי"י)

פסק השו"ע – כר"ת, וקטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אמו ומת אין מתאבלין עליו. [וכן פסק הרמ"א בסי' ש"מ סעי' ה'].

אך בדגמ"ר: תמה על הש"ע בזה שהכריע להקל, וכתב ואולי כיון שאבילות דרבנן מקילינן, וא"כ אם נודע ביום ראשון שהוא להרבה פוסקים דאורייתא יש להחמיר. (פת"ש ד')

« עוד כתב הדגמ"ר - דע"כ **לא היקל הש"ע אלא בשאר קרוביו**, אבל אביו של הקטן אם

המיר עם אמו או אם המיר עם אביו – ודאי יש להתאבל, ובפרט אם נודע ביום ראשון,

וכיון שמתחיל ביום אי שוב עבדינן כר"י ואינו פוסק כל ז'. (פת"ש ד')

סעיף ז'

מי שנפל בים או טבע בנחר או אכלתו חיז

מקור: אבל רבתי (פי"ב הי"ב)

פסק השו"ע – מי שנפל בים או טבע בנחר או אכלתו חיה – אין מונעין ממנו דבר.

סעיף ח'

דין ארון העובר ממקום למקום

מקור: מו"ק (כה.)

פסק השו"ע:

• **אם שלדו [השדרה וצלעותיה] קיימת** – עומדין עליו בשורה, ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים אם יש אבלים שמתאבלין עליו.

• **ואם אין שלדו קיימת** – אין עומדין עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים.

סימן שמו

מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"ג)

פסק השו"ע – מי שהיה בעלה עמה צלוב בעיר או שאשתו עמו צלובה בעיר או אביו ואמו ועדיין לא כלה הבשר כולו לא ישהה בתוכה.

הטעם: שהוא גורם לבזות המת שאומרים אותו פלוני הצלוב הוא אחיו של פלוני זה.

(ש"ך א')

« ואם נקבר – מותר. (ש"ך א')

אא"כ היתה גדולה כאנטוכיא, שאין אלו מכירין את אלו. (שו"ע)

ולא ישהה בצד זה אלא בצד זה. (שו"ע)

צידד הב"ח – דכל האיסור הוא דוקא כאשר הוא צלוב בעיר.

אבל במלכותינו שצולבין חוץ לעיר על פני השדה מותר לשהות בכל העיירות, ועל כן אין דין זה

נוהג כלל עכשיו. (ש"ך א')

סימן שמו

סעיף א'

שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל

מקור: מו"ק (ח:) - אבל הוא לו לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום... מאי שנא שלשים יום? - אמר רב כהנא אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה. באותה שעה אמרו: לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום. ושמואל אמר: לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום - מאי בינייהו, איכא בינייהו: דקעביד בחנם. [שלשמואל אפילו יספידו לו בחנם אסור. ולרב דוקא בשכר, אבל בחנם מותר].

נחלקו בזה הראשונים

הרמב"ן: פסק כרב, ובחינם מותר.

הראב"ד ורא"ש: פסקו כשמואל, ואפילו בחינם אסור. (טור)

פסק השו"ע - כראב"ד ורא"ש, מי שמת לו מת לפני שלשים יום הסמוכים לרגל לא יספדנו משיכנסו שלשים יום הסמוכים לרגל. [ומשמע אפילו בחינם אסור]. ואפילו יש לו הספד בלא זה, כגון שמת לו מת בתוך שלשים - שמותר לספדו, ואפילו מת ערב הרגל - אסור להספיד עמו על המת שמת לו לפני שלשים יום קודם המועד. (שו"ע)

□ אם הוא תוך לי יום למיתתו, והוא בתוך לי לרגל - מחלוקת

רדב"ז וגדולי הראשונים: דכל שהוא עדין תוך לי יום למיתתו, אף על פי שהוא תוך שלשים לרגל - שרי, דכל כה"ג מת חדש מקרי. ודוקא אם בשעת ההספד כבר עברו לי יום ממיתתו והוא בתוך לי לרגל אז הוא מתישן ואסור. שו"ע ורא"ש: אסור.

הבית אפרים מכריע - שאין לזוז מדברי השו"ע אשר קיימו וקבלו עליהם כל ישראל. (פתי"ש א')

« אכן אם הוא צורך שעה שמת גדול הדור שמוטל על כל הת"ח להספידו - ומפני כבודו של חכם יש להספידו אפ"י תוך לי לרגל. (פתי"ש א')

« בסתם ת"ח שאינו גדול הדור - מחלוקת

שבוי"י: הורה להתיר להספיד תוך לי יום קודם הרגל לת"ח משום כבוד התורה.

בספר אגודת אזור בקונטרס אלון בכות: דחה ראייתו. (פתי"ש א')

« והיינו דוקא במקום שיש שם קרובי המת, אבל במקום שאין שם קרובי המת לא שייך איסור זה לכו"ע. (פתי"ש א')

« ר"ה ויוה"כ - אינם כרגלים לענין זה. (פתי"ש א')

סעיף ב'

מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל

מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל - כתב השו"ע: נראה לי שמותר לספדו אף על פי שהיא רחוקה. (שו"ע)

סעיף ג'

חמנהג בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות

מה שאנו נוהגין בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות נראה לי שאינו בכלל זה ומותר לעשותו סמוך לרגל. (שו"ע)

« וכתב העט"ז : ואנו נוהגין להזכיר אפילו פעם הראשון אפילו בתוך הרגל. (שי"ד ב')

סימן שמה

סעיף א'

דין שרפה על חמת

מקור: עבודה זרה (יא.)

תוספתא שבת (פ"ח ה"ט) סנהדרין (פ"ד ה"ב) - כשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים אבל לא על ההדיוטות.

פסק השו"ע – שורפין על המלכים או על הנשיאים מטתן וכלי תשמישן.

« ואין בו משום דרכי האמורי ולא משום בל תשחית, שזהו כבודם שלא ישתמשו אחרים בכלי תשמישן. (ש"ך א')

« ומשום כך שורפים מטתן וכלי תשמישן דוקא ולא דברים אחרים. (ש"ך א')

□ **אבל על ההדיוטות** – אסור. (שו"ע)

הטעם: דאיכא יוהרא והשחתה. (ש"ך ב')

סעיף ב'

האומר אל תקברוני מנכסי

מקור: כתובות (מח.)

אם ירשו ממון מאביהם

האומר אל תקברוהו מנכסיו – אין שומעין לו, אלא מוציאין מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו.

הטעם: דלאו כל כמיניה להעשיר בניו ולהטיל עצמו על הצבור. (ש"ך ג')

וכן כל מה שרגילין לעשות לבני משפחתו, ואפילו האבן שנותנין על הקבר. (שו"ע)

« ואפי' נתן ממון הרבה לאחרים – אין מוציאין מהמקבלין מתנות רק מהיורשים. (בי"י וש"ך ד')

הטעם: דהקרובים לירש מן התורה חייבים בקבורתו כי מממונו הנשאר לו לאחר

מותו חייבים בית דין לקברו, ומה שנתן מממונו לאחרים כבר זכו בהם במתנת

בריא ואינו בכלל ממונו. (בי"י)

□ **אך אם לא ירשו ממון מאביהם** – אין כופין הקרובים אלא על הכל מוטל לקברו. (ש"ך ה')

סעיף ג'

כשאין לו ממון ומבקש "אל תקברוני"

מקור: סנהדרין (מו:). - איבעיא להו, קבורה משום בזיונא היא או כפרה היא? למאי נפקא מינה? דאמר לא תקברוהו לההוא גברא, אי אמרת משום בזיונא - לאו כל כמיניה. ואי אמרת משום כפרה - הא קאמר לא בעינא כפרה [ולא איפשיטא].

פסק השו"ע – אפילו מי שאין לו ממון שצוה ואמר אל תקברוהו – אין שומעין לו.

הטעם: משום דאיכא בזיונא דחיי. (ש"ך ו')

« **ואפילו אם גם היורשים רוצים שלא לקברו** – מוציאין מהם בעל כרחם. (בי"י)

« **ואפילו במת דעלמא שאין לו קוברין שאמר אל תקברוהו** – אין שומעין לו, דבזיונא

דכולהו חיי קא אמרינן ולא משום בני משפחה בלחוד. (בי"י)

סימן שמוט

סעיף א'

איסור הנאה במת ובתכריכי

מקור: עבודה זרה (כט:) סנהדרין (מו:)

פסק השו"ע – מת בין עובד כוכבים בין ישראל – תכריכיו אסורים בהנאה. [ומרן החיד"א בספר יעיר און (מע' ב' אות לב) כתב שנעלם ממרן מה שאמרו בירושלמי פרק המצניע שמת גוי מותר בהנאה] הטעם: דכתיב ותקבר שם מרים וילפינן שם שם מעגלה ערופה מה עגלה ערופה אסורה בהנאה אף מת וכל תכריכיו אסורים בהנאה. (ש"ך א')

גדר האיסור:

• **מת ישראל** – אסור בהנאה מן התורה. (פת"ש א')

• **מת עובד כוכבים** – אסור מדרבנן. (פת"ש א') [ובחזו"ע אבלות א' עמ' תסז כתב שיש בזה מחלוקת ויש שהתירו, אך טוב לחוש לדברי המחמירים]

« ולכך, אחד שחלה חולי שאין בו סכנה, ואמרו הרופאים שיקח עצם ממת לצורך איזה רפואה או מתכריכי המת דמותר ליקח עצם עובד כוכבים לזה כיון שאינו אלא מדרבנן. (פת"ש א')

□ מותר לאכול המומי"א. (פת"ש ב')

□ הזמין תכריכים לצורך המת – הזמנה לאו מילתא היא

מקור: סנהדרין (מו:). - איתמר, האורג בגד למת - אביי אמר: אסור. ורבא אמר: מותר. אביי אמר אסור, הזמנה מילתא היא. ורבא אמר מותר, הזמנה לאו מילתא היא. מאי טעמא דאביי? גמר שם שם מעגלה ערופה, מה עגלה ערופה בהזמנה מיתסרא האי נמי בהזמנה מיתסרא. ורבא גמר שם שם מעבודת כוכבים, מה עבודת כוכבים בהזמנה לא מיתסרא, אף הכא נמי בהזמנה לא מיתסרא.

שם (מח:). - דאפילו באורג לאחר מיתה שרי רבא...

פסק השו"ע – בהזמנה לבד אפילו עשאם לצרכו לאחר שמת – לא נאסרו, דהזמנה לאו מילתא. ודוקא שהזמנים לצרכו ונתנם עליו אז נאסרו תכריכי המת בהנאה.

□ אם לא הזמינם למת, אלא נתנם כך עליו

מקור: סנהדרין (מח:). - דאמר רב חסדא: האי סודרא דאזמניה למיצר ביה תפילין וצר ביה תפילין אסור למיצר ביה פשיטי. אזמניה ולא צר ביה, צר ביה ולא אזמניה – שרי למיצר ביה פשיטי. ולאביי, דאמר הזמנה מילתא היא - אזמניה אע"ג דלא צר ביה צר ביה אי אזמניה – אין, אי לא אזמניה – לא.

פסק השו"ע – וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך בתחלה – עדיין לא נאסרו [והדין כן הוא אפילו לאביי].

סעיף ב'

איסור נויי המת המחוברים בגופו

מקור: ערכין (ז:)

□ **בסתם** - כשלא צוה לתת נוייו גופו המחוברים בו ליורשיו

פסק השו"ע – נויי המת המחוברים בגופו כגון פאה נכרית וכיוצא בה – אסורים כמו המת עצמו.

□ דרך החיבור שאוסר

• **כשהם קשורים בשערות גופן** – אסורים כמו המת עצמו. (רמ"א)
 « **אם נוי של זהב או מרגליות וכדומה קשור על המת** – מחלוקת
משמעות הרמ"א: דאסור בהנאה.
 ולב"ח - אפי' קלועים בשערות.

ולהבנת הבכור שור בב"ח - יש לאסור אפי' הטבעות אם הם מהודקים בחוץ, דהא
 כתב הרא"ש ריש חולין דקשירה דכתיב גבי תפלין היינו שמהדקן על ידו כו'.
בכור שור: תכשיטין של כסף וזהב ומרגליות וכדומה **דלא מעין גופה** הוא דאפילו
 קשורים בה או קלועים בשעת מיתה – יש להתיר אותם, ולא להשחית ממונם של
 ישראל. (פתי"ש ד"י) [וכן פסק בחזו"ע (אבילות א' בדיני הנאה מהמת ותשמישיו ה' א') שמתירים אפילו
 היו קשורים ומהודקים בגוף המת]

« **באחד שמת והיה בתוך פיו שן תותבת מאיזה עצם נבילה - נשאל הדבר אם ליקח מפיו
 או לקבור עמו** – מחלוקת
פמ"א בשם חכם אחד: שאמר שיקחו מתוך פיו ולשרפו כמו נויי המת ולא יקבר עמו
 מכמה טעמים.

פמ"א עצמו: דחה דבריו וכתב שא"צ לשרפו רק יניחו כמות שהוא לקבור עמו. (פתי"ש ג')

• **אבל אם אינן קשורים, אלא רק קלועים** – מחלוקת
רמ"א: מותר. ולכן מותר ליטול טבעות שבידם של מתים וכיוצא בזה, דכהאי גונא לא
 מיקרי מחובר בגופו. (רמ"א וד"מ א')
ב"ח: אפי' קלועים בתוכם ואינם קשורים – אסורים. (רמ"א וש"ך ג')
 • **כשאינו קשור כלל, אלא רק תלוי עליו** [כתלי בסיכתא] – מותרים. (ש"ך ג')

☞ **אבל אם צוה שיתנו נוי גופו המחוברים בו לבנו או לבתו או לצורך דבר אחר** – מותרים. (שו"ע)

□ **אבל שערו ממש שצוה עליו ליתנו** – מחלוקת ראשונים

רמב"ם: המת אסור בהנאה כולו, חוץ משערו דמותר.

רמב"ן: השיער אסור בהנאה. (בי"י ובדה"ב)

פסק השו"ע – כרמב"ן ורשב"א, דשערו ממש אפילו אם צוה עליו אסור בהנאה.

□ אשה שיוצאת ליהרג נהנין בשערה – אע"פ שנגמר דינה אין שערותיה נאסרים עד

שתקטל. (רמ"א)

מקור: סנהדרין (ק"ב).

סעיף ג'

דברים שנזרקו על חמת – מתי נאסרים

מקור: סנהדרין (מח. :). - היו אביו ואמו מזרקין בו כלים מצוה על האחרים להצילן התם משום
 מררייהו אי הכי היינו דקתני עלה אמר רשב"ג: במה דברים אמורים שלא נגעו במטה אבל נגעו
 במטה אסורין תרגמה עולא במטה הנקברת עמו דמחלפי בתכריכי המת
 באבל רבתי (סוף פ"ט) - כל המציל כלים מן המת הרי זה גוזל המתים. ויש שמצילין ויש שאין
 מצילין, עד שלא נגעו לארון – מצילין. משנגעו בו – אין מצילין. אבל מלמדין את האדם שלא
 יהא חבלן מפני שאמרו כל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית דברי ר"מ. ר"א
 בר ר' צדוק אומר: מנוולו. ר"ג אומר מרבה עליו הרמה...

פסק השו"ע – **אם היו אביו ואמו מזרקים עליו כלים**:

• **אם לא נגעו במטה הנקברת עמו** – מצוה לאחרים להצילן. (שו"ע)

הטעם: שיש בו משום השבת אבדה, דודאי יתחרטו אח"כ. (ש"ך ד')

« **ואם הצילן** – חייב בשמירתן.

ואם החזירן לאביו ולאמו וחזרו וזרקום ונאסרו – חייב המחזיר לשלם, דהוי כזרקן

למקום גדודי חיות ולסטים. (רמ"א)

- **אבל אם נגעו בה** – אסורים אם הם של אותו שזרקן עליו. (שו"ע)
 הטעם: דאסורים מדרבנן שגזרו בהן משום דמיחלפי בתכריכי המת. (ש"ך ו')
- « והוא שיזרקם על דעת שיקברם עמו. (שו"ע)
- « לאפוקי המצע שמניחים על המת או הכר וכסת שנותנים תחת מראשותיו או סדין או טלית שפירסו על הארון או על המטה שמוליכין בה המת לקברו – אינו נאסר. (טור וש"ך ח')
- « ואם הכלים אינן של אותו שזרקן, אלא של אחרים – מותרים, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. (משמעות השו"ע וש"ך ז')
- **הדף שטיהרו עליו וכל הכלים שמוליכין המת עליהם לקבורה** – לא נאסרו, דהרי לא נתנם שם על מנת לקבור עמו. (רמ"א)

- **השתמשות בכלים המיוחדים לחפירת קבר**
 מקור: בבא בתרא (ט.) - רב אשי אמר אנא אתנוויי נמי לא צריכנא דכל דקא אתי אדעתא דידי אתי ולמאן דבעינא יהיבנא ליה.
 כתב הב"י: כלים המיוחדים לחפירת הקבר אסור להשתמש בהן שלא מדעת הגזברים, אבל מדעת הגזברים מותר שעל דעתם נמסרים. (ב"י)

סעיף ד'

כל המרבה כלים על המת

כל המרבה כלים על המת – הרי זה עובר משום בל תשחית. (שו"ע)

סימן שנ

דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי

מקור: אבל רבתי (פ"ח) - מתירין שערות לכולות ומגלין פניהם של חתנים ונותנין דיו וקולמוס בצדו ואין חוששין משום דרכי האמורי תולין מפתחו של מת ופנקסו של מת בארונו משום עגמת נפש ועוד תניא התם עושין חופות לחתנים וכלות ותולים בהם אחד דברים שהביאו אוכל נפש ואחד דברים שלא הביאו אוכל נפש דברי ר"מ. וחכ"א: אין תולין בהם אלא דברים שלא הביאו אוכל נפש.

כללו של דבר, כל התלוי בחופתו של מת אסור בהנאה. לפיכך, אין תולין בו דברים שהביאו אוכל נפש שאין אוסרין אוכלין, ואין מפסידין אותן שלא לצורך.

פסק השו"ע – אם רצו מתירין שערות לכולות ומגלים פני חתנים ונותנין דיו וקולמוס בצדו ותולין מפתחו של מת ופנקסו בארונו משום עגמת נפש, ועושים חופות לחתנים וכלות.

□ **ותולין בהם דברים שלא הביאו אוכל נפש.** אבל דברים שהביאו אוכל נפש – אסור. (שו"ע) הטעם: מפני שהם נאסרים בהנאה, והוה בהו משום בל תשחית לאסור אוכל נפש שלא

לצורך. (ש"ע וש"ך ב')

אך כתב הב"ח: דמ"מ עכשיו לא נהגו לעשות כן ומעכבין על מי שבא לשנות המנהג. (ש"ך א')

סימן שנה

סעיף א'

דין כלאים במת

מקור: כלאים (פרק בתרא מ"ד)

פסק השו"ע – תכריכי המת מותר לעשותן מכלאים.

סעיף ב'

דין ציצית למת

□ בשעת פטירת רבינו גרשון אמר: **ציצית חוץ**.

ונחלקו בפירוש דבריו יש אומרים דרצונו לומר יסירו הציצית מהטלית, ויש אומרים דהכי קאמר ששימו אותן חוץ לארון. (בי"ט ו"ז א')

רמב"ן: אין בזה שום ספק, אלא אין קוברין המת אלא בטלית שיש בו ציצית. (טור)
י"א בטור: אין להטיל ציצית.

מרדכי [וטור בשם יש מקומות]: טוב הדבר להסיר מן הארבע כנפות ולקשרם באחד מן הכנפים. (טור וב"י)

ה"ר הלוי כתב בשם ה"ר יצחק בן מלכי צדק: כשנושאים אותו לקבורו - מטילין בו ציצית שלא יהיו נושאי המטה מעוטפין בציצית והוא בלא ציצית, וכשקוברין אותו נוטלים אותו ממנו. (טור)

ראב"ה: מי שהיה רגיל בציצית בחייו מניחין לו ציציותיו ומן השאר נוטלין. (ד"מ א')
להלכה – מחלוקת

שו"ע: כרמב"ן, דאין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית. [אולם בחזו"ע אבילות א' דיני לויית המת ה' פסק: כשמוציאים את המת צריך לכסותו בטלית גדול עם ציצית כהלכה. ולקוברו בטלית שיש בו ציצית. אך המנהג להסיר הטלית לחוץ בשעת הקבורה, שהוא מנהג קדום בארץ ישראל].

רמ"א הביא בשם י"א: כ"י"א בטור, דאין צריך ציצית.

אך הכריע לבסוף – כמרדכי, ונהגו לקברו בציצית אך שפוסלין תחלה הציצית או כורכין אחד מן הכנפות.

הב"ח פסק: דאין לפסלן, אלא יש לקשרן זה עם זה, או לכסותם תוך הכנפות. (ש"ך א')

□ **מי שלא היה יכול לקיים מצות ציצית בחייו מפני אונס שהיה מוכה בידי וכה"ג** – אפשר דאין לקברו בטלית. אך מ"מ, העושה לו טלית – לא הפסיד, ולזה הדעת נוטה כשהניח ממון לעשות משלו.

אמנם לגבות מעות לצרכו או לעשות מקופת חברה של גמ"ח – הנמנע אין לתפוס אותו על כך. (פת"ש א')

□ **האם צריך להלביש המת דווקא בטלית שלבש אותו בחייו, או מותר אפילו בטלית חדש** – מחלוקת

שאלת יעב"ץ: אין קפידא אם מלבישים את המת בטלית חדש שלא נעשה לשם מצוה.

שאלת יעב"ץ בשם איזה לומדים: שחשבו שאין להלביש המת כי אם בטלית שלבש אותו בחייו למצות ציצית. (פת"ש ג')

סימן שגב

סעיף א"ב'

באילו בגדים קוברין

מקור: מו"ק (כז:). - בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו, עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין. עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו, ויצא בכלי פשתן. ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן. אמר רב פפא: והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא בר זוזא.
פסק השו"ע – אין קוברין המת בתכריכים יקרים אפילו לנשיא שבישראל. (שו"ע סעי' א')

הטעם:

- א. משום תיקון העולם שהעניים אינם יכולים לעשות כן.
 - ב. וגם משום גסות הרוח והשחתה. (ש"ך א')
- « ואסור לקבור בתכריכין של משי ובגדים מרוקמים אפי' לנשיא שבישראל, שזו גסות הרוח והשחתה ומעשה נכרים. (טור)
- « כל העושה תכריכין נאים למת מכירין בו שהוא מודה בתחיית המתים ותע"ב. (ד"מ א' וש"ך א')
- « וצריך שהבגד פשתן יהא נאה, וע"כ נהגו קצת לחזור אחר היפה אבל בחשובים יותר מדאי – ודאי אסור. (ש"ך א')
- « וצידד בבאה"ט - דמ"מ נראה הכל לפי מה שהוא אדם, אם הוא משופע בעושר אין איסור להלבישו בפשתן חשוב דר"י קרא למנא מכבודתא, א"כ מה שהוא כבוד למת ודאי מותר. ובפרט מה שכתבו המקובלים שמלבישין הנשמה בבגדי חופש כמו שמלבישין להגוף. וע"כ יזהרו שלא לשנות בלבישת המתים מן הנהוג כי מצינו שהמתים מקפידין ע"ז. (באה"ט א' ופת"ש בעיון)
- « ובס' מעבר יבק כתב: **אפי' ירקבו התכריכים** – לעולם הנפש תתלבש ברוחניות. ויש בני אדם שמצוים איזה דברים בעניני תכריכין ומצוה לקיים דברי המת אם אפשר ואם אינו נגד הדין. (באה"ט א' ופת"ש בעיון)
- « **פתיחת קבר טרי לצורך** – מחלוקת
- שבות יעקב**: מותר, ומעשה שחפרו המתים בבה"ק שלנו והפשיטום ערומים – דמותר לחפור ולפתוח קבריהם לראות אם הם ג"כ ערומים [ודווקא במתים שנקברו מקרוב כמו חודש ימים.
- « ואם שכחו להלביש איזה דבר מבגדי המת יניחו אותו על הארון.
- « וכשיש דבר בעיר ב"מ מחפשין על אותן המתים שמא יש בהם שבלה הבגד פי' שנקברים בבגדים בלויים והוא סכנה או ידיו פשוטות וכי' וכל דבר שהוא משום פקוח נפש יכול לעשות למת. (באה"ט א' ופת"ש בעיון)
- שו"ת ארבעה טורי אבן**: חולק עליו, דאין לפתוח הקבר כלל. (פת"ש א' וע"פ מ"ש בס"י שס"ג ס"ק ח')

צבע הבגד של המת

מקור: נדה (כ). שבת (קיד.). - אמר להו רבי ינאי לבניו: בני, אל תקברוני לא בכלים שחורים ולא בכלים לבנים. שחורים - שמא אזכה ואהיה כאבל בין החתנים. לבנים - שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין האבלים. אלא בכלים האולירין הבאים ממדינת הים.
אבל רבתי (סוף פ"ט) ובירושלמי כלאים (פ"ט ה"ג) - רבי נתן אומר: כסות היורדת עם המת – עולה עמו לעתיד לבא.

פסק השו"ע – נהגו לקבור בבגדים לבנים. (שו"ע סעי' ב')

« לשון הלבוש **בבגדי פשתן לבנים**. (פת"ש ב')

- « ובילקוט ראובני כתב: דע **שיש סוד גדול בלבישת בגד פשתן** שכל הנפטר שנתלבש בבגדי פשתן אפילו נפטר בחייל כל קטיגור נהפך לסניגור. (פתי"ש ב')
- « **גם החוט שתופרין בו יהיה ג"כ של פשתן**, ולא של מין אחר. (פתי"ש ב')
- « **וסגולת לבישת בגדי פשתן שלובש בגד פשתן לבדו ולא מין אחר עמו**, אבל נתערב מין אחר – אפילו חוט אחד פוסל בו. (פתי"ש ב')
- « **ומעלת לבישת פשתן בלא לבוש אחרת**. (פתי"ש ב')
- « **ואפילו תינוק** שאביו מוחזק שמתו לו בנים הרבה ע"י לילית או רוח רעה - תינוק זה בטוח מכל אלו בסגולת לבישת בגדים אלו. (פתי"ש ב')

סעיף ג'

אין האיש מלביש את האשה

- מקור: באבל רבתי (פ"ב)
- פסק השו"ע** – האיש אינו כורך ומקשר האשה אבל האשה כורכת ומקשרת האיש. הטעם: משום הרהור. אבל באשה ליכא הרהור כל כך. (ש"ך ב')

סעיף ד'

דרך טהרת הנפטר וזכנתו לקבורה

- מעצימין עיניו של מת. (שו"ע)
 - ואם נפתח פיו – קושרין לחייו. (שו"ע)
 - ופוקקין נקביו אחר שמדיחין אותו במיני בשמים. (שו"ע)
 - וגוזזין שערו. (שו"ע)
 - וגוזזין צפרניו. (שו"ע)
 - ומדיחים אותו היטב בכל מקום שיהא נקי מכל טומאה. (רמ"א)
- « ומדיחין אותו כדי להעביר זוהמתו שלא יקוצו העם בטלטולו. (ב"י)
- **וטחין ראשו בביצים טרופים בקליפתן**. (ב"י ורמ"א)
- הטעם בביצים: שגלגל הוא החוזר בעולם. (ב"י ורמ"א)
- והטעם למנהג שטחין ראשו בביצים טרופות בקליפתן: זה הסימן קדום לפי שהיו מוליכין אותו חוץ לעיר ליקבר, וכדי שיכירו הקוברין שהוא ישראל עשו בו סימן זה. (ב"י)
- « מה שנהגין שטורפין ביצים במים וכל אחד לוקח מעט מן המים ומזה על המת ואומרים שזהו זרקתי עליכם – זהו מחוקות העמים ומנהג מכוער מאד וראוי לבטלו, אלא ירחצו בו ראשו ואין זה מכלל הטהרה כלל. (פתי"ש ד')
- « מה שנהגו לקמוץ ידי המת ולתת לתוך ידו שבט עץ וקורין (געפליד) – יש לבטל מנהג זה, כי צריך שיהיו ידיו פשוטות ואם ירצו להחזיק במנהג יניחו אצלו הגעפליך ולא יכפופו האצבעות. (פתי"ש ד')

□ כתב בבנימין זאב מצוואת הרב ר' אליעזר הלוי: **שיטהרוהו במתון בטהרה ובנקיות בין האצבעות ידים ורגלים, ובין האזנים. ויחופו ראשו ויסרקוהו במסרק כדרך החיים.** ויטלו צפרני ידיו ורגליו כדי שיבוא בטהרה למנוחה כמו שהיה רגיל לילך בכל שבת לבית הכנסת. (ד"מ ב')
 « וצוה כשיגיעו עמו שלשים אמות מן הקבר יעמדו עמו כל ארבע אמות וישהו מעט ומשמע שם שזהו קצת כפרה למת, ובזה נוהגין להעמיד המת על הארץ שלש פעמים סמוך לקברו ובפעם השלישית אומרים עליו צידוק הדין, והולכין בין כל פעם מעט. (ד"מ ב')

□ **כשאין רוצים לסמוך ההדחה לקבורה אלא קודם לכן**
 אודות הלנת המתים יום או יומים ע"פ פקידות המלכות, ורובם מתנוולים ואין רבים רוצים להתעסק בטהרה ולבישה אם יש להתיר לטהרו וללבושו מיד ולהלינו אח"כ ולשנות מנהגם מאז לסמוך הטהרה סמוך לקבורה, מפני שדרכו להתנוול בכל שעה ממאכלות ומשקה רפואות – והשיב החת"ס: שאין צריך שההדחה תהיה סמוך לקבורה. ואך כשאין הקבורה רחוק ממיתה שפיר דמי להמתין עד שעת קבורה מטעם שדרכו לחזור ולהתנוול, אך באופן שנשתנה עתה ע"פ הפקודה - אזי יש לרחצו ולטהרו ולהלבישו מיד, ולכרוך על המלבושים סדין, ושוב כשיצא בלעו מפיו יחזרו וינקוהו סמוך לקבורה, ויסירו הסדין המלוכלך ומלבושיו ישארו נקיים. (פת"ש ג')

סימן שנג

סעיף א'

חיאך מוציאין מת גדול

מקור: מו"ק (כז:). - בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהן מפני בצורת, והיו עניים מתביישין - התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים. בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליכה והיו עניים מתביישין - התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה מפני כבודן של עניים.

פסק השו"ע - בראשונה היו מגלים פני עשירים ומכסים פני עניים, מפני שמשחירים בשנת בצורת, והיו עניים חיים מתביישים, התקינו שיהיו מכסים פני הכל.

סעיף ב'

הנחת ס"ת על מיטת חכם

מקור: מו"ק (כה:).

פסק השו"ע - אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם.

« ודוקא על מטתו, אבל לפניו על גבי קרקע או ספסל - מותר. (ש"ך א')
[ועיין עוד סי' שדמ סעי' י"ט מקור הדין באריכות בטור וב"י]

סעיף ג'

חיאך מוציאין מת ת"ח

כבודו של חכם להוציאו דרך הפתח ולא לשלשלו דרך גגות, ובמטה ראשונה, ולא לשנותו ממטה למטה. (שו"ע)

סעיף ד'

חיאך מוציאין מת תינוק

מקור: מו"ק (כד:). - כל ל' יום תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים. אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים בן שלשים יוצא בדלוסקמא רבי יהודה אומר לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא הניטלת באגפיים ועומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים בן י"ב חדש יוצא במטה ר"ע אומר הוא בן שנה ואבריו כבן שתיים הוא בן שתיים ואבריו כבן שנה יוצא במטה. ר' שמעון בן אלעזר אומר: היוצא במטה רבים מצהיבין עליו אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין עליו. ר"א בן עזריה אומר: ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו.

« **בביאור המחלוקת** - בענין פלוגתא דהני תנאי משמע דרבי עקיבא אתא לאיפלוגי אתנא קמא דאמר בן שנים עשר חודש יוצא במטה ואתא איהו ואמר דאין בן שנים עשר חודש יוצא במטה אלא אם כן היו אבריו כבן שתיים אי נמי אתי למימר דבן שנה תמימה בעינן ולא סגי בשנים עשר חודש.

ורבן שמעון בן גמליאל ורבי אלעזר פליגי על מי מצווחין אחר מטתו למר על היוצא במטה ולמר על הניכר לרבים. (ב"י)

פסק השו"ע – תינוק בן ל' יום מוציאים אותו בחיק לבית הקברות ולא בארון.
 « אבל אם רוצים להוציאו במטה הרשות בידם. (ש"ך ב')

□ דרך הקבורה:

נקבר באשה אחת ושני אנשים, אבל לא באיש אחד ושתי נשים משום יחוד. (שו"ע)
 « **אלא אם כן הם קרובים לתינוקא** – שאז מותר לקוברו באיש אחד ושני נשים. (בי"י)
 הטעם: דכשהם קרובים דשרי משום דאין היצר מיגרי בעת צרה וכשהם קרובים
 הוה לדידהו כעת צרה. (ד"מ א')
 « **ובבתי קברות דידן הסמוכין לעיר** – מותר. (בי"י)

□ ואין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. (שו"ע)
 « ופי' "אין עומדין"- היינו אין צריך לעמוד. (ש"ך ד')

□ אם קים לן ביה בתינוק שכלו חודשיו – מחלוקת ראשונים
רמב"ן וטור: אפילו אי קים לן ביה שכלו חדשיו.

הרי"ף גיאת: הני מילי בדלא קים לן בגויה שכלו חדשיו. (בי"י)
פסק השו"ע – כרמב"ן וטור, דאפילו אם קים לן שכלו לו חדשיו.

סעיף ה'

דרך הוצאת תינוק מת בן ל' יום גמורות

בן ל' יום גמורות יוצא בגלוסקמא הניטלת באגפיים [פי' נסר רחב בזרועות שאינו ניטל אלא על
 הכתפים, והיינו בשני בני אדם דרך כבוד. (ט"ז ב' וש"ך ו')]
□ ועומדין עליו בשורה, ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים.

דרך הוצאת תינוק מת בן י"ב חודש

בן י"ב חדש – יוצא במטה. (שו"ע)

□ הצהבה על המתים – כל היוצא במטה – רבים מצהיבים עליו, ושאינו יוצא במטה – אין
 רבים מצהיבים עליו. (שו"ע)

□ וכל הניכר לרבים – רבים מתעסקין בו. וכל שאינו ניכר לרבים – אין רבים חייבים להתעסק
 בו. (שו"ע)

סעיף ו'

ברית מילח לתינוק שמת קודם שנימול

תינוק שמת קודם שנימול – מוהלין אותו על קברו בלא ברכה וקוראין לו שם. (שו"ע)

סעיף ז'

כמה צריך לחיות בגוף חמת בשביל שיוציאוהו במיטח

מקור: אבל רבתי (פ"ב) - אין מוציאין המת במטה, אא"כ היה ראשו ורובו קיים. רבי יהודה
 אומר: השדרה והגלגולת הן רובו.

פסק השו"ע – כת"ק, דאין מוציאין מת במטה, אלא אם כן היה ראשו ורובו קיים.

סימן שנד

עיר שיש בה שני מתים איזה קודם

מקור: אבל רבתי (פי"א)

פסק השו"ע – עיר שיש בה שני מתים – מוציאין את אותו שמת ראשון ואח"כ מוציאין את אותו שמת שני. (שו"ע ושי"ך א')
הטעם:

א. משום דהחויב חל מיד בשעה שמת הראשון טרם מיתת השני. [ולפי"ז אם מתו בשבת ואחד מת קודם להשני שניהם שוים דלא שייך הי"ט].

ב. כדי שלא יסריח זה שמת מקודם. [א"כ אין לחלק כנ"ל]. (פתי"ש א')

□ ואם היו מלינים הראשון [שרוצים להלין הראשון להמתין על קרוביו או שאר צרכיו] – מוציאין השני. (שו"ע וטי"ז א')

□ סדר קדימויות בדרגות האנשים:

• **חכם ות"ח** – מוציאין החכם. (שו"ע)

• **ת"ח ועם הארץ** – מוציאין ת"ח. (שו"ע)

• **איש ואשה** – מוציאין האשה. (שו"ע)

הטעם: מפני שקרובה לביאת הניוול. (שו"ע)

« ואין חילוק בזה בין ילדה לזקנה למעוברת ומניקה. (פתי"ש ב')

□ **הוציאו הראשון וקברוהו** – אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים עד שיוציאו השני.

הוציאו השני וקברוהו – באים ועומדים בשורה מנחמים ופוטרים את הרבים. (שו"ע)

□ **ואין מנחמים שני אבלים כאחד**. (שו"ע)

« אלא מנחמין אותן בזה אחר זה או נחלקים לשתי כתות. (שי"ך ה')

אלא אם כן היה כבודם שוה וקילוסן שוה. (שו"ע)

סימן שנה

דברים שמשנים באשה יותר מבאיש

מקור: מועד קטן (כז). אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד ולא של נשים לעולם מפני הכבוד.
ובגמרא (שם:) - אמרי נהרדעי: לא שנו אלא של חיה, אבל של שאר נשים מניחין. רבי אלעזר אמר: אפילו שאר נשים.

פסק השו"ע – אין מניחין מטה של אשה ברחוב

הטעם: מפני הכבוד, מפני שקרובה לינוול. (שו"ע ושי"ך א')

□ ואין עולין בחבר עיר על האשה. (רמ"א וב"י)

מקור: אבל רבתי (פ"יא)

הטעם: שאין כבוד לחכם שמנהיג העיר שכל העיר נוהגין ע"פ צויו שיהא עולה באשה כשנושאת אותה לקבורה. (שי"ך ב')

« לא בא למעט באשה אלא שאין עומדין בחבורה ברחובה של עיר. אבל לענין ללוותה – פשיטא שאין חילוק בין אשה לאיש. (ט"ז א')

סימן שנו

גבו לצורך חמת וזותירו

מקור: שקלים (פ"ב ה"ה) - תנן מותר מתים למתים מותר המת ליורשיו. וקתני עלה (בסנהדרין מח). כיצד גבו למת סתם זהו מותר המתים למתים, גבו למת זה מותר המת ליורשיו.

פסק השו"ע – מת שלא היה לו צרכי קבורה וגבו לו והותירו:

• **אם כשגבו יחדו לצרכי זה המת – ינתנו ליורשיו.** (שו"ע)

הטעם: כיון דהוה ליה זילותא לגביה אחולי אחליה לגבי יורשיו. (ט"ז א')

דלא משום דקניא מיתא דהזמנה לאו מילתא היא אלא משום דזילותא הוה ליה

בגוה דמילתא ואחולי אחיל זילותיה ליורשים, הילכך אפילו גבו מעות נמי ליורשיו

הווי. (ב"י)

« ל"ש מעות או שאר דברים ינתנו ליורשיו. (ש"ך א')

• **ואם לאו – יעשו מהם צרכי מתים אחרים.** (שו"ע)

□ **כשהיורשים לא רוצים שיעשו מצבה מכספי הגבייה**

אם הגבאי רוצה לעכב המותר כדי לעשות לו מצבה, והיורש אומר פוק חזי כמה קברות איכא בלא מצבות וגם זה כאחת מהם – ינתן ליורשיו ולא יבנה בו מצבה.

אך אם מנהג כל בני משפחתו להיות להם מצבה על קברותיהם – הדין עם הגבאי ועושה לו

מצבה. (פתי"ש א')

סימן שנו

סעיף א'

איסור הלנת חמת

מקור: סנהדרין (מו.) - ואם לן עובר עליו בלא תעשה שנאמר: "לא תלין נבלתו על העץ כי קבר תקברנו כי קללת אלהים תלוי וגו'".

שם (מו.) - אם הלינו לשמע עליו עיירות - מותר.

אבל רבתי (ריש פ"א) - הוא הדין אם הלינו כדי שיבואו קרובים מותר. **פסק השו"ע** - אסור להלין המת.

□ **מתי מותר להלינו - אם מלינו לכבודו מותר.** (שו"ע)

□ **דוגמאות לדברים שהם לכבודו ומותרים:**

• להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות.

• או כדי שיבואו קרובים.

• או להשמיע עיירות. (שו"ע)

□ **להלין המת מקצת הלילה**

דוקא אם מלין את מתו כל הלילה עד הבוקר עובר בלאו, אבל מקצת הלילה אינו עובר, ואפילו איסורא ליכא. **אלא כדי להיות משובח יש למהר להוציא מתו.** (פת"ש א')

□ **בזבז ממון בכדי שלא יעבור על בל תלין** - עד חומש מחוייב לבזבז, אך אינו כשאר לא תעשה שמחוייב לבזבז כל ממונו. (פת"ש א')

« **עיכוב הקבורה משום ממון** - מחלוקת

חוות יאיר: דאין כאן לאו לא תלין אפילו על מי שמוטל לקברו, מאחר שהיה מעכב

ומונע, ומפני כך אפילו משום ממון מעכבין קבורה.

פת"ש: לא ברירא לי. (פת"ש א')

□ **אפילו היה רשע גמור כל ימיו** - אסור להלינו. (פת"ש א')

□ **היתר בל תלין בזמנינו** - מחלוקת

בספר בכורי העתים: החכם רמ"ד טען להתיר איסורן של חכמי ישראל באמרו כי רופאי זמנינו אמרו שאין נודע גבול המגביל בין חיים למות, ואי אפשר לידע אלא בעיכול הבשר. [והביא ראיה ממתני' סוף נדה הזב והזבה והנדה כו' מטמאין עד שיתעכל (שם איתא עד שימוק) הבשר, ועוד מרפ"ח דמסכת שמחות שמבקרים על המתים עד ג' ימים, ופעם אחת חי אחד אחרי כן כ"ה שנים והוליד בנים]

וא"כ ק"ו ומה משום כבודו של מת להביא לו ארון ותכריכים מלינים, כ"ש מפני פקוח נפשו. ומאז קברו בכוכין והיה אפשר לדפוק על קברו. אבל בזמנינו שקוברין בארץ ממש ע"כ החיוב להלינו.

היעב"ץ: מחא ליה מאה עוכלי בעוכלא ולא נשא לו פנים. דבלי ספק כשאמרה התורה לא תלין כו' כי קבור תקברנו והעובר על זה בשום מת עובר על עשה ול"ית, ע"כ אז נמסר לנו שיעור מיתה אולי היה אז מסורת מבעלי טבעים הראשונים אף על פי שנשכח מרופאי זמנינו, ועליהם סמכו חז"ל בהרבה עניני התורה כמבואר פי ר"ע דף פ"ה ע"א, או כי מרע"ה קבל השיעור מסיני, או שסמכו עצמן על הפסוק "כל אשר רוח חיים באפו" - דהכל תלוי בנשימת האף. ואיסור הלנת מתים במקומו עומד, זולת במדינות אשר יש קפידא מהמלכות על ככה. (פת"ש א')

סעיף ב'**למחר לקבור חמת**

מקור: מו"ק (כב.) - על כל המתים כולן מדחה מטתו – הרי זה משובח. על אביו ועל אמו – הרי זה מגונה. היה ערב שבת או ערב יום טוב – הרי זה משובח, שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו.

פסק השו"ע:

על כל המתים כולן – הממהר להוציא מטתו הרי זה משובח. (שו"ע)

הטעם דבשאר מתים משובח המדחה מטתו: משום דנראה כמקבל מאהבה גזירת מלך. (בי"י)

על אביו ועל אמו – הרי זה מגונה. (שו"ע)

□ אך אם היה ערב שבת או ערב יום טוב, או שהיו גשמים מזלפים על מיטתו – הרי זה משובח, שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. (שו"ע)

« כיצד מדובר ש"היו גשמים מזלפין על מטתו":

- א. שאם היה יום מעונן ומתיירא שאם ישהה מלהוציאו שיהיו גשמים מזלפים על מטתו ולפיכך ממחר להוציאו הרי זה משובח.
- ב. אם היה מונח במקום שאינו מסוכך והיו גשמים מזלפין על מטתו ולא היה לו מקום מסוכך להכניסו בו ולפיכך ממחר להביאו לבית הקברות הרי זה משובח.
- ג. כשהוציאוהו לבית הקברות להוליכו והיו גשמים מזלפין על מטתו בדרך מיירי ומדחה מטתו שיוליכוהו מהרה ולא יתעכבו בדרך הרי זה משובח. (בי"י)

□ הלנת המת לצורך קבורתו בערב שבת להצילו מחיבוט הקבר

אחד שמת בה' בשבת ואביו רצה להמתין מלקברו עד מחר עם דמדומי חמה סמוך להכנסת שבת כדי להצילו מחיבוט הקבר אם מותר לעשות כן אם זה נקרא לכבודו וגם אם הועיל להצילו מחיבוט הקבר במה שהניחוהו עד סמוך לשקיעת החמה – והשיב הרדב"ז: דאפילו נימא שניצול ע"י כן מדין חיבוט הקבר מ"מ אסור לעשות כן ולא נקרא זה לכבודו אלא כגון להביא ארון ותכריכין אבל ענין העונש לא נקרא כבוד וכ"ש שהדבר ברור שלא הועיל כלום להצילו מדין חיבוט הקבר. (פת"ש ב')

□ הלנת המת לצורך הצלת אשתו מעיגון

אם נמצא הרוג ולא נודע מי הוא, ולפי אומדנא נראה שהוא בעל אשה אחת, ורוצים להלינו עד שתבא אשתו אולי תגיד סימנים מובהקים – גם זה מקרי לכבודו כדי שבניו יתאבלו ויאמרו קדיש. (פת"ש ג')

סימן שנה

סעיף א'

נושאי המטח פטורים מקריאת שמע ומתפלה

נושאי המטה, וחילופיהן וחילופי חילופיהן, בין אותם שהם לפני המטה בין אותם של אחריה - מאחר שלמטה צורך בהם פטורים מקריאת שמע. (שו"ע)
הטעם: שעוסק במצוה פטור מהמצוה. (שי"ד א')
ושאר המלוין את המת שאין למטה צורך בהם - חייבים. (שו"ע)

סעיף ב'

שלא להוציא חמת סמוך לזמן קרי"ש

אין מוציאים את המת סמוך לקרי"ש כל שאין שהות להוציאו לקברו קודם שיגיע זמן קריאת שמע. ואם התחילו להוציאו - אין מפסיקין כדי לקרות. (שו"ע)
□ ויש להמתין מלקברו עד שיוכלו לשער שכבר התפללו רוב הקהל. (רמ"א)
□ בקרי"ש של ערבית - להוציאו סמוך לקרי"ש של ערבית - מחלוקת
סתמא דרמ"א [שו"ע באו"ח סי' ע"ב]: ואין חילוק בזה בין קרי"ש של שחרית לקרי"ש של ערבית.
רמ"א בשם יש מקילין [מג"א וא"ר שם]: בשל ערבית הואיל וזמנה כל הלילה (רמ"א)
□ באדם חשוב דינו שונה
איתא בגמרא שאדם חשוב מותר להוציאו סמוך לקרי"ש. (טור)

סעיף ג'

איסור הכתפים המיוחדים בנעילת הסנדל

מקור: ירושלמי ברכות (פ"ג סוף ה"א) - הכתפים אסורים בנעילת הסנדל שמא יפסק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה.
פסק השו"ע - במקום שיש כתפים מיוחדים לשאת את המטה - אסורים בנעילת הסנדל, שמא יפסיק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מהמצוה.
« **אך בזמנינו** - שאין לנו כתפים מיוחדים אלא הכל מסייעים לישא - לית לן בה. (שי"ד ג')
□ **בעניין מנהג איזה קהילות שעושין להם חבורה של נושאי המטה, ואין מניחין אחרים לשאת** - מחלוקת
ט"ז: שלא יפה עושים באיזה קהילות שעושין להם חבורה של נושאי המטה ואין מניחין אחרים לשאת דא"כ היו צריכים לילך יחד והם אין עושין כן.
נקוה"כ: מנהג נכון הוא, דבזמן הזה אע"ג דאיכא חבורה, מ"מ אי אירע אונס לאחד ודאי דשאר אנשים מזורזים ומוכנים לעשות המצווה, ועוד דדווקא קאמר בירושלמי סנדלו, שמא יפסוק, אבל במנעלו דמיהדק ומותר לצאת בו בשבת - מותר. (נקוה"כ)

□ דרך הוצאת המיטה מהבית לקבורה

יש מקומות שנהגו שהאבלים יוצאים ראשון מן הבית, והקרובים והמטה אחריהם, והרחוקים נותנין המת על המטה, ולוקחים האבלים והקרובים המטה על כתפיהם, ואחר כך שאר העם. (רמ"א)

□ העמדת המת כל ד' אמות קודם הקבורה

יש אומרים כשמגיעים עם המת לקברות – מעמידים אותו כל ד' אמות קודם שנקבר. (רמ"א)
 הטעם להעמדה: כדי להבריא רוחות הטומאה הרוצים להחזיק בו שלא להכניס עמו לקבורה כי כשמעמידים אותו הולכים להם. (ש"ך ד')

וכן נהגו האידנא להעמידו ב' ג' פעמים קודם שאומרים עליו צדוק הדין. (רמ"א)
ובימים שאין אומרים צדוק הדין – אין צריך להעמיד אותו. (רמ"א)
 הטעם: כי ביום זה אין כל כך רוחות טמאות מצויות. (ש"ך ד')

סימן שנט

סעיף א'

יציאת הנשים תחילה לפני המטח

מקור: סנהדרין (כ.) - מקום שנהגו נשים לצאת לאחר המטה יוצאות [לפני המטה יוצאות].
ירושלמי סנהדרין (פ"ב הי"ד) - מאן דאמר נשים מהלכות תחלה - שהן גרמו מיתה לעולם. מאן דאמר האנשים מהלכים תחלה והנשים אחריהם - מפני כבודן של בנות ישראל שלא יהו מביטים בנשים.

פסק השו"ע – מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה יוצאות. מקום שנהגו לצאת לאחר המטה יוצאות.

ועכשיו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה ואין לשנות. (שו"ע)

« וצידד הבי"ח - דהאידינא ליכא מנהג בהליכת אבלים, אלא הולכים בין שאר העם. (ש"ך א')

□ הליכת האבלים אחר או לפני המטה

מקום שנהגו להיות אבלים הולכים אחר המטה הולכין, לפני המטה הולכין. (טור)
תוספתא (פסחים פ"ג הי"א)

סעיף ב'

מניעת הנשים מליזך לבית הקברות

מקור: זוהר [פרשת ויקהל (קצו.)] - יש למנוע לנשים מלצאת לבית הקברות מפני שאם יוצאות גורמות רעה לעולם וכן ראוי למנען.

פסק השו"ע – יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה.

« שאם עושים כן גורמים רעה לעולם ח"ו. (ש"ך ב')

סימן שס

מת וכלה ומילה איזה קודם

מקור: כתובות (יז:). - תנו רבנן, מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אלעאי שהיה מבטל תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה במה דברים אמורים כשאין עמו כל צרכו אבל יש עמו כל צרכו אין מבטלין וכמה כל צרכו אמר רב שמואל בר איני משמיה דרב תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי שיפורי ואמרי לה תליסר אלפי גברי ומינייהו שיתא אלפי שיפורי עולא אמר כגון דחייצי גברי מאבולא ועד סיכרא רב ששת ואיתימא רבי יוחנן אמר נטילתה כנתינתה מה נתינתה בששים רבוא אף נטילתה בששים רבוא, וה"מ למאן דקרי ותני אבל למאן דמתני לית ליה שיעורא.

אבל רבתי (פ"ב) - בית האבל ובית המשתה בית האבל קודם ההיא לאו בשעת הכנסת כלה לחופה אלא כל שבעה דהבראת האבל קודם לאכילת בית המשתה.

מכילתא אחריתא (בהגהות אבל זוטרתי) - תניא המת והמילה המילה קודמת שזו מצוה לחיים וזו מצוה למתים המת והכלה הכלה קודמת בית האבל ובית המשתה בית המשתה קודם ואם יש לו פרנסה בית האבל קודם אבל וחתן אבל קודם מפני שהחתן אוכל ומאכיל את אחרים והאבל אינו אוכל עד שיאכילוהו אחרים.

מת וכלה – נחלקו הראשונים מי קודם

רמב"ם: מי שהיה לפניו מת וכלה מניח הכלה ומתעסק במת.

הרמב"ן: חולק, דכלה קודם. (טור)

פסק השו"ע – כרמב"ן, אם פגעו מת וכלה זה בזה – מעבירין המת מלפני הכלה, ומקדימין את הכלה תחילה.

הטעם: דלעולם מצות החיים קודמת למצות המתים ועיקר מצות הכלה להכניסה

לחופה משום לא תוהו בראה וגוי'. (ש"ך א')

וכן אם אין בעיר כדי לזה ולזה – מקדימין ומכניסין הכלה לחופה, ואחר כך קוברים המת. (שו"ע)

□ אבל אחר שנכנסה לחופה ויש לפניו לנחם אבל ולשמח חתן – תנחומי האבל קודם. (שו"ע)

□ **הבראת האבל או משתה של חתן – מי קודם?**

• **כשיש בידו ספוק כדי שניהם** – הבראת האבל קודם למשתה של חתן. (שו"ע)

הטעם: מפני שהחתן אוכל משלו ומאכיל אחרים, והאבל אינו אוכל עד שיאכילוהו

אחרים. (ש"ך ב')

• **אבל אם אין בידו כדי שניהם** – משתה החתן קודם. (שו"ע)

□ **חתן ואבל בבית הכנסת**, יוצא החתן עם שושביניו תחילה ואחר כך האבל והמנחמים.

וכן הקרואים שלהם – אוכלים עם החתן כשירצו ולא עם האבל. (שו"ע)

□ **המת והמילה** – מילה קודמת. (שו"ע)

ואם הוא מת מצוה – מת מצוה קודם. (שו"ע)

מקור: מגילה (ג:)

« שהרי הוא דוחה ת"ת ומקרא מגילה וטומאה דכהן ונזיר ופסח ומילה אין דבר שקודם

לו בכל התורה. (טור)

« גדר מת מצוה – מת מצוה היינו כל שקורא ואין אחרים עונין. כלומר, שאם המת יכול

לקרות יש לו עונין קרובים אין זה מת מצוה. (ט"ז א')

□ **נחמת אבלים קודם לביקור החולים**, שניחום אבלים הוא גמילות חסד עם החיים ועם

המתים. (בי"י)

סימן שסא

סעיף א"ב'

הלויית חמת ובטול ת"ת לחלזיתו

מקור: כתובות (יז:). - תנו רבנן מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אלעאי שהיה מבטל תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה. במה דברים אמורים כשאין עמו כל צרכו אבל יש עמו כל צרכו אין מבטלין. וכמה כל צרכו? אמר רב שמואל בר איני משמיה דרב תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי שיפורי ואמרי לה תליסר אלפי גברי ומינייהו שיתא אלפי שיפורי עולא אמר כגון דחייצי גברי מאבולא ועד סיכרא רב ששת ואיתימא רבי יוחנן אמר נטילתה כנתינתה מה נתינתה בששים רבוא אף נטילתה בששים רבוא. וה"מ למאן דקרי ותני, אבל למאן דמתני לית ליה שיעורא.

ללוות המת בשעת הוצאתו

פסק השו"ע – מבטלים תלמוד תורה להוצאת המת.

- « **האם הוא "חובה" לבטל או רק "מצוה" לבטל** – מחלוקת ראשונים
רא"ש בשם י"א: מבטלין היינו "רשאיין" לבטל, אך לא חובה לבטל תורה.
רא"ש עצמו ורמב"ן: מבטלין היינו "חובה" לבטל. (בי"י)
 משמעות השו"ע ע"פ הש"ך – דחובה לבטל. (ש"ך א')
 « **איזה מת מדובר** – מחלוקת ראשונים
רא"ש בשם י"א: הא דמבטלין ת"ת להוצאתו היינו דוקא במת מצוה.
רא"ש עצמו: בכל מת נמי איירי, אפילו אינו מת מצוה. (טור ובי"י)

□ כמה אנשים צריכים להתבטל לצורך הוצאת המת?

- **למאן דמתני לאחרים** – אין לו שיעור, אפילו יש עמו כמה אלפים מתבטל בשבילו. (שו"ע)
- **למאן דקרי ותני**, דהיינו שקרא ושנה ועדיין לא שנה לתלמידים – אם יש סי' רבוא, אין צריך להתבטל בשבילו. (שו"ע)

הטעם: דנטילתה כנתינתה מסיני, מה נתינת התורה בסיני רבוא, אף נטילתה בסי' רבוא. (ש"ך ג')

- « **אם רק קרא או רק שנה** [האם צריך את שניהם, או מספיק רק אחד מהם] – מחלוקת משמעות השו"ע: דתרווייהו בעינן.

ריטב"א: מספיק אחד מהם, או קרא או שנה. (ש"ך ב')

- **למאן דלא קרי ותני** – כיון שיש לו מי שיתעסק עמו אין צריך להתבטל בשבילו, והוא שיש שם עשרה. כדי שיוכלו לומר קדיש וברכת אבלים. (שו"ע וש"ך ד')

ואין מבטלין ת"ת למת כשיש מי שיתעסק עמו כל צרכו אלא עוסק בתורה ואינו צריך לצאת ולראות אם יש עמו כל צרכו אם לאו אלא כיון שיש שם מי שיעשה מעשה תלמוד תורה שלו קודם. (שו"ע)

מקור: ירושלמי חגיגה (פ"א ה"ז) - רבי חייא ורב יוסא ורבי אמי: חשון מייתי קומי רבי אלעזר אמר לון אן הויתון אמרין ליה גמלין חסד ולא הוי תמן אחרנין אמרין ליה, מגיר הוה, ואמר להו רבי אלעזר ולא היו שם אחרים ולמה ביטלתם תלמוד תורה והשיבו שכן שלנו היה ונהגנו (חסד) עמו דרך ארץ לגמול לו חסד.

ירושלמי פסחים (פ"ג ה"ז) וחגיגה (פ"א ה"ז) - רבי אבהו שלח לרבי חנניה בריה לטבריא, אמרו לו: גומל חסד הוא [פי': שגומל חסד למתים ללוותם], שלח לו: המבלי אין קברים בקסרין שלחתיך לטבריא שכבר נמנו וגמרו בעליית בית ארזא בלוד התלמוד קודם למעשה. רבנן דקסרין אמרין הדא דתימא בשיש שם מי שיעשה מעשה, אבל אין שם מי שיעשה מעשה המעשה קודם לתלמוד.

- **סתם אדם** - האם מבטלין בשבילו עד ס' ריבוא – מחלוקת **שו"ע**: כיון שיש לו מי שיתעסק עמו אין צריך להתבטל בשבילו, והוא שיש שם עשרה. **רמ"א**: עכשיו מן הסתם מבטלין, שאין לך אחד מישראל בזמן הזה שאינו במקרא או במשנה.
- « **לכו"ע** - אף לרמ"א, **רב הלומד עם תלמידיו** – לא יבטל בשביל זה מן הסתם. (ט"ז א')
- **אשה** - האם מבטלין בשבילה ת"ת – מחלוקת **רא"ש** [י"א קמא בשו"ע]: שדינה כמאן דקרי ותני, דכיון שאינה מצווה לקרות ועושה מה שמוטל עליה וזהירה בלמוד בניה ובעלה דינה כמאן דקרי ותני. (שו"ע טור ובי"י)
- רמב"ן** [י"א בתרא בשו"ע]: שדינה כמאן דלא קרי ותני, ואין צריך לבטל בשביל אשה. (שו"ע טור ובי"י)
- פסק השו"ע – שדינה כמאן דלא קרי ותני, כן נהגו באשה ותינוק לקולא.
- **תינוקות של בית רבן** – אין מתבטלין כלל. (שו"ע)
- « **הטעם** – מחלוקת **טור**: שהרי אין מבטלין אותן אפי' לבנין בית הכנסת. **עט"ז**: שהרי אינן מתעסקים עמו דהא אין מבטלין אותו אפי' להוצאת המת. (ש"ך ו')
- **אבל כל זמן שמוטל לקברו** – אין מבטלין בשבילו ת"ת. (שו"ע סעי' ב')
- **תלמיד חכם שמת** – **בית מדרשו בטל** יום קבורה לבד, ולא שבעה ימים, דאפילו רבו שלימדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד. (בי"י)
- **כתב האגודה**: מה שרגילין לבטל תלמוד תורה כל זמן שיש מת בעיר. הטעם: פן יהיה צרכי המת נדחה כי כולם ילכו ללמוד. ונ"ל, **בקהלות שעשו כתות ויש אנשים מיוחדים המתעסקים בו** – אדם הלומד לשם שמים, ואינו רגיל לטפל במ – יכול ללמוד. עכ"ל. (ש"ך ה')
- בביאור הדברים, על מי הכוונה:**
- הב"ח הסביר**: שאפילו למאן דקרי ותני קאמר דיוכל ללמוד, **אבל למאן דמתני לאחרים דאין לו שיעור** – **צריך לבטל אפי' עשו כתות**, דהא דתניא מבטלין ת"ת להוצאת המת אין פירושו מותר לבטל אלא חובה קתני.
- ותמה הש"ך על הב"ח** – שלא הבין דבריו, דהא האגודה מיירי שלא בשעת הוצאתו דיוכל ללמוד אפילו למאן דמתני, דדוקא בשעת הוצאתו צריך לבטל. (ש"ך ה')
- **כשיש חברה קדישא בעיר, ומבקשים אחרים לקבור ללא עזרת החברא קדישא** אנשים שהחזיקו לקבור מתים אין יכולים למחות באחרים שבאו לקבור שבעשיית המצוה כל אחד רוצה לזכות – פסק המג"א: דבמדינתנו שיש חבורות ממונים לכך צריך ליתן להחברה כמנהגם.
- ומיירי באנשים שרוצים להיות גם הם תוך חבורתם.
- אבל אם האנשים אינם רוצים להיות בתוך החברה** – לאו כל כמינייהו להפסידם מחזקת מצותם. דהיינו בשגם הח"ק רוצים לעשות בחנם וכמצות ג"ח אז הקדימה להם.
- אבל כל שהם רוצים בשכר שקצבו להם, ואחרים רוצים לעשות בחנם או בזול יותר** – פשיטא דלאו כל כמינייהו דהנהו להפסיד אחרים. (פת"ש א')
- « אבל כמו שנוהגין בקהלות קטנות שיהיה מכס בלי קצבה וכמוכס העומד מאיליו ישתקע הדבר ולא יאמר ולא ינחא להו למתי ישראל שיתעסקו בהו אנשים כמו אלו. (פת"ש א')
- **אם החברא קדישא מבקשים מחיר גבוה עבור מקומות קבורה מסויימים** אם נותנים לו מקום קבר בשיווי הראוי רק שהיורשים מבקשים לכבד מורישם לקוברו במקומות המסויימים היקרים יותר – פסק המג"א: דיכולים בני החברא קדישא לעלות דמי מחיר הקרקע כנכסי דבי בר מריון, ואין אונאה לקרקעות בעלמא, מכ"ש במידי דאורחיה למיזבניה בסך מרובה. (פת"ש א')

□ לעניין עשיית שאר מלאכות:

☞ כל זמן שמוטל לקוברו

• אם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת יומה - אותה שאינה יומה מותרת בין בלימוד בין בשאר מלאכות.

• ואם אין חבורות בעיר – כל בעלי מלאכות צריכים להתבטל ולהתעסק בו עד שיקבר. אבל מתלמוד תורה – אין צריכים להתבטל אלא בשעת הוצאתו. (שו"ע סעי' ב')

☞ בשעת הוצאה – מבטלין מכל שאר מלאכות ובאים ללוותו אפילו אי לא קרי ותני, דלא מפלגינן בין לא קרי ותני אלא בביטול ת"ת, אבל בשאר מלאכות אפילו אי לא קרי ותני – הכל בטלים ובאים ללוותו. (שו"ע סעי' ב')

סעיף ג'

מצוות לזויית חמת

מקור: ברכות (יח.) - אמר רחבה א"ר יהודה אמר רב הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש.

פסק השו"ע – הרואה את המת ואינו מלוהו – עובר משום לועג לרש ובר נידוי הוא.

□ כמה ילונו – לפחות ילונו ד' אמות. (שו"ע)

« וזה מיירי ביש לו כל צרכו.

אבל באין לו כל צרכו – פשיטא דצריך ללוותו עד קברו. (פתי"ש ב')

סעיף ד'

עמידה בפני חמת

מקור: ירושלמי בכורים (פ"ג הי"ג) - א"ר יוסי: אלן דקיימי מקמי מיתא - לא קיימי אלא מקמי אלן דגמלין ליה חסד.

פסק השו"ע – אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת – צריך לעמוד מפניו.

הטעם: שעומד מפני העוסקים עמו שהם גומלי חסדים. (ט"ז ב')

« הקשה הט"ז: ממ"ש בפרק אלו מגלחין דכשנשא רבי חגי ארונו של רב הונא למערתא

דר' חייא ובניו, א"ל יהודא לחזקיה קום מדוכתיך דלאו אורח ארעא דקאים רב הונא בהדי דקאים כו' – שמכאן משמע דקם מקמי מיתא, וזה דלא כמו שכתב הטור בשם הירושלמי שאין קמים מפני המת, אלא קמים מפני המלווים שגומלים חסד עם המת? (ט"ז ב')

הט"ז מתרץ: דצריך לומר דהכא אמר מסתם אדם שאין ת"ח – שאז אין קמים מפני המת, אלא רק מפני מלוויו. (ט"ז ב')

« בעיקר הדין, האם צריך לעמוד מפני מת ת"ח – נפק"מ אם המתעסקים הם עובדי

כוכבים – מחלוקת

ט"ז: אם המת הוא ת"ח חייב לעמוד מפניו לבד.

בתשובת יד אליהו: חולק עליו בזה. (פתי"ש ג')

הנקה"כ מתרץ: דהתם יודא וחזקיה מתים היו ועמדו מפני רב הונא שבא אליהם, והוי כחי העומד מפני החי שבא אליו. (נקוה"כ)

« ומ"מ, בכל דבר מצוה שאדם הולך ומתעסק בה יש לעמוד לפניו. (ט"ז ב')

סעיף ה'

לזוות ארון העובר ממקום למקום

ארון העובר ממקום למקום - אם שלדו קיימת – צריכין ללוותו כמו בשעת הוצאת המת. (שו"ע)

סימן שסב

סעיף א'

חיזה קבורת חמת בקרקע

מקור: סנהדרין (מו:). - אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי: רמז לקבורה מן התורה מניין? - ת"ל, כי קבר תקברנו - מכאן רמז לקבורה מן התורה. א"ל שבור מלכא לרב חמא: קבורה מן התורה מניין? - אישתיק ולא א"ל ולא מידי. אמר רב אחא בר יעקב: אימסר עלמא בידא דטפשא, דאיבעי ליה למימר כי קבור - דליעבד ליה ארון, תקברנו - לא משמע ליה. **פסק השו"ע** - הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע - עובר משום מלין את המת.

□ **ואם נתנו בארון, וקברו בקרקע** - אינו עובר עליו. **ומכל מקום יפה לקברו בקרקע ממש אפילו בחו"ל.** (שו"ע)

מקור: ירושלמי כלאים (פ"ט ריש ה"ג) - בצואתו של רבי אמר: אל תרבו עלי מאוד תכריכין ותהי ארוני נקובה לארץ.

□ מנהג נתינת הכהנים בארון ולא על עפר

בעט"ז ובפרישה תמהו על מה שנוהגין עכשיו לעשות לכהנים ארונות שלמים, (דהיינו שעושים מלמטה דף ושוכב על הדף ואומרים טעם משום חשיבות כהנים הוא), דהרי אדרבה טוב הוא לשכב על העפר.

ויישב הש"ך - דבזמנינו שנותנים חרסית על פיו ועיניו - הוי במקום עפר דבזמנם ניחא. עוד י"ל, דאי אפשר לארונות שעושין עכשיו שלא יהיו נקובים בצדדים ובנקב סגי. (ש"ך א')

□ כשקטעו לחי איבר - האם חייב בקבורתו

כגון, אחד שנולד לו מכה ברגלו והוצרך לחתוך לו רגלו, אי מחוייב לקבור אותו אבר או לא - מצד החיוב אין חובה לקבור, ומי שחושש לעצמו משום סכנה אפשר דאינו מחוייב לקבור, מ"מ צריך ליתנו בחדר אחד שלא יכנסו שם הכהנים כי אבר מן החי מטמא. (פתי"ש א')

□ לאיזה כיוון קוברים המת

מרגלא בפומיה דאינשי דקוברים הרגלים נגד פתח שערי כניסה ויציאה לרמוז האמונה בתחיית המתים שעתיד לעמוד מקברו ולצאת דרך השער כו'.

והשוכנים באירופא כיון שיש להם ב' דרכים להגיע לארץ ישראל [שהרוצים לנסוע לאה"ק יש לפנינו ב' דרכים או לנסוע מצפון לדרום עד הים האמצעי ומשם הופך פניו למזרח א"י או לנסוע ממערב למזרח קישטאנדינא ומשם הופך פניו לדרום ובא לא"י] - נכון לקבור או ראשו לצפון ורגליו לדרום, או ראשו למערב ורגליו למזרח.

אך בארץ ישראל שהמתים קמים ועומדים בא"י - אין קפידא ברוחות, משא"כ בחו"ל. (פתי"ש ב') « ואף אם רגילים לקבור באופן אחד, ורוצים לשנות מהרגילות - אין קפידא בזה. (פתי"ש ב')

סעיף ב'

דרך הנחת הנפטר בקבר

מקור: ב"ב (ע"ד) - גבי מתי מדבר, דהו גנו אפרקידא אי נמי מן הצד. ירושלמי (כלאים פ"ט ריש ה"ג) - יהבונן על סטרי לא עומד ולא יושב ולא ראשו מונח בין ברכיו, אלא כדרך שאדם ישן.

ב"ב (ק"א) - אמרינן בכוכין לרבי שמעון דעביד להו כמין נגר, והוינן בה קבורת חמורים היא זו. נזיר (ס"ד) - המוצא מת מושכב כדרכו נוטלו ואת תפוסתו, ואמר רב (ס"ה) מושכב פרט ליושב כדרכו פרט לשראשו מונח בין ירכותיו.

ירושלמי נזיר (פ"ט ריש ה"ג) - אי זהו מושכב כדרכו - רגליו ממושטות וידיו על לבו.

פסק השו"ע - נותנין המת על גביו ופניו למעלה כאדם שהוא ישן.

« וכל היכא דישיכו אוטו באופן אחר או מעומד או יושב - הו"ל דרך גנאי. (ש"ך ב')

« והמשמעות בירושלמי נזיר הנ"ל - דנותנים ידיו על לבו. (ב"י)

□ הטלת עפר על המת

שאלה לרב נטרונאי: איזו דרך ישרה לקבורה אם להטילו בכוך ולהניח לוח למעלה מן הכוך שלא יגע בפניו עפר וטיט, או כשם שאנו עושין שנותנין עפר על כולו.

והשיב רב נטרונאי - להטיל עפר על פניו יש בזיון בדבר, ולא נכון לעשות כן. ולא כל הארצות שוות:

• **בארץ ישראל**: יש מקום שיש ברד גדול כמו בא"י, מכניסים אותו לכוך ואין נותנין עליו עפר כל עיקר, שסומכין שיש שם ברד ויבש המת ואינו מתליע.

• **אבל בבבל**: שאין שם ברד, קוברין אותו בארון ונותנין עפר על פניו ועל עיניו.

ואם יש גשמים מביאים עפר יבש ונותנין עפר על פניו ומכסין פניו בבגדיו ונותנין עפר על בגדיו, ועל כולו.

וכיון שנותנין בגובה טפח נותנין לוח שהוא כיסוי של ארון על העפר וחוזרין ונותנין עפר הרבה עד שנעשה גל גבוה כמו אמה או יותר. (טור)

« והטעם שנותנין עפר - שרפואתו עפר הוא, שכן כתיב כי עפר אתה וגו'. (טור)

ובעט"ז כתב - דנוהגין לכסות הארון בדף, ושלא להטיל שום עפר על גופו מפני שבזיון הוא לו. (ש"ך ב')

סעיף ג'

ואם קוברים שני מתים יחד

אבל רבתי (פ"ג) - אין קוברין ב' מתים זה בצד זה אא"כ היה דופן הקבר מפסיק ביניהם שנמצא כל אחד ואחד בתוך קבר לעצמו ולא המת בצד העצמות ולא העצמות בצד המת ר' יהודה אומר האיש נקבר עם בתו הקטנה והאשה נקברת עם בנה הקטן ועם בן בנה הקטן, זה הכלל כל שישן עמו בחייו נקבר עמו במותו.

פסק השו"ע - אין קוברים ב' מתים זה בצד זה.

« **וצידד בתשובת שבות יעקב**: דאף שהדין פשוט ומבואר בטור ששיעור הרחקת מתים בין

זה לזה הוא ששה טפחים, מ"מ פוק חזי מה עמא דבר שקוברין זה אצל זה וכו', אף

שהוא שלא ע"פ הדין, והוא לפי שלא לנו ניתן הארץ רחבת ידים לפנינו וכמה השתדלות

צריכין בכל המקומות ליתן לנו קצת מקום ודי לעמוד בשלנו במקום מצומצם, ודינים

אלו לא נאמרו אלא במקום שהארץ רחבת ידים לפנינו וכה"ג. מ"מ מקום שנתיישב

בקרב ואפשר להרחיק יש להרחיק. (פת"ש ג' בסעי' ד')

□ אופנים שמותר לקבור זה בצד זה:

- אלא אם כן היה דופן הקבר מפסיק ביניהם, ולא המת בצד עצמות ולא עצמות בצד המת. (שו"ע)
 - אם נקבר האיש עם בתו קטנה, והאשה עם בנה קטן ועם בן בנה קטן. (שו"ע)
- זה הכלל כל שישן עמו בחייו נקבר עמו במותו. (שו"ע)
- « אבל בן גדול - אף שמותר עם אביו, וכן בת גדולה עם אמה - אסור לקברה עמהם. (ש"ך ג')

סעיף ד'

קבורה של נתינת ארונות זה על גבי זה

- מקור: אבל רבתי (פ"ג)
- ב"ב (ק: -) המוכר [מקום] לחבירו לעשות לו קבר וכו' [דאלמא לא שרי למדבק למתים להדדי]. שם (קא: -) מקשינן והא קא נגעי כוכין בהדי הדדי ומפרקינן במעמיק. (ב"י בסי' שסג)
- פסק השו"ע** – אין נותנין ב' ארונות זה על זה, ואם נתן כופין העליון שיפנה.
- « ואפילו אי אפשר לקבור במקום אחר. (ש"ך ד')
- « ומ"מ, אם אי אפשר לקברו בענין אחר [ואף לא בהפסק ו' טפחים] – ודאי שרי. (ש"ך ד')
- ואם יש ביניהם עפר ששה טפחים** – מותר. (שו"ע)
- « **וצידד בתשובת שבות יעקב**: דאף שהדין פשוט ומבואר בטור ששיעור הרחקת מתים בין זה לזה הוא ששה טפחים, מ"מ פוק חזי מה עמא דבר שקוברין זה אצל זה, וזה על גב זה, אף שהוא שלא ע"פ הדין, והוא לפי שלא לנו ניתן הארץ רחבת ידים לפנינו וכמה השתדלות צריכין בכל המקומות ליתן לנו קצת מקום ודי לעמוד בשלנו במקום מצומצם, ודינים אלו לא נאמרו אלא במקום שהארץ רחבת ידים לפנינו וכה"ג. מ"מ מקום שנתיישב בקרוב ואפשר להרחיק יש להרחיק. (פתי"ש ג')
- « **ובנידון שיעור ההרחקה שבין המת העליון לתחתון הטור כתב**: אם יש ביניהם עפר ששה טפחים מותר.
- אך הב"י הקשה**: דצ"ע, שבתורת האדם כתב על ברייתא זו ודוקא בנוגעים, אבל בשני קברות זה למעלה מזה וקרקעיתו של עליון מפסיק בנתים – שלשה טפחים מותר. (ב"י)

סעיף ה'

איסור קבורת רשע אצל צדיק

- מקור: סנהדרין (מז:). - שאין קוברין רשע אצל צדיק, דאמר ר' אחא בר חנינא: מנין שאין קוברין רשע אצל צדיק? – שנאמר: "ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו".
- פסק השו"ע** – אין קוברין רשע אצל צדיק.
- **אפילו רשע חמור אצל רשע קל.** (שו"ע)

□ **וכן אין קוברין צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג.** (שו"ע)

- מקור: מו"ק (כה:). - כי נח נפשיה דרב הונא ואסקוהו לארץ ישראל... אמרי היכא נינחיה? – רב הונא ריבץ תורה בישראל ור' חייא ריבץ תורה בישראל הוה.
- מו"ק (זז:). - ובהווא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה, ומת בנידויו ועיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו למערתא דדייני וקיבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי דתניא ר' אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא.

□ **אבל קוברים בעל תשובה אצל צדיק גמור.** (רמ"א)
 « אבל אין קוברין בעל תשובה אצל חסיד. (ש"ד ו')

□ **בדין מי שנהרג ע"י רוצח אם לקברו בקברי אבותיו** או ליחד לו מקום שם קבר בפני עצמו כי שמעו אומרים דין ד' מיתות לא בטלו והמחויב מיתת בי"ד אין קוברים אותו בקברי אבותיו – והשיב החת"ס: שדברי הני אינשי אין בהם ממש, ויקברוהו בקברות אבותיו לפי כבודו הראוי לו. (פת"ש ד')

סעיף ו'

אין לקבור בסמיכות שנים שהיו שונאים זה לזה
 שנים שהיו שונאים זה לזה – אין לקברם יחד. (שו"ע ע"פ צוואת ר' יהודה החסיד)
 הטעם: שאף במותם אין להם מנוחה יחד. (בי"ק)

סימן שסג

סעיף א'

איסור פינוי חמת וזעזמות ממקומן

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ב ה"ד) - אין מפנין המת והעצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד ולא מקבר בזוי לקבר בזוי ולא מבזוי למכובד ואין צריך לומר ממכובד לבזוי ואפילו בתוך הקבר.
פסק השו"ע - אין מפנין המת והעצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד ולא מקבר בזוי לקבר בזוי ולא מבזוי למכובד, ואין צריך לומר ממכובד לבזוי.

הטעם: דבלבול קשה להם שמתיראין מיום הדין וזכר לדבר ישנתי אז ינוח לי. (ט"ז א' ש"ך א' וב"י)

□ אופנים שמוותר לפנות המת:

- **בתוך שלו אפילו ממכובד לבזוי** - מותר, שערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו. (שו"ע)
 - הטעם: מפני שזהו כבודו. (ש"ך ב')
 - « ומשום האי כבוד מפנין ולא משום כבוד אחר. (ש"ך ב')
- **כדי לקוברו בארץ ישראל** - מותר. (שו"ע)
 - « ואף אם גילה דעתו בחייו בפירוש דלאו שפיר למיסק מיתנא לארעא דישראל - אפ"ה שרי לבנוהי למיסקיה, ומצוה קא עבדי. (פת"ש ב')
- **מ"מ, היכא דפקיד לבניו בפירוש דלא לסקוהו אינו רוצה להפריז על המדה ולהורות לבניו שיעברו על דבריו.** (פת"ש ב')
- **אם נתנוהו שם על מנת לפנותו** - מותר בכל ענין. (שו"ע)
- **אם אינו משתמר בזה הקבר**, שיש לחוש שמא יוציאוהו עובדי כוכבים או שיכנסו בו מים או שהוא קבר הנמצא - מצוה לפנותו. (שו"ע)
- **פינוי מת שנקבר בקרקעות עכו"ם** - מי שנקבר בקרקעות עובד כוכבים - יכולין להוציאו משם לקברו בקבורת ישראל. (פת"ש א')

□ יש נוהגין לתת מעפר א"י בקבר, ויש למנהג זה על מה שישמוכו. (רמ"א)

הטעם: שהוא כפרתו שעפר א"י מכפרת דכתיב וכפר אדמתו עמו. (ש"ך ג')
 « ומפזר על גוף המת, ויש לזה יסוד בירושלמי כלאים פ"ב סוף הלכה ג'. (פת"ש ה' בסעי' ב')

□ בקשה להקבר בבית הקברות החדש, האם יש בזה בזיון למתים בבית הקברות הישן

אין למנוע לאלו הרוצים להקבר בקבר חדש עבור שימשך עי"ז בזיון להמתים הקבורים בבה"ק ישן, דמה להם בזה מ"מ אין רצונם להתבזות ולהקבר במקום זה ואינו מחוייב לסבול אף בזיון מועט בשביל חבירו. (פת"ש א')

□ פינוי קברים מקרקע מוחכרת לקרקע שנמכרת עולמית

קהל שקנו קרקע לקברות לא לצמיתות רק למאה וחמשים שנה, ואח"כ תחזור הקרקע לבעלים לחרישה או לבנין, ועתה קמו בניהם ורוצים לקנות קרקע אחרת שתהא לקנין עולם אם מותר להם לפנות הנקברים שם ולקברם בקרקע זו שיהיה להם מנוחה לעולם - והורה לאסור. (פת"ש א')

« וזה דוקא אם בטוחים שגם אחר כלות הזמן יהיה להם רשיון לפנות עצמות משם למקום אחר קודם שישוב הקרקע לבעליו אבל אם יש חשש שאח"כ לא יתנו רשות לפנותם מותר לפנותם עתה.

« ועכ"פ מכאן והלאה כיון שיש בידם לקנות קרקע לחלוטין לא יקברו עוד במקום הזה. (פת"ש א')

□ פינוי קברים מבית קברות שאינו משומר, ואפשר שיפנוהו בעתיד

בית קברות שניתן ליהודים לקבור המתים במגפה ר"ל ולא ניתן לחלוטין לאחזקה, וגם אינו מוקף חומה ואינו משומר וע"פ דין של עובדי כוכבים אחר שש שנים מפנים העצמות וזורעים שם. והן עתה מצאו מקום שבקל יכולים להשתדל לפנות בה"ק הזה להוציא המתים ולקברם בבה"ק הישנה ורובם מהמתים במגפה המה מבני העיר שיש להם קרובים שוכבים בקברות הישנה - אם מותר לפנות כל הקברות ההם - וכתב החת"ס: דפשוט דמותר ומצוה רבה איכא להשתדל בזה, ולא מבעיא אותם שאבותיהם וקרוביהם שוכבים בקברות הישנה אלא אפילו שארי מתים. (פת"ש א')

□ קבר שנקנה, וקברו בו נפל

מעשה שמכרו ע"י שבעה טובי העיר מקום קבר לאשה אחת בכתב מפורש ושם נאמר המקום ההוא בסימניו ומצריו, ויהי היום איש אחד בבלי דעת קבר שמה נפל אשת - פסק הבר"י: דמותר לפנות הנפל, דקבר הנמצא מותר לפנותו. (פת"ש ג')

סעיף ב'

חולכת מת לקוברו שלא בעירו

פסק השו"ע - אין מוליכין מת מעיר שיש בה קברות לעיר אחרת.

« הטעם - מחלוקת

ש"ך: הטעם הוא משום כבוד המתים הקבורים באותה עיר שמבזים אותם שלא להניח אצלם את זה. (ש"ך ד')

תשובת זכרון יוסף: הטעם משום צער ובזיון המת לטלטלהו למרחוק, ואולי בין כך ובין כך יסריח או יכשלו איבריו ויהיה בזיון המת כאשר באמת קרה הדבר פעמים רבות. (פת"ש ד')

□ אופנים שמוותר להוליך מת לעיר אחרת:

- אם הוא מחוצה לארץ לארץ. (שו"ע)
- או שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו. (רמ"א)
- אם צוה להוליכו ממקום למקום, או שצוה לקברו בביתו ולא בבית הקברות - שומעין לו. (רמ"א)

□ ומותר ליתן סיד עליו כדי לעכל הבשר מהר ולהוליכו למקום אשר צוה. (רמ"א)

« הטעם שמבקש שיתעכל הבשר מהר: שנאמר "בשרו עליו יכאב" - כל זמן שבשרו עליו יכאב אינו נוח מן הדין. (ט"ז ג')

« **בשעת הדבר בר מינן שצוה השררה שלא יקברו המת בקברות אבותיו שיש בעיר אם לא שישפוך עליו סיד לעכל, ובאם לאו יקברו אותו אל אחד היערים במקום שאין ישוב בני אדם איזה מהם עדיף - השבו"י העלה דעדיף לשפוך עליו סיד ולהיות קבור בשכונת קברות ולא יקבר ביערים כקבורת חמור בלי שום שמירה שאפשר שהכלבים יסחבוהו וכיוצא בזה. (פת"ש ה')**

« **בדין אחד ששאל אי שפיר עביד שצוה את בניו אחריו לתת סיד תוך קברו כדי שיתעכל מהרה - והשיב בספר הר אבל: דאף דדבר זה מותר, מ"מ אין לעשות התחכמות נגד פעולותיו של הקדוש ברוך הוא כו'. (פת"ש ה')**

□ לחתוך בגוף המת בכדי שיבא מזה הצלת נפשות

בדין אחד שחלה בחולי אבן ר"ל, והרופאים חתכו כדרכם ולא הועיל ומת, אם מותר לישראל לחתוך בגוף המת כדי לראות שורש המכה ויבא מזה הצלת נפשות – והשיב הנו"ב: דאם יש לפנינו חולה אחר בחולי זה מותר, ואם לאו אסור. (פתי"ש ה')

□ מי שרוצה למכור עצמו בחיותו לרופאים שינתחוהו אחר מותו ללמוד ממנו הלכות הרופאים,

הנה זה איננו נכנס בגדר פיקוח נפש כלל וכלל, וכיון שאין כאן פ"נ איכא משום איסור הנאה וגם משום ניוול אם על ניוול של עצמו לא חס וכל שלא חס על כבוד קונו. (פתי"ש ה')

סעיף ג'

איסור ליקוט עצמות מתוך ארון או קבר

אין מלקטין עצמות לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר לצד זה לקבור שם מת אחר, או לצורך המקום. (שו"ע)

סעיף ד'

מקום שנוהגים לקבור במחמורות

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ב ה"ד) - בראשונה היו קוברין במחמורות, נתעכל הברש מלקטין העצמות וקוברין אותן בארונו, אותו היום היה מתאבל למחר היה שמח לומר שינוחו עצמות אביו מן הדין. (בטור וב"י סי' שסב)

פסק השו"ע – מקום שנוהגין לקבור במחמורות [בשוחות עמוקות] בלא ארון עד שיתעכל הברש, ואחר כך מלקטין העצמות וקוברין אותן בארון מותר.

סעיף ה'

ארון שפינוחו אסור בהנאה

מקור: אבל רבתי (פ"ג) - ארון שפינוחו אסור בהנאה.

פסק השו"ע – ארון שפינוחו – אסור בהנאה.

הטעם: שכל מה שנקבר עם המת אסור בהנאה. (ש"ך ה')

ולכך, אם הוא של אבן ושל חרס – ישבר. ושל עץ – ישרף. (שו"ע)

□ ארון של מת שהושם בתוכו מת והיה קטן מהכיל, והוצרכו לתקן ארון אחר – מחלוקת

שו"ת תשובה מאהבה: ארון הראשון מותר בהנאה, ומכ"ש דמותר ליתן בתוכו מת אחר, דאחרי שהארון לא היה מן המדה שלא היה לפי מדת המת אין זה בכלל צר ביה ואזמניה ואף על פי שהניחו לשם בדוחק מעוקם לשאת אותו מפונדק עובד כוכבים לבית ישראל כפי הפקודה בשביל זה לא נאסר דהא דארון ותכריכין של מת וכיוצא בו אסורים בהנאה היינו אם הם ראויים לקבור עמו.

בספר הר אבל: חולק עליו בזה. (פתי"ש ו')

סעיף ו'**חמוצא נסרים בבית הקברות**

המוצא נסרים בבית הקברות – לא יזיזם ממקומם. (שו"ע)
 הטעם: דשמא מן ארון הם. (ט"ז ה' וש"ד ו')
 « ה"ה חרסים. (ט"ז ה')

סעיף ז'**פתיחת קבר קטן לראות אם הביא שתי שערות**

פסק השו"ע – אסור לפתוח הקבר אחר שנסתם הגולל אפילו אם עוררים היורשים לפתחו כדי לבדוק אם הביא שתי שערות.
 « ונפק"מ, לענין מכירתו שמכר אם הוא מכר. (ט"ז ו')

□ **בשני מתים שנקברו ושכחו בכל אחד להלביש מלבוש אחד מן המנהג לתכריכי מתים, ומת אחד היה יותר מבן כ', ואחד פחות מכ' – וצוה המהר"ג ממיץ: לפתוח קבר הקטן להלבישו מה שחסר מן הבגדים דבקטן ליכא חרדת הדין, אבל הגדול אין לפתוח קברו מטעם חרדת אימת הדין.**
 אולם המהר"ד אופנהיים: הקשה עליו בזה. (פתי"ש ז')

□ **פתיחת קבר להוציא אישה מעגינותה**

בדין הרוג אחד שנמצא ולא ניכר בו שום צורת פנים ומתוך הבגדים והכתבים נראה שהוא בעל אשה אחת אשר יצא מביתו זה חצי שנה וקברו אותו ואח"כ באה האשה ואמרה שיש לבעלה סימנים מובהקים בגופו אם מותר לפתוח קברו לראות אחר הסימנים כדי להתירה מחבלי העיגון? – מחלוקת
מהר"ר אלעזר פלעקלש: להתיר, דהרי אפילו לקוחות יכולין לומר אןן זוזי יהבינן לינוול ולינוול אם לא מטעם דסימנים עשויים להשתנות.
שו"ת שיבת ציון: העלה לאסור.
 וחזר הרב מהרא"פ והורה לדבריו מטעם דשם יודעין בודאי שזהו המת אלא שנסתפקו אם הוא קטן אבל בני"ד שמא הוא אחר והניוול בחנם ודאי אין להתיר. (פתי"ש ז')

□ **במעשה שחפר המתים והפשיטום ערומים האם מותר לחפור ולפתוח קבריהם לראות אם הם ג"כ ערומים – מחלוקת**
שבוי"י: מותר, ודוקא במתים שנקברו מקרוב כמו חדש ימים אבל אותן שנקברים מקודם אין לחפור כלל.
בשו"ת ארבעה ט"א: אין לפתוח שום קבר. (פתי"ש ח')

סימן שסד

סעיף א'

איסור הנאה של קבר וזאבן וזבנין

מקור: סנהדרין (מז:). - קבריה דרב הוּו שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא. אתו אמרו ליה לשמואל אמר להו יאות אינון עבדין קרקע עולם הוא וקרקע עולם אינה נאסרת דכתיב (מ"ב כג ו) "וישלך את עפרה על קבר בני העם" מקיש קבר בני העם לעבודה זרה מה עבודה זרה במחובר לא מיתסרא דכתיב (דברים יב ב) אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם אף קבר נמי במחובר לא מיתסר, ומקשי מכמה ברייתות דאמרו דקבר אסור בהנאה ומוקי להו בקבר בנין.

קבר של בנין - אסור בהנאה. (ש"ע)

הטעם: דילפינן מדכתיב וישלך את עפרה אל קבר בני העם, מקיש קבר לעבודת כוכבים, מה עבודת כוכבים אינו נאסר במחובר, אף קבר אין נאסר במחובר. (ש"ך א')

קרקע העפר של קבר - מחלוקת ראשונים

רא"ש: העפר אינו נאסר, דהעפר נקרא קרקע עולם אפילו תלשו ואח"כ החזירו, שהרי לא משכח תלמודא למיסר אלא בקבר של בנין.

ה"ר ישעיה: העפר נאסר, דהעפר שמכסין בו המת בתוך הקבר אסור בהנאה, דתלוש ולבסוף חיברו הוא וחשוב כתלוש, ואיזהו קרקע עולם - כגון החופר כוך בסלע שהוא קרקע שלא נתלש. (טור)

להלכה - מחלוקת

שו"ע: כרא"ש, דקרקע עולם של קבר אינו נאסר.

« ואשמועינן בכוך דאפי' העפר שעל גביו אינו נאסר משום דקרקע עולם הוא. (ש"ך ב')

רמ"א: כה"ר ישעיה, הקרקע שלקחו מן הקבר וחזרו ונתנו עליו, דהוי תלוש ולבסוף חברו - אסור בהנאה.

« לדעת הרמ"א, **אם יש עפר אחר עליו** ויש לתלות שהעפר האסור נתבטל ברוב עפר המותר אף אם אינו בבירור שיעור ביטול - מותר לדרוס עליו. (פת"ש א')

« לדעת הרמ"א, **העפר שמעל הקבר, שמכסה יותר מכשיעור כיסוי פני המת** - מחלוקת **רע"א**: לולא דמסתפינא הייתי אומר דלר' ישעיה אין אסור אלא דוקא כשיעור כסוי פני המת שזהו לכבוד המת, אבל מה שהוא למעלה מזה - י"ל דעושים שיהא הקרקע שוה שלא יפול הנופל ואם כן מה שחופרים עתה לפניו המתים מתערב זה עם זה והוי רוב.

ט"ז ומג"א: לא משמע כן. (פת"ש א')

□ האם מותר לישוב על המצבות שעל הקברות

נחלקו בזה הראשונים

ה"ר ישעיה: אסור לישוב על הקבר, ואסור לישוב על האבנים שמכסין בו הקבר או על עפר הקבר, דכולהו כתלוש ולבסוף חיברו דמי. ואסור כיון שהיתה בו תפיסת ידי אדם. (טור ב"י ורמ"א)

« **הטעם**:

א. מחמת איסור הנאה.

ב. משום שהוא בזיון למת. (פת"ש ב')

□ **נפק"מ**: לילך על גבי הקבר, דמשום הנאה ליכא, דהא אי לא הוי הכא כלל קבר היה יותר טוב לילך על הארץ, ואינו אסור רק משום כבוד המת. (פת"ש ב')

« **לכך, משום מצוה מותר לילך**. אבל לישוב אסור כיון שיש לו הנאה בכך. (פת"ש ב')

« ובהגהת אשר"י כתב: דכל מה שנעשה לצורך המת ולכבוד המת אסור בהנאה. ומתוך כך אסור למכור מצבה שנשברה.

ולפי דבריו אסור להשען על המצבה, וא"כ אסור לדרוך על גבי הקברים משום דאסור בהנאה. (ב"י ט"ז א' וש"ך ג')

רא"ש: לא היה אוסר לישיב על האבן, שאינו נחשב מן הקבר אלא ציון שנותנים עליו אח"כ. (טור רמ"א)

רשב"א: מותר, לפי שאין מניחין אותם מצבות עכשיו אלא לכבוד בעלמא, ומה שנוהגים לישיב עליהם מוכיח על כך, והרי אלו כמתנין עליהם שלא נאסרו לישיבה אלא לכבוד בעלמא. (בדה"ב) **להלכה**

הרמ"א הביא את דעת ה"ר ישעיה כיש אוסרין עוד לישיב על האבן שנותנין על הקבר למצבה. ואח"כ הביא את דעת הרא"ש כיש חולקים ומתירים.

והב"י הכריע – כהרא"ש דמותר. (בי"י)

הרש"ל כתב שהעולם נהגו איסור לישיב על הקבר. (ט"ז א')

דנושאי המטה שדורסין על גבי המערות המוקפות מכל צד כשמביאין את המטה לחצר דבשביל הילוך לפי שעה לא קפיד ר"ש.

משמע דאין איסור כשדורסין ע"ג הקברים לפי שעה בהילוך למקום שרוצים לילך שם. (ט"ז א')

□ ובתשובת הרדב"ז כתב: דאנו נוהגים בזה להחמיר **שגם המצבה היא בכלל איסור הנאה**. (פת"ש ג')

« בדין אלמנה שציוותה להניח אבן על קבר בעלה, **ואחר ימים הלכה על קבר בעלה וראתה**

שהאבן היא קטנה, ורצתה להחליפה באחרת יפה הימנו ולהוסיף מעות למוכר האבנים לכבוד בעלה – מחלוקת

ברי"י בשם רבו: אסורה למכור או להחליף בשום אופן דבכל גוויי הנאה מקרי.

הטעם: כיון שאין נותנין לה האבן אחר בסך מעות שהיא מוסיפה אלא ע"י האבן

הזאת שנותנת למוכר שימכור למת אחר - הרי היא נהנית באבן זו שנאסרה בהנאה

וגם המוכר אותה אח"כ משתכר באיסורי הנאה. (פת"ש ג')

הרב מהר"י נבון בספרו קרית מלך רב: התיר בדין זה להלכה ולא למעשה.

הטעם: כיון שהיא אינה נהנית כלל מהאבן הזאת ואדרבה היא מוסיפה מעות לכבוד

בעלה. (פת"ש ג')

« אודות חומת בית הקברות שנהרסה ובנו אחרת טובה הימנה תחתיה, אם מותרים זט"ה

לבנות מהאבנים הישנים בית שער לכניסת בית החולאים לפי מה שנוהגים להחמיר

במצבת הקברים – פסק החת"ס: להתיר, ויכולים הגבאים שהם כמו זט"ה לשנותה

ולבנות האבנים והלבנים לבנין אחר הצריך לצבור. (פת"ש ג')

□ **הכלים שחופרים וקוברים בהם** – מותרים בהנאה, ואין להשתמש בהן אלא מדעת הגבאי כמו בשאר צדקה. (רמ"א)

□ **מתי קבר נאסר**

מקור: סנהדרין (מח.) - ת"ש, נפש שבנאו לשם חי מותר בהנאה הוסיף בו דימוס אחד לשם מת אסור בהנאה הכא במאי עסקינן דרמא ביה מת אי הכי מאי איריא הוסיף כי לא הוסיף נמי לא צריכא אע"ג דפנייה.

פסק השו"ע – והא דקבר של בנין אסור לעולם **דוקא שבנאו לשם מת ונתנו בו אפי' על דעת לפנותו, ואפילו לא נתן בו אלא נפל.**

אבל אם בנאו לשמו ולא נתנו בו – מותר. (שו"ע)

וכן אם נתנו בו אדעתא לפנותו ולא הזמינו מתחלה – מותר לאחר שפינהו. (שו"ע)

אבל אם נתנו בו על דעת להיות בו עולמית – אסור אפי' לאחר שפינהו, אפי' לא בנאו לשמו. (שו"ע)

□ **ואם לא בנאו לשמו, ונתנוהו בתוכו, והוסיף בו דימוס לשמו** – כולו אסור אפילו לאחר

שפינהו, ואפילו שקברו שם על דעת לפנותו.

ואם מכיר הדימוס שהוסיף לשמו – מסירו, והוא לבדו אסור, ושאר הקבר מותר. (שו"ע)

□ עכשיו שקוברין הקטנים בקברי הגדולים באיסור הן עושין, שקבר מת אסור בהנאה אפי' לקבור בו מת אחר. (טור)

סעיף ב'

דין קבר הנמצא, וקבר הידוע

מקור: סנהדרין (מז:). - קבר הנמצא - מותר לפנותו, פינהו - מקומו טהור ומותר בהנאה. קבר הידוע - אסור לפנותו, פינהו - מקומו טמא ואסור בהנאה.

נחלקו הראשונים מהי הגירסא הנכונה בגמרא

טור: קבר הנמצא - מותר לפנותו. (שו"ע ובי"י)

« ולא חיישינן שמא מת מצוה הוא, דמת מצוה קלא אית ליה. (ש"ך ד')

פינהו - מקומו טהור ומותר בהנאה. (שו"ע ובי"י)

הטעם: שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. (ש"ך ה')

« ומיירי בקבר של בנין, דאלו במחובר בלאו הכי אין מחובר נאסר. (ש"ך ה')

קבר הידוע [דהיינו שנקבר שם מדעת בעל השדה] - אסור לפנותו. (שו"ע וש"ך ו')

פינהו - מקומו טמא, ואסור בהנאה. (שו"ע ובי"י)

הטעם: גזירה דרבנן היא שגזרו טומאה עולמית כדי שלא יפנוהו. (ש"ך ז')

רמב"ם: קבר הנמצא - מותר לפנותו. (שו"ע ובי"י)

הטעם: דכיון שלא היה ידוע מסתמא נקבר שם שלא ברשות בעל השדה. (ש"ך ח')

פינהו - מקומו טמא, ואסור בהנאה. (שו"ע ובי"י)

« כלומר השדה שסביבותיו היכא דאיכא למיחש לקברים. (ש"ך ט')

« קבר הידוע שאין שם אלא הוא לבדו ונקבר שם שלא מדעת בעל השדה מותר לפנותו

ומקומו טהור ומותר בהנאה כיון שידוע שאין שם קברים אחרים. (ש"ך ט')

קבר הידוע - אסור לפנותו. (שו"ע ובי"י)

פינהו - מקומו טהור, ומותר בהנאה. (שו"ע ובי"י)

השו"ע הביא את ב' הדעות, דעת הטור בסתמא, ואח"כ הביא את דעת הרמב"ם

□ **בסתמא שאינו יודע אם נקבר שם מדעת בעל השדה - מחלוקת ראשונים**

טור: מסתמא מותר לפנותו, עד שידע שמדעת בעל השדה נקבר שם.

רש"י: לא שרי לפנות אלא קבר חדש שידוע בעל השדה שמעולם לא צוה לקברו. אך בסתמא

אסור לפנותו. (בי"י)

□ **כשנמצא בחפירת יסודות בית כנסת עצמות מתים**

במעשה בעיר אחת שנפל בהכ"נ שלהם ורצו לבנות מחדש וחפרו בעומק כמו קומת איש לבנות היסודות ונמצא בקרן מערבית דרומית עצמות מתים מחוץ לחפירת היסוד והשליכו האומנים ראש המת ואברים ובצד מזרחית רחוק ה' אמות חפרו שם ונמצא ב' קברים וא' רחוק מחבירו ו' אמות ובכותל מזרחית נמצא קבר א' ראשו של מת מונח תוך ב"ה ורגליו לחוץ ובכותל צפונית רחוק כמו ו' אמות מקבר שנמצא בכותל מזרחית נמצא בחפירת היסוד ג' קברים והיו סמוכים זה לזה באורך כמו שתי אמות וכמו רוחב אדם ולא נמצא שום קרש ולא חרס ולא היה ניכר צורת קבר ויש עובד כוכבים זקן מסל"ת שעובדי כוכבים נקברו שמה בעת מלחמת השויד"ן והנה יש לספק בזה?

פסק החוות יאיר: דאין כאן שכונת קברות. ומותר לפנות המתים, ואותו מקום מותר בהנאה.

הטעם: דמספיקא לא מחזיקין בשכונת קברות ואם כן בני"ד יש ג"כ ידים מוכיחות שהם

עובדי כוכבים כי ישראל כולם נקברים בחדא מחתא ובסדר א' מונחים ודרכיהם זה

לקבור שלא כסדר. ועוד מאחר שלא נמצא שום חרס או קרש או צורת הקבר שהרי מנהג

ב"י תורה ליתן חרסים ע"ג העינים. וגם מה שנמצאו בקבר א' הצפונית עצמות ממתים

הרבה היא ג"כ הוכחה שהרי אין דרך יהודים לקבור בקבר א' מתים הרבה. ונוסף על זה

שיש עובד כוכבים מסל"ת שהמה עובדי כוכבים ואיסור פינוי הוא רק מדרבנן מהמנין

לעובד כוכבים מסל"ת. (פתי"ש ד')

אך כל זה לעיקר הדין, אמנם כדי שלא יהא מקום קדוש ובית תפלה במקום חשש טומאה יש

לחפור ולבדוק על כל פני הבהכ"נ לארכו ולרחבו בערך אמה וחצי כדרך שחופרין שאר קברות וכל

העצמות. ולצורך החפירה צריך שיתנו כל הקהל אף הישראלים והלויים. (פתי"ש ד')

סעיף ג'**מת מצוה שמצאו בשדה**

מקור: ב"ק (פא.) - אחד מעשרה תנאים שהתנה יהושע הוא שמת מצוה קונה מקומו. ובאבל רבתי (פ"ד ה"ד) וירושלמי נזיר (פ"ז סוף ה"א) אמר רבי עקיבא: זו היתה תחלת (זכות) [תשמישין] לפני חכמים פעם אחת השכמתי ומצאתי מת אחד הרוג והייתי מטפל בו כשלשה תחומי שבת עד שהבאתי לבית קבורה וקברתי וכשבאתי והרציתי הדברים אצל חכמים אמרי לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו [היית] שופך דם.

פסק השו"ע – מת מצוה שמצאו אדם בשדה וקברו שם אפילו שלא מדעת בעל השדה – אסור לפנותו, שמת מצוה קונה מקומו.

וכל המוצאו צריך לקברו במקום שמצאו.

□ ואם מצאו על המצר

מקור: ב"ק (פא.): ומת מצוה קנה מקומו ורמינהו המוצא מת מוטל באסרטיא מפנהו לימין אסרטיא או לשמאל אסרטיא שדה בור ושדה ניר מפנהו לשדה בור ושדה ניר ושדה זרע מפנהו לשדה ניר היו שתיהן בור שתיהן ניר שתיהן זרעות מפנהו למקום שירצה כלומר אלמא דלא קנה מקומו דאי קנה מקומו מצי בעל השדה של ימין ושל שמאל לעכוביה אמר רב ביבי במוטל על המיצר מתוך שניתן לפנותו מפנהו לכל מקום שירצה.

אבל רבתי (פ"ד ה"ג) - מצאו בין שדה ניר לשדה זרע קוברו בשדה ניר בין שדה זרע לשדה אילן קוברו בשדה זרע בין שדה אילן לשדה כרם קוברו בשדה אילן. אם היו שתיהן שוות קובר בקרובה שבהן. אם היו שתיהן שוות קרובות [קוברו] באיזה מהן שירצה.

פסק השו"ע – ואם מצאו על המצר שצריך לפנותו משם מפני הרבים שלא יאהילו עליו:

- אם מצאו בין שדה בור (פ"י שאינה חרושה וזרועה) לשדה ניר (פ"י ניר נחרש ולא נזרע) – מפנהו לשדה בור.
- בין שדה ניר לשדה זרע – מפנהו לשדה ניר.
- בין שדה זרע לשדה אילן – מפנהו לשדה זרע.
- בין שדה אילן לשדה כרם – מפנהו לשדה אילן. (שו"ע)

□ ואם שתיהן שוות – מפנהו לקרוב שבהם. (שו"ע)**□ ואם שתיהן שוות בקירוב**

• במצאו חוץ לתחום – מפנהו לאיזהו מהם שירצה.

• אבל אם מצאו בתוך התחום – מביאו לבית הקברות, ואינו נקרא מת מצוה א"כ מצא ראשו ורובו. (שו"ע)

□ ומה שהאינדא אין נזהרים בזה – הוא לפי שאין הארץ שלנו, ואין לנו רשות לקבור בכל מקום. ואף אם נקבר אותו לשם – יש לחוש שהעובדי כוכבים יחזרו ויוציאו אותו כדי לפשוט בגדיו מעליו, או משום זלזול, ע"כ מוליכין אותו לבה"ק מיוחד. (ש"ך י')

□ ואין נקרא מת מצוה א"כ מצא ראשו ורובו או ראשו ושדרה וגולגולת. (טור וב"י)

מקור: באבל תניא - לעולם אינו מת מצוה עד שימצאו ראשו ורובו רבי יהודה אומר השדרה והגולגולת הן רובו.

סעיף ד'**דרך קבורת ישראל חרוג****נחלקו בזה הראשונים**

רבינו אפרים: הביאו הרוג וביקשו קרוביו לחלוץ מנעליו ומיחה בהם מלעשות בו שום דבר, אך כאשר נמצא כך אמר שיקברוהו בלא תכריכין.

הרב ר' יצחק מדורא: צוה להלביש בתכריכין להרוג אחד על בגדיו. (בי"י)
פסק השו"ע – כרבינו אפרים, ואם מצאו ישראל הרוג – יקברוהו כמו שמצאוהו, בלא תכריכין,
ולא יחלצו בו אפילו מנעליו.

הטעם: דהרי כבר יצאו כל הדמים ממנו והם מובלעים בבגדיו, וחיישינן שמא נבלע
בתוכן הרביעית דם שהנפש יוצאת בו ע"כ יקברוהו כמו שמצאוהו, ולא יחלצו אפילו
מנעליו דשמא הדמים שיצאו עם יציאת הנפש הם בתוך המנעלים. (ש"ך י"א)
« ועיי' נוהגין בהרוג לחפור ולחתור במרא וחצינא בקרקע במקום שנמצא שם ההרוג,
וכן כל דמו שיצא ממנו במקום קרוב לו וקוברין אותו עפר שנבלע בו דמו עם ההרוג,
דשמא באותו הדם יצא דם הנפש. (ש"ך י"א)

והרמ"א הביא את דעת הר"י מדורא שמלבישין אותם למעלה מבגדיהם תכריכין.
אך כתב לבסוף שנהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים, רק קוברין אותן בבגדיהם
ולמעלה מהם סדין כשאר מתים. (רמ"א)

□ דרך קבורת יולדת שמתה – מחלוקת

מהרי"ל כתב: שעושין לילדת שמתה כמו שעושין להרוג וקוברים אותם בבגדיהם. (רמ"א)
« וציידד הט"ז - דהיותר תמוה שמלבישין בגדים ומנעלים לילדת שמתה אפי' כמה ימים
אחר לידתה והוא שלא כדין. (ט"ז ג')

אך הרמ"א הביא כ"י"א את **דעת הר"י מדורא:** שמלבישין אותה למעלה מבגדיה תכריכין.
אך כתב לבסוף שנהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים רק קוברין אותן בבגדיהם ולמעלה
מהם סדין כשאר מתים. (רמ"א)

הטעם: דרוב היולדות אינן מתות אלא מחמת שנעשה באיברים הפנימים שלה פצעים
כשכורעת לילד, ועיי' כן יצא ממנה דם הרבה נבלעו בכתנות שעל גופה ובשאר בגדים
שעליה והדמים שיצאו עם יציאת הנפש נבלעו בתוכם. (ש"ך י"א)

« שאם דם יוצא ממנה אין לטהרה אלא קוברים אותה בלבושיה. (ש"ך י"א)
« **משא"כ כשאין שם פצעים, ולא יצא מהם דם כלל** – דאז אין קוברין אותה בבגדיה,
אלא בתכריכין כשאר מתים ומטהרין אותם. (ש"ך י"א)

« **אבל אם לא מתה אלא לאחר כמה ימים ושבעות, וכבר פסק הדם** – נוהגין עמה כמו
בשאר מתים לטהרה ולעשות לה תכריכין. (ש"ך י"א)

וציידד הש"ך – שראה בהרבה קהלות נוהגין לטהר כל יולדת ולהלבישה תכריכים ולהלבישה
בגדיה למעלה מהתכריכין ולמעלה מהם הסדין. (ש"ך י"א)

□ **אשה מעוברת שמתה ואי אפשר בשום אופן להוציא ולדה אם יש לפתוח את בטנה ולהוציא
את ולדה** – פסק בתשובת שמן רוקח: הואיל וכעת הנהוג להרבות מפעלות להוציא ולדה יש לעכב
קבורתה עד יום שלישי ולאיים עליה בכל איומים ולהרבות מפעלות מה שיש באפשרי, ואם ח"ו
בתוך הזמן לא תצא ולדה אז יש לקברה כך ולא לפתוח בטנה ולזלזל בכבוד ח"ו. (פת"ש ה')

□ דרך קבורת מי שנפל ומת – מחלוקת

מהרי"ל כתב: עושין למי שנפל ומת כמו שעושין להרוג וקוברים אותם בבגדיהם. (רמ"א)
אך הרמ"א הביא כ"י"א את **דעת הר"י מדורא:** שמלבישין אותו למעלה מבגדיו תכריכין.
אך כתב לבסוף שנהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים רק קוברין אותן בבגדיהם ולמעלה
מהם סדין כשאר מתים. (רמ"א)

« הטעם: דהרי כבר יצאו כל הדמים ממנו והם מובלעים בבגדיו, וחיישינן שמא נבלע
בתוכן הרביעית דם שהנפש יוצאת בו. שהרי מי שנפל מן הגג ומת או נפל עליו הבית ומת
ונעשה בגופו פצעים וחבורות ומוציא מהם דם. (ש"ך י"א)

« אם דם יצא ממנו – אין לטהר אותו, כי הדם יסתלק ממנו, אלא יקברוהו במלבושיו.
(ש"ך י"א)

« והיינו דוקא כשמת במלבושיו, **אבל בנפל ולא מת מיד אלא לאחר כמה ימים שכבר
פשט מלבושיו וגם אין דם יוצא ממנו** שכבר פסק ומת על מטתו מכח אותו נפילה – אז
דאי מטהרין אותו, ועושין לו תכריכין כשאר בני אדם שמתין על מטתו. (ש"ך י"א)

« ובדבר הזה יש חילוק בין נפל מן הגג להרוג, דאלו בהרוג בידי עובד כוכבים אף על פי שבשעה שמצאוהו כבר פסק הדם קוברים אותו כאשר הוא נמצא כדי להעלות חימה ולנקום נקם, וזה אין שייך בנפל מן הגג. (ש"ך י"א)

□ דרך קבורת הנטבעים במים – מחלוקת

ט"ז: המנהג לקבור בבגדים הנמצאים נטבעים. (ט"ז ג')

ש"ך: מי שנטבע במים בבגדיו פושטין בגדיו ומטהרין אותו ומלבישין אותו תכריכין. (ש"ך י"א)
הטעם: דעיקר מה שקוברים אותו בבגדיו הוא מחמת דם הנפש שיכול שיצא בדמים שיצאו ממנו, וכאן לא יצא ממנו דם כלל. (ש"ך י"א)

« בנטבע שיצא ממנו דם – מחלוקת

לש"ך: אין פושטין בגדיו, וקוברין אותו כמו שהוא, שמא רביעית דם שהנפש תלויה בו הוא הדם שיצא ממנו.

בתשובת חינוך ב"י: מי שנטבע בנהר ר"ל והורה לטהרו ולהלבישו תכריכין, ואף אם יצא דם ממנו לאחר מיתה. (פת"ש ו')

□ מי שמת בדרך בקור גדול ושלג – כתב הש"ך: פושטין מלבושיו ומטהרין ומלבישין אותו בתכריכין כיון שאין בו פצעים ולא יצא ממנו דם. (ש"ך י"א)

□ מת מחמת קול רעם – אם נמצא רושם מכה וחבלה בגופו דאפקי דמים אזי נדון כהרוג. ובאם לאו – הוא כשאר בני אדם. (פת"ש ו')

סעיף ה'

קבר המזיק את הרבים

מקור: ירושלמי נזיר (פ"ט ה"ג) – תניא קבר שהקיפתו העיר משלש רוחותיו מפנין אותו, משתי רוחות, אית תניי תני מפנין אותו, ואית תניי תני אין מפנין אותו? – אמר רב חסדא: מאן דאמר מפנין אותו – בנתון בתוך שבעים אמה ושירים. ומאן דאמר אין מפנין אותו – בנתון חוץ לשבעים אמה ושירים. מאן דאמר מפנין אותו – בעשוי כמין גאם. מאן דאמר אין מפנין אותו – בעשוי כמין הא.

פסק השו"ע – קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמוך לדרך אפילו נקבר שם מדעת בעל השדה מותר לפנותו.

□ בדין מקומו – מחלוקת ראשונים

טור: מקומו "טהור" ואסור בהנאה.

ומקורו: מסנהדרין (מז:)

רמב"ם: מקומו "טמא" ואסור בהנאה.

הטעם: דחיישינן שמא בית הקברות הוא ואסור בהנאה הקבר עצמו אם הוא של בנין דכיון דברשות בעל השדה נקבר שם אף על פי שהוא מזיק את הרבים קנה מיהא מקום קברו ליאסר. (ב"י)

פסק השו"ע – כטור, ולכך:

• אם קדם הקבר – מקומו טהור ואסור בהנאה. (שו"ע)

הטעם: דלא גזרו עליו מפני הנזק. (ט"ז ד')

« ומ"מ, אסור בהנאה דאיסור דאורייתא הוא ולא פקע. והא דאסור בהנאה היינו בקבר בנין. (ט"ז ד')

« ומה שאסור בהנאה היינו אם הוא קבר של בנין. אך אם הוא קרקע עולם – אינה נאסרת. (ש"ך י"ב)

• אבל אם קדם הדרך – מקומו מותר בהנאה. (שו"ע)

הטעם: שהרי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ולא כל כמיניה לאסור של רבים. (ש"ך י"ג)

סעיף ו'

איסור זלזול באותו מקום קבר שפינחו

מקור: מסכת שמחות (פ"ג) - קבר שפינהו מותר בהנאה ולא יעשנו בית העצים ובית התבן ולא בית האוצרות.

פסק השו"ע – קבר שפינהו היכא דמותר בהנאה לא יעשנו בית התבן ולא בית העצים ולא בית האוצרות.

הטעם: דגנאי הוא למת לעשות כן. (ש"ך י"ד)

□ **מצבה שפנה מקבר זה להניח שם יפה ממנה** – מותר להניחה על קבר איש אחר, דאפילו החוצב קבר וקבר בתוכו ופינהו יראה שמותר לקבור בו אחר שלא אסרו אלא בהנאה ולקבור אחר מה הנאה יש בו לחי ולמכור אותה להניחה על אחר אסור. וכן להשתמש בו החי דהיינו ששנינו פינהו אסור בהנאה, אבל לקבור אחר לא שמענו. (ב"י)

סעיף ז'

החוצב קבר לאביו וקברו לבסוף במקום אחר

מקור: סנהדרין (מז: מח.).

פסק השו"ע – החוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר – לא יקבר בו הוא עולמית משום כבוד אביו.

הטעם: הוא משום כבוד אביו אפי' קרקע עולם נמי אסור. (ש"ך ט"ו)

אבל אחר – מותר ליקבר בו. (שו"ע)

□ **באיזה סוג קבר מדובר**, בקבר של בנין או בקרקע עולם – מחלוקת ראשונים **טור בשם י"א**: דוקא בקבר בנין, אבל קרקע עולם שרי.

רמב"ן: טעמא משום כבוד אביו אפי' קרקע עולם נמי אסור. (טור)

□ השתמשות במצבה שעשה לאביו

אם הזמין אבן לציון על קבר אביו ונחצב בו שם אביו, ומפני איזה סיבה לא אסתיעא מלתא להעמיד האבן הזאת לציון על קבר אביו, ונתעכב הדבר כמה שנים וביני ביני נשכח מקום קבר אביו, ובהמשך הזמן מת גם הבן רשאים בניו של הבן ליקח אבן הזאת להעמידה לציון על קבר אביהם למחוק שם אבי זקנים ולחקוק בה שם אביהם – מחלוקת

שו"ת שיבת ציון בשם מורה אחד: אסור כמו בחוצב קבר לאביו דמצבה דמי לקבר, דמצבה אסורה בהנאה כמו הקבר עצמו, אך עכ"פ היורשים רשאים למכור האבן לצורך מצבה למת אחר כמו בקבר.

שו"ת שיבת ציון עצמו: הסכים שאסור להעמיד על קבר הבן. אך חלק עליו דאסורים למכור המצבה. [ומ"מ צידד דהמורה להתיר להיורשים למכור המצבה הזאת למת אחר אין לתפוש עליו דיש לו עמודי עולם לסמוך להקל היינו דעת הרא"ש שהמצבה אינה נאסרת כלל]. (פתי"ש ז')

סימן שסה

סעיף א'

חחופר קבר פטור מק"ש

מקור: ברכות (יד):

פסק השו"ע – החופר כוך למת פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה.

הטעם: דעוסק במצוה הוא ופטור משאר מצות. (ש"ך א')

□ **ואם הם שנים והגיע זמן ק"ש:**

• **בכוך דלא חפיר ליה אלא חד** – אחד עולה וקורא ק"ש ומתפלל, וחוזר זה וחופר ועולה חבירו וקורא קרי"ש ומתפלל. (שו"ע)

• **אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד** – פטורים. (שו"ע)

סעיף ב'

כמה מרחיקין הקברות מהעיר

מקור: ב"ב (כה).

פסק השו"ע – מרחיקין הקברות מהעיר חמשים אמה.

« **הטעם** – מחלוקת

העט"ז: הטעם שלא יפגעו בו תמיד ויתעצבו.

ש"ך: הטעם הוא מפני שריחה רע. (ש"ך ב')

סימן שסו

סעיף א'

דין המוכר קבר

מקור: ב"ב (ק:) ובכורות (נב:) - ומפרש התם דטעמא משום פגם משפחה.
פסק השו"ע – המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ומקום הספדו – באים בני המשפחה וקוברין אותו בעל כרחו של לוקח, ומחזירין את דמיו.
« **קשה**, הא אמרינן (סנהדרין מז.) דהיכא דלא בעי הספדא דלא מספדינן ליה דיקרא דשכבא הוא, וכן איתא לעיל סי' שד"מ סעיף י' (ב"י ושי"ד ב')
א. י"ל, דהתם כדאמר בשעת מיתה לא תספדוה הכא זווי אנסיה ואיכא פגם משפחה. (ב"י ושי"ד ב')
ב. אי נמי המוכר אם באים אחרים וסופדים במקום הספדו איכא פגם משפחה. (ב"י)
ג. אי נמי התם לדידיה בלחוד הוא, הכא מקום הספדו יורשיו ובני משפחה נספדים שם ואיכא פגם שלהם. (ב"י ושי"ד ב')

סעיף ב'

אשה שירשה קבר ממשפחתה

מקור: אבל רבתי (פי"ד)
פסק השו"ע – אשה שירשה קבר ממשפחתה – נקברת בתוכו היא, אבל לא יוצאי ירכה. אלא אם כן ראתה אותם בחייה.
הטעם: מפני שבניה מתייחסים על שם משפחות אביהם, וגנאי לבני משפחתם ליקבר אצלה. (שי"ד ג')

סעיף ג'ד'

כשיש זיכוח חיכין תקבר

מקור: אבל רבתי (פי"ד)
 אביה אומר תקבר אצלי ובעלה אומר תקבר אצלי – מחלוקת טור [סתמא דשו"ע]: תקבר אצל בעלה.
רמב"ן [שו"ע בשם יש גורסין]: תקבר אצל אביה. (שו"ע סעי' ג')
 ואם יש לה בנים ואומרת אצל בני – קוברין אותה אצל בניה. (שו"ע סעי' ג')
 אביה אומר לא תקבר אצלי ובעלה אומר לא תקבר אצלי – קוברים אותה אצל בעלה. (שו"ע סעי' ד')

הטעם: מפני שחייב בקבורתה. (שי"ד ד')

סימן שסז

סעיף א'

חיוב קבורת מתי עכו"ם

מקור: גיטין (סא).

תוספתא (שם פ"ג הי"ח) - מספידין מתי גוים ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום.

פסק השו"ע – קוברים מתי עכו"ם ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום.

« וכשמצאו מתי גוים לבד שמתעסקים בהם מפני השלום. (בי"י)

« וכן יש לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם. (בי"י)

□ **כתב הכלבו: הרואה את המת חייב לעמוד מפניו ולנהוג בו כבוד ואפילו מת גוי חייב ללוותו**

ארבע אמות. (בי"י)

ותמה הכלבו: כי בנדה כתוב השוחט לנכרי פירוש ואוכל עמו אם מת אין הולכין אחר מטתו

ונוכל לומר כל שכן גוי. (בי"י)

והב"י דחה קושייתו - דהתימה שתמה אינו כלום דודאי ישראל רשע גרע מגוי ולרבי אליעזר

(בחולין לח:) דאסר שחיטה לנכרי משום דמחשבת נכרי לעבודה זרה ישראל האוכל מאותה

שחיטה רשע הוא, אבל אעיקרא דדינא פירכא דלא עלה על הדעת שיהיה חייב ללוות מת גוי אם

לא מפני דרכי שלום.

ועוד הוסיף הב"י ליישב: דמ"מ אפשר לאוקמי בגוי חסיד, דקיימא לן (סנהדרין קה.) חסידי

אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא. (בי"י)

סעיף ב'

שלא יחלץ בבית הקברות בתפילין

מקור: ברכות (יח).

פסק השו"ע – לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת ותפילין בראשו.

הטעם: משום לועג לרש. (שו"ע)

□ **ואם הם מכוּסִים** – מותר. (שו"ע)

סעיף ג'

איסור קריאה בספר ותפילה בסמוך לקבר

מקור: ברכות (יח).

פסק השו"ע – לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו

ויקרא בו או יתפלל, והוא הדין על פה אסור לקרות.

« ה"ה קדיש צריך להרחיק ד' אמות. (ש"ך ג')

« **באשה ומת קטן האם יש בזה לועג לרש** – מחלוקת

מהריט"ץ: אשה וקטן שפטורים בחייהם אין זה לועג לרש. ודווקא אסור לקרות ולהניח

תפילין תוך ד"א של מת היינו מי שהיה חייב במצות אלו בעת שהיה בחיים ואחר מיתתו

נעשה חפשי מן מצות אלו הוי לועג לרש.

צ"ח: גם במת קטן ואשה הוי לועג לרש. (פת"ש א')

□ **אלא אם כן לכבוד המת** – דמותר. (שו"ע)

□ **אם הולכים בעת צרה להתפלל על קברי צדיקים** - אם נכון ליקח עמהם ס"ת לבית הקברות, והשיב הנו"ב: דאסור, ועכ"פ חלילה לעשות כן דמבואר בזוהר פי אחרי שאם ח"ו הספר ההוא חסר אות אחת גורמים רעה גדולה ח"ו, וא"כ הרי אין לנו ס"ת שיהא בדוק בחסרות ויתרות. (פתי"ש ב')

סעיף ד"ה'

האיסור ליכנס בציצית בסמוך לקבר

Ⓢ **בזמנם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמן** – מותר ליכנס לבית הקברות או לתוך ד' אמות של מת או של קבר והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקבר.

אבל אם נגרר אסור משום לועג לרש. (שו"ע)

Ⓢ **אבל בזמנינו שאין אנו לובשין אותו אלא לשם מצוה:**

• **כשהציציות מגולים** – אסור אפי' אינם נגררים.

• **אבל אם הם מכוסים** – מותר. (שו"ע סעי' ד')

« והעולם נוהגין היתר בטלית קטן, הטעם כיון שהציציות מכוסים. (ש"ך ד' וט"ז א')

□ **דרך תקנה ליכנס במיציות מגולים**

יש נוהגין לקשור שני ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות **ולא הועילו כלום בתקנתם**. (שו"ע סעי' ה')

סעיף ו'

אופן חמותר לחתפלל בסמוך לקבר

כיון שהרחיק ד' אמות – קורא ומתפלל, ואפילו רואה הקבר או בית הקברות. ואם יש שם מחיצה – מותר אחר המחיצה סמוך אפילו תוך ד' אמות לקבר. (שו"ע)

סימן שסה

סעיף א'

שלא לנחוג קלות ראש בבית הקברות

מקור: מגילה (כט.) ובאבל רבתי (ריש פ"ד)

פסק השו"ע – בית הקברות אין נוהגין בהן קלות ראש.

הטעם שאין עושין בבית הקברות דברים הללו הוא: מפני כבודן של מתים. (ב"י ושי"ך א')

□ דוגמאות לדברים של קלות ראש האסורים. כגון:

• **לפנות שם.** (שו"ע)

מקור: ירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) - לא יכנס אדם בבית הקברות ויעשה צרכיו ואם עשה כן

עובר משום לועג לרש חרף עושהו (משלי יז ח). (ד"מ ג')

• **לאכול ולשתות שם.** (שו"ע)

• **ואין קורין ואין שונין שם.** (שו"ע)

• **ואין מחשבין שם חשבונות.** (שו"ע)

« ואפילו של רבים. (שי"ך ב')

• **ואין מרעין בהם בהמות.** (שו"ע)

« **באיזה קרקע מדובר?**

אומר ר"י: דמיירי בקרקע שלא חפרו כלל ואפילו הכי אסור משום כבודן של מתים דאי בשאינו קרקע עולם מאי קא אזיל וחשיב הכל אסור בהנאה והגנות והאילנות שנוטעין בבית הקברות מותר וליכא למיחש משום כבודן של מתים כיון שאינן על הקברים עצמם.

והרא"ש כותב: דמיירי אף בקרקע עולם ואסור מפני כבודן של מתים דאי על הקברים אם הוא קבר של בנין אסור בהנאה והאילנות הנוטעים בבית הקברות מותר ללקוט פירותיהן ואין כאן חשש מפני כבוד המתים. (ב"י)

• **ואין מוליכין בהם אמת המים.** (שו"ע)

• **ולא יטייל בהם לקפנדיא.** (שו"ע)

• **ולא ילקט מהם עשבים.** (שו"ע)

« **ואם ליקט, שצריך ללקטן לצורך בית הקברות** – שורפן במקומן. (שו"ע)

הטעם:

א. אין זה כבוד של מתים אלא קנסא.

ב. או משום שלא יחשדוהו שמוליכם לבהמתו. (ב"י ושי"ך ג')

« **ליקוט עשבים שאינם על הקברים עצמן** – מחלוקת

סמ"ג: אין מלקטין בהן עשבים מפני כבוד המתים כתב מורי דוקא כשהן על הקברים עצמן. (ב"י)

ד"מ: אין מלקטין אפילו עשבים שאינם על הקברים עצמם. (ד"מ א')

□ איסור הנאה מקרקע הקברות

וכן אין ליקח מקרקע עולם של קבר, אף על גב דמותר בהנאה. (רמ"א)

הטעם: משום כבוד המתים. (רמ"א)

□ לקיחה מקרקע עולם של קבר לצורך רפואה – מותר. (רמ"א)

מקור: סנהדרין (מז:). - קברי דרב הוו שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא ואמר שמואל יאות הן עבדין קרקע עולם היא ואינה נאסרת, התם כיון דלרפואה עבדי אין כאן קלות ראש.

« והא דשרי משום רפואה, היינו בדבר שאין בו אלא משום קלות ראש, כגון בקרקע עולם

שאינה נאסרת בהנאה. **אבל בדבר האסור בהנאה – אפילו לרפואה אסור.** (ד"מ ד')

« וזה דוקא אם הרפואה הוא דוקא מהקבר ולא ממקום אחר.

אבל אם יכול למצוא אותן עשבים לקנות בגינה ובשדה - אף שצריך הוצאות ממון בלקיחת העשבים - אסור ללקוט אותם עשבים בבה"ק. (פתי"ש ג')
 « **ה"ה במקום שהחיים יודעים כולם שכך מנהגם וידעי במיתתם שכך הוא ומוחלים על כבודם - הכל מותר, מאחר שאין כאן איסור הנאה אלא משום כבוד מתים.** (פתי"ש ב')

□ **וכן מותר ליהנות מהעשבים שעל הקברות או פירות אילנות שעליהם לצורך הקברות.** (רמ"א)
 כגון שהמושל עובד כוכבים מרעה בהמות על הקברים וא"א למחות בידו כי אם בהוצאה מרובה ואין יד הקהל משגת - מוכרים דברים אלו כדי להציל הקברות מיד עובד כוכבים שזהו כבוד המתים. (רמ"א)

« **ואם אין דברים על הקברות למכור לצורך ההוצאה:**
 • **אם יד הקהל משגת ושבידם למחות בהוצאה מועטת - צריכין למחות אם אין חשש** בדבר שהמושל יתגרה בהם ע"י זה.

• **אבל בלאו הכי - אין צריכין למחות.** (רמ"א)
 « **בדין קברות שלקחו גוים ואי אפשר להוציאם אלא בדמים מרובים ומחמת זה הבעלי בתים מושכים ידיהם ממנו - מותר למכור הגפנים והאילנות שעל בית הקברות מידי שנה בשנה כדי שיהא להם מעות בריוח להוציא מידי גוים. ואפילו הגפנים על הקברות ממש אפילו הכי שרי.**

הטעם: דהא לרפואה שרי, אף על פי שאין בו סכנה, כל שכן לכבוד מתים עצמן, ואין לך כבוד גדול מזה להוציאם מידי גוים. (ד"מ ב')
 « **במעשה שמושל העיר רצה לעשות דרך רבים בבה"ק של היהודים והדרך יעבור על הקברים ברצפת אבנים - מחלוקת**

הרב מהר"ר איסרל ליסא: שאין הקהל צריכין לבזבז הרבה להכביד על אנשי הקהילה להוציא הוצאות מרובים כדי לפעול להסב ולנטות הדרך מעל בה"ק, והיכח דבריו מהרמ"א הנ"ל.

שו"ת שיבת ציון: כתב לעשות דרך על הקברים שהוא דבר המתקיים לעולם ואיכא בזיון המתים כל שעה, וגם יש לחוש שברוב הימים יחפרו שם בדרך ויוציאו עצמות המתים והם ישליכום לחוץ, לכן צריכים להשתדל בזה ולהוציא הוצאות כדי יכלתם אף שיכבד העול על הצבור ואם יעלה הוצאות יותר מכדי יכלתם טוב לפנות אותן קברות למקום המשתמר.

והאריך לסתור דברי התה"ד, וסיום דבריו אם אין אני כדאי לחלוק על פסק הרב התה"ד מ"מ הבו דלא לוסיף עלה, דהיינו שאין יד הקהל משגת וגם שהוא להצלת הקברות מידו שאם ימנעו מלרעות שם בהמות של מושל יש לחוש שיקח מהם הקברות וגם שם מה שהיה עובד המושל רועה בהמות בבה"ק אין זה דבר המתקיים כי למחר יהיה עבד אחר או מושל אחר אשר לא ירעה בהמות שם. מה שאין כן בנידון דידן וכנ"ל. (פתי"ש ד')

« **בדין בית קברות ישן אשר פסקו לקבור שם מתים יותר ממאה שנים, ואדון העיר רוצה להרחיב בנין ארמונו והוא צריך לאותו בה"ק להכניסו תוך הבנין, ורוצה לקנותו במחיר כסף או בחליפין על שדה אחרת, ואי אפשר ליהודים לסרב בזה פן יהפך להם לאויב ובידו להמציא להם צרות רבות, וגם בידו ליקח בחזקה שלא ברצונם.** והשיב בשו"ת שיבת ציון: דאם לא היה כאן חשש רק שיקח בחזקה שלא ברצונם היינו אומרים מוטב שיקח השר בע"כ ולא ימסרו לו ברצון.

אך כיון שיש לחוש שיהפך לבבו ויכול להסתעף מזה כמה תקלות ליהודים, לכן אם אפשר להם להפוך לבב השר בריצוי כסף שיבטל דעתו שלא להכניס את בה"ק לתוך בנינו צרכים להתאמץ בזה ואף להוציא הוצאות הרבה.
 ואם אי אפשר, אזי יראו עכ"פ לפנות הקברים עד מקום שידם מגעת ויקברו עצמות מכל קבר וקבר בפני עצמו בבית הקברות החדש, ויזהרו שלא יקברו משני מתים בקבר אחד.
 (פתי"ש ד')

□ **מקום שהוקצה לבית הקברות לרבים** – פסק החת"ס: דנאסר בקדושת בית הכנסת. (פת"ש א')
 « **אם לא נקבר שם עדיין שום מת** – מחלוקת
פת"ש: אבל אם לא נקבר עדיין שום מת - רק ייחדוה לבית הקברות – לא נאסר נוכדין
 בה"כ דאינו קדוש עד שיתפללו בו. ודוקא היכא שכבר נקבר באותה השדה אפילו מת
 אחד אז נאסר כל השדה.
ש"ג: חולק בזה. (פת"ש א')

סעיף ב'

ליקוט פירות מאילנות שבבית הקברות

אילנות שנוטעין בבית הקברות – מותר ללקט פירותיהם מאחר שאינם על הקברות עצמם. (שו"ע)
 « מה שנוהגין הגבאים ללקוט הפירות למכרם והדמים לצדקה, ומקצתם נותנים אותם
 לעובד כוכבים שומר בה"ק והעובד כוכבים יעשה לו ג"כ גן בבה"ק – צריך ליזהר שלא
 יהא אילן נטוע ולא הגן זרוע אלא במקום שאין בו ספק קבר. (ש"ך ד')

סעיף ג'

מדידת מכירת וחלוקת קבר

מקור: אבל רבתי (פ"ד) - קבר חדש נמדד ונמכר ונחלק והישן אינו נמדד ואינו נמכר ואינו נחלק.
פסק השו"ע – קבר חדש – נמדד, ונמכר, ונחלק.
 והישן – אינו נמדד, ולא נמכר, ולא נחלק. (שו"ע)
 כלומר, אין מודדין אותו כמה מתים נקברים במקצתן שיתנו אותו מדה למתים אחרים
 כנגדו ולא נמכר משום פגם משפחה ולא נחלק בין היורשים אלא כולם נקברים שורות
 שורות לעצמם והכל משום כבודם של מתים. (טור)

סימן שעה

סעיף א'

אימתי מתחיל האבילות - משנקבר בעפר

מקור: מו"ק (כו.) - ת"ר, מאימתי כופין המטות משיצא מפתח ביתו דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: משיסתם הגולל. [וידוע דהלכה כרבי יהושע].

נחלקו הראשונים מהו גדר "סתימת הגולל" שהוא הזמן שמתחיל האבילות

רש"י: סתימת הגולל הינו כסוי הארון, ומאותו הזמן מתחיל האבילות.

« וכתב הרמב"ן: ולדבריו כשנותנין אותו בבית בארון וסותמין הכסוי במסמרים ע"ד ליתן הארון בכוך או בקבר מונה משעת סתימה, אבל אם מוציא המת במטה או בארון פתוח לב"ה וקובר מתו בקרקע אינו מונה אלא משיסתם הקבר בנסר ובעפר שנותנין על המת או על הארון.

רבינו תם וגאונים: סתימת הגולל הוא האבן שנותנין על הקבר מלמעלה. (טור וט"ז א')

פסק השו"ע - כר"ת וגאונים, מאימתי חל האבילות משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר - מיד מתחיל האבילות ומעטף ראשו.

« **גדר אבילות ביום הראשון** - מחלוקת ראשונים

טור: שאין אבילות דאורייתא אפי' ביום הראשון.

גאונים: אבילות יום ראשון דאורייתא. (טור)

□ **זמן חליצת הנעליים אחר הקבורה**

אינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו. ועכשיו נוהגים לחלוץ מנעל אחר סתימת הגולל מיד. (שו"ע)

□ **היה סבור שנסתם הקבר והתחיל להתאבל, ואחר כך נודע לו שטעה** - חוזר ומתחיל

האבילות מחדש. (רמ"א)

סעיף ב'

מאימתי מתחילין האבילות מי ששולחים חמת למדינה אחרת לקוברו ואינם יודעים מתי

יקבר

מקור: מו"ק (כב.) - אמר להו רבא לבני מחוזה: אתון דלא אזליתון בתר ערסא, מכי מהדריטו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנויי.

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה) - הרי שמוליכין אותו ממקום למקום כגון אילין דקסרין דקברי בבית בירי אית תניי תני אלו שבכאן מונין משיצא המת אלו ששם מונין משיסתם הגולל ואית תניי תני אלו ואלו מונין משיסתם הגולל רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי הכל הולך אחר גדול המשפחה מהו אחר גדול המשפחה רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוסי לחומרא שאם היה גדול המשפחה כאן אלו ואלו מונין משיצא המת ואם היה גדול משפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל אין שם גדול משפחה אלו שבכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משיסתם הגולל.

פסק השו"ע - מי שדרכן לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו ואינם יודעים מתי יקבר - מעת שיחזרו פניהם מללוות - מתחילין למנות שבעה ושלישים ומתחילין להתאבל.

« ואם חלצו הסנדל ונהגו אבילות קודם שבאו הקוברים מביה"ק והיה סמוך לחשיכה

ואח"כ באו הקוברים מביה"ק בלילה ואמרו שנסתם הגולל כשהיה יום קצת, אף

שהאבלים לא ידעו מה רק שמספק נהגו אבילות - עולה להם למנין ז' ולי. (פתי"ש א')

- אך ההולכים עמו – מונים משיקבר. (שוי"ע)
- ואם גדול המשפחה הולך עמו – אף אלו שבכאן אינם מונים אלא משיקבר. (שוי"ע)
- « ולעולם אזלינן לחומרא. (בי"י)
- האם אמרינן כן גם לקולא, כגון אם גדול המשפחה הוא אצל אלו שנשאר כאן – מחלוקת
- תוספות:** משמע דוקא לחומרא אזלינן בתר גדול המשפחה דאין מונין אלא משיקבר, אבל אי גדול המשפחה הוא אצל אלו שנשאר כאן – אין מעלה ומוריד אלא אף על פי כן ההולכים עם המת אין מונין אלא משיקבר.
- טור:** בכל גווני הכל הולך אחר גדול הבית, דאם נשאר כאן אלו ואלו מונין משיצא המת. (ש"ך ב')
- « ודוקא אם יכול לבא אל הקבר תוך שלשה ימים.
- אבל אם אינו יכול לבוא תוך שלשה ימים** – אלו שבבית מונין מיד וגדול הבית שבב"ה משיסתם הגולל ואין נגררים עמו. [ואפשר גם המחבר וסייעתו מודים לזה]. (ש"ך ג')
- גדר "גדול המשפחה" – היינו דביתא סמוך עליה, וגרירי כולהו בתריה, לא שנא אח, לא שנא בן קטן. ויש מי שאומר והוא שיהא בן י"ג. (שוי"ע)
- « **מי שמתה אשתו** – הבעל נקרא גדול הבית. (ש"ך ד')
- **אם נקבר בבית הקברות הסמוך לעירו, האם ג"כ מתחילין מיד כשיחזרו פניהן** – מחלוקת ראשונים
- רמב"ם:** הקוברים בבית הקברות סמוך לעיר – החוזרים משערי העיר אינם מתאבלין עד שאמרו להם שנקבר. ודווקא מי שדרכו לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו ואינן יודעין מתי יקבר – מיד שיחזרו פניהן מתחילין למנות האבלות.
- בעל הלכות:** לא חילק דאפילו נקבר בעירו מתחילין מיד כשיחזרו פניהן. (טור)
- « **בדעת הרא"ש כשיטת מי סובר?** – מחלוקת
- טור:** הרא"ש סובר כדברי הרמב"ם.
- בי"י:** הרא"ש סובר כבעל הלכות. (בי"י)
- הש"ך הכריע – כרמב"ם, דהקוברים בבית הקברות סמוך לעיר החוזרים משערי העיר אינן מתאבלין עד שאמרו להם שנקבר. (ש"ך א')

סעיף ג'

מאימתי מתחילין האבלות אם מפנין את המת מקבר לקבר

- מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה)
- אבל רבתי (פ"י) – רבי שמעון אומר: קבר שאולה היתה לו לרבן גמליאל ביבנה שהיו מכניסין המת לתוכו, והיו נועלים את הדלת בפניו ועומדים בשורה, ומנחמים ופוטרים את הרבים, ואחר כך מעלין אותו לירושלים, נסתם הגולל מכסה ראשו וכו'. [אלמא, מסתימת הגולל השני כשקברוהו בירושלים חלה האבלות מפני שהיתה דעתם לפנותו תוך שבעה מקבר שביבנה].
- אם קברוהו בקבר ראשון על דעת להיות קבור שם עולמית, אלא שאח"כ נמלכו לפנותו משם – אין מונין לו אלא משיקבר בקבר ראשון אפ"י פינהו תוך ז'. (שוי"ע)
- אבל אם בתחלה קברוהו על דעת לפנותו "כשיזדמן להם" – מתחילין אבלות מיד, ואם פינהו תוך שבעה חוזרין ומונין משיקבר שנית.
- ואם לא פינהו עד לאחר שבעה – כבר עבר אבילותם, ואין מתאבלין עליו פעם אחרת. (שוי"ע)
- אם מתחלה היה דעתם לפנותו משם תוך שבעה – אין מתחילין למנות עד שיקבר בקבר השני. (שוי"ע)

סעיף ד'

מאימתי מתחילים את האבילות על מת שלא ניתן לקבורו ומונח בארון
 אם נתנו המת בארון ונתנוהו בבית אחר לפי שהיתה העיר במצור – מונים לו מיד שבעה ושלישים
 אע"פ שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור, וסתימת ארון הוי כקבורה וחל עליהם אבלות
 מיד. (שו"ע)
 הטעם שמתאבלין עליו מיד: כיון דהוי כנתייאשו מלקברו. (ש"ך ה')

סעיף ה'

מאימתי מתחילים את האבילות על חרוגי מלכות

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"א)
פסק השו"ע – הרוגי מלכות שאין מניחים אותם ליקבר, מאימתי מתחילין להתאבל עליהם
 ולמנות ז' ושלישים – משנתיאשו לשאול למלך לקברן, אע"פ שלא נתיאשו מלגנוב אותם.
 « ואין חילוק בין נתיאשו תוך לי או אחר לי. (ש"ך ו')

סעיף ו'

מאימתי מתחילין האבילות על מי שיודע קרובו שמת בתפיסה ולא נתנו חמושל לקבורה

נחלקו בזה הראשונים
רבינו האי גאון ורב שרירא גאון: מתחילים האבילות משעת שמועה.
 דמה שאמרו בהרוגי מלכות משעה שנתיאשו מלשאול מיירי שלא נתברר שמת אלא קול
 יוצא בכך, וקרוביו מחפשים על אמתת הדבר, בהא קאמר בשעה שמתייאשין ופוסקין
 דרישתן מונין כי כבר נתקרה דעתם. אבל אם יודעין שנהרג – כמת מעצמו דמי ומונין
 משעת שמועה.
ר"י ורמב"ן: אין מונין לו אלא משעה שנתיאשו ממנו לגמרי. (טור)
פסק השו"ע [ובב"י] – כר"י ורמב"ן, דאין מונין לו אבילות אלא משעה שנתיאשו ממנו לגמרי.
לכך: מי שהודיעוהו שצלב עובדי כוכבים קרובו בעיר אחרת ונהג אבילות מיד ואח"כ נודע לו
 שעדיין עומד בצליבה – אותו אבלות לא עלה לו, וחוזר ומונה משיקבר או משנתיאשו מלקברו.
 (שו"ע)

« **אם נתיאשו לאחר לי יום מיום המיתה** – מחלוקת ראשונים
מרדכי בשם יש שהיו רוצים: לומר דהא דמשנתיאשו מונין שבעה ושלישים הני מילי
 היכא דנתיאשו תוך שלשים, אבל לא נתיאשו עד לאחר שלשים – הוי כשמועה רחוקה
 ואינה נוהגת אלא יום אחד.
רא"ש ומרדכי: אפילו נתיאשו לאחר שלשים מונים שבעה ושלישים. (בי"י)
 « **מעשה** ביהודי אחד שהרגוהו והשליכוהו בנהר רינו"ס ובעשרה בטבת היה המעשה ולפני
 אדר נתיאש בנו מלבקשו עוד – והורה ר' יעקב למנות מעתה שבעה ושלישים. ולאחר
 שעברו ימי האבילות נמצא אביו בתוך הנהר והובא לבה"ק – והורה לו הזקן רק לקרוע.
 (ט"ז ב')

סעיף ז'

מאימתי מתחילין האבילות על מי שלא מוצאים את גופתו

מקור: אבל רבתי (פ"ב הי"ב) - מי שנפל לים או הרגוהו ליסטים או גררוהו חיה מאימתי מתחילין למנות משנתיאשו לקוברו מצאוהו אברים אברים – לת"ק אין מונין להם עד שימצאו ראשו ורובו. ר' יהודה אומר: השדרה וגולגולת הם רובו.
פסק השו"ע – מי שטבע במים שיש להם סוף או שיצא קול שהרגוהו לסטים או שגררתו חיה, מאימתי מונים – משנתיאשו לבקש.

וצידד בתשובת כנסת יחזקאל כתב: אף שמבואר בשו"ע שאין מניחין בניו ואשתו להתאבל, אבל מאחר שכבר מפורסם ששולחין שו"ת לרבנים – מותר לבניו להגיד קדיש בביתה לעשות מנין, שבזה איכא פרסומי מלתא ולא חיישינן שיבא אחד ויעיד שפלוגי מת סתם וגם לאשתו ובניו אינו מוחה לילך בבגדי חול אף בשבת, אבל לא ללבוש בגדי אבל. (פת"ש ג')

« **אך במים שיש להם סוף** – מחלוקת

ש"ך: אין מתאבלין עליו כלל. (ש"ך ז')

פת"ש: לדעת מהר"ם והרא"ש והטור גם במים שאל"ס אזלינן בתר רובא. ולפ"ז מאחר דהרשב"א והראב"ן והר"ם וטור ומרדכי כולוהו בחדא שיטה קיימו לחייב באבילות ע"פ רובא – ודאי יש מקום לחייב גם באבילות במשאל"ס, ובפרט במקום שנמצא והוכר בט"ע וסימני בגדיו. (פת"ש ג')

« **אם יצא קול שמת** – מחלוקת

רב האי רב שרירא: אפילו לא נתברר שמת אלא קול יוצא בכך מתאבלין עליו.

טור וב"י: חולקים, שהרי אשתו אף אסורה להספיד או ללבוש שחורים כל זמן שאין כאן עדות שהוא ראוי להשיאה על ידו. (ש"ך ז')

« **לענין אמירת קדיש על אחד שנאבד ר"ל ולא נודע מה היה לו**

תשובת חינוך ב"י: בניו לא יאמרו קדיש עליו, דג"כ יש לחוש לתקלה כמו באבילות.

וכתב שחכם אחד חולק עליו ומחלק בין אבילות לאמירת קדיש. אך הוא דחה דבריו ופסק: דמ"מ יעשו נחת רוח לנשמת המת באופן שלא תבא לתקלה כגון לברך בהמ"ז ולהפטיר ולהתפלל לפרקים במקום שאינו דוחה שאר אבלים. (פת"ש ג')

« **ודוקא בנאבד בעלה אין מתאבלין א"כ בעדות ברור שמשיאין את אשתו, משא"כ בהלך בעלה למקום קרוב שאפשר להתודע הדבר תוך ימי אבלה** – אין מוחין להתאבל עליו, כיון דהוא מילתא דעבידא לגלויי. (פת"ש ג')

« **האם גם בבחור רווק שאין חשש עיגון ג"כ לא מתאבלין** [כגון נער פנוי שנטבע במים שאל"ס אי מתאבלין עליו] – מחלוקת

מהר"ם בן חביב: לא יתאבלו אפילו על רווק, משום גזירה לגזירה.

שב"י: ברווק מתאבלים. והמיקל בגזירה לגזירה ומחמיר להתאבל אין מזחיחים אותו ותע"ב.

משכנות יעקב: דכל שע"פ רוב הוא מת מתאבלין עליו. (פת"ש ג') [ובחזו"ע אבילות אי עמי תקלב הכריע כמשכנות יעקב דמונים לו שבעת ימי האבל משעה שנתיאשו לבקש]

□ **מצאוהו אברים אברים ומכירין אותו בסימני גופו** – אין מונין לו עד שימצאו ראשו ורובו, או שנתיאשו מלבקש. (שו"ע)

□ **ואם נמצא אחר שנתיאשו ממנו:**

☞ **הקרובים** – אין צריכים לחזור ולהתאבל. (שו"ע)

☞ **הבנים**

• **אם הם שם בשעה שנמצא** – מתאבלים אותו היום, דלא גרע מליקוט עצמות אביו. (שו"ע)

« **ונחלקו בזה הפוסקים**

הרא"ש בשם מהר"ם: פסק שאם קברוהו במקום בנו וידע בנו את קבורתו לא גרע מיום ליקוט עצמות כו' – משמע ליה מהאי לישנא דוקא בנו.

רבי אליקים: דאין מתאבלין עליו אפילו בניו. (ש"ך ח')

• **אבל אם אינם שם** - ושמעו אחר שעבר היום – אין צריכין להתאבל. (שו"ע)

□ **אם שלחו מתייהם לעיר אחרת שדינם להתחיל האבלות משיחזירו פניהם, והתחילו למנות האבלות, ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך** – אין צריכין להפסיק אבלותן, ואין צריכין לחזור ולהתאבל אחר כך, דמאחר שדינם להתחיל מיד אין צריכין להפסיק. (רמ"א)

« ומה שדינים להתחיל האבלות משיחזירו פניהם - היינו היכא שלא הלך גדול הבית עמהם לעיר אחרת. (ש"ך י"י)

סעיף ח'

מת לו קרוב ובא באמצע השבעה

מקור: מו"ק (כא): - תנו רבנן, אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהם בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפילו בא ממקום קרוב מונה לעצמו. רבי שמעון אומר: אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהם. אמר ר' יוחנן ור' אבהו בר אבא אמר ר' יוחנן והוא שיש גדול הבית בבית איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. תא שמע דאמר ר' יוחנן ור' אבהו בר אבא אמר ר' יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהם, והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא דאתא בגו תלתא הא דלא אתא בגו תלתא. ופסק ר' יוחנן (כב). הלכה כרבי שמעון ואיתמר בגמרא (הא) [אהא] דרבי שמעון והוא שבא ומצא מנחמים אצלו. בעי רב ענן ננערו לעמוד ולא עמדו מהו תיקו.

נחלקו הראשונים האם המסקנה בגדול הבית, היא לשיטת ת"ק או אף לשיטת ר' שמעון רמב"ם ורי"ף [לפי הבי"י]: דין הגמ' לגבי גדול הבית הוא רק לשיטת ת"ק, וכל הסוגיא שהלך הגדול לא להלכה.

ואפילו חזר בתוך ג' – הגדול ואותו שבא - מונים לעצמם מסתימת הגולל.

ר"ח ותוס': דין הגמ' לגבי גדול הבית הוא גם לשיטת ר' שמעון, והוא להלכה.

ולכך, רק אם חזר לאחר ג' ימים – הגדול ואותו שבא – מונים לעצמם.

רמב"ן [ור"ף ע"פ הבנת הש"ך]: דין הגמ' לגבי גדול הוא רק לשיטת ת"ק ולא להלכה.

ומי"מ, אפי' בא ביום השביעי, אפי' בא ממקום רחוק - גדול הבית ואותו שבא מצטרף עימם.

הטעם: כי הלך לצורך קבורת המת. [וה"ה גם באחד משאר האבלים שהלך לצורך]. (ש"ך

י"ב-י"ג)

ואם התחילו אבלות בשווה ואח"כ הלך הגדול להתעסק בצרכי המת ולא חזר – אותו שבא

בתוך ג' - מונה עימהם, אחר ג' - מונה לעצמו. (ש"ך י"ב-י"ג)

להלכה – מחלוקת

שו"ע: כרמב"ם ורי"ף לשיטתו, ולכך, מי שמת לו קרוב ולא ידע עד שבא למקום שמת שם המת

או למקום קבורה - אם היה במקום קרוב שהוא מהלך י' פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד -

אפילו בא ביום הז':

• אם מצא מנחמים אצל גדול הבית אפי' שנערו לעמוד הואיל ומצא מנחמים (דהיינו

שנוהגים עדיין קצת אבלות) – עולה לו ומונה עמהם תשלום שלשים יום.

• ואם לא מצא מנחמים – מונה לעצמו.

« בשיעור ה' פרסאות – צריך לשער דוקא בפרסאות שהם שמונה אלף אמה. ולא מה

שאנו נוהגין לקרות פרסה, וגם צ"ע שעכשיו אין כל אדם יכול לילך עשרה פרסאות

ביום א'. (פת"ש ד') [וצידד בחזו"ע אבלות ג' עמ' קפאדבזמנינו אפילו יכול להגיע במטוס, נחשב מקום קרוב

ומצטרף לשאר האבלים, וכשיקומו מאבלם, גם הוא יקום עמהם].

□ וכן אם היה במקום רחוק אפילו בא ביום שני – מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא.

רמ"א: כר"ח ותוס', ואפילו אם בא אחד ואין הגדול בבית רק שהלך לצורך המת אם חזר תוך ג'

ימים הוי כאילו הוא בבית והבא תוך ג' מונה עמהם. וכל שדינו למנות עמהם אפילו אם חזר אחר

כך לביתו מונה עמהם.

ש"ך: כרמב"ן, דאפי' בא הגדול אצל בני הבית תוך ז' מונה עמהם ולא מסתימת הגולל בין שבא ממקום קרוב או רחוק וכן אפי' קטן שהלך לבה"ק וחזר תוך ז' מונה עמהן וכן הבא ממקום אחר לשם ומצא שהלך גדול הבית לבה"ק כיון שחזר גדול הבית אפי' ביום ז' מונה עמהן אף זה נגרר עמו ונמצאו כולם מונין מנין א'. (ש"ך י"ב)

□ **וסיכס הש"ך לשיטתו את הדינים היוצאים מסעיף זה:**

מי שמת לו קרוב ונדע לו במקומו – מונה לעצמו משנדע לו. ואפי' בא אח"כ למקום המת אצל שאר הקרובים שהתחילו כבר להתאבל – לא יקצר אבילותו בשביל זה. וכן אם בא אצל הקרובים – ואינם במקום שמת המת, ולא במקום קבורה – כל אחד מונה לעצמו משעה שנודע לו.

אבל אם לא ידע שמת לו מת עד שבא אל הקרובים שבמקום המת או מקום קבורה – אם היה במקום קרוב שהוא מהלך עשר פרסאות – אפי' בא ביום הז' – אם מצא מנחמין אצל גדול הבית, אפילו שנערו לעמוד הואיל ומצא מנחמין דהיינו שנוהגין עדיין קצת אבילות – מונה עמהן, דכיון שהגדול מונה עמהן גם הוא מונה עמהן.

אבל אם לא מצא אצל גדול הבית – מונה לעצמו.

וכן גדול הבית שבא ממקום קרוב – מונה לעצמו.

ואם בשעת קבורה הלכו מקצת הקרובים לבית הקברות – מונין עם אלו שבבית, בין גדולים בין קטנים, בין שבה"ק קרוב או רחוק, בין באו תוך ג' בין ביום ז', והוא שבאו ומצאו מנחמין.

אבל אם לא מצאו מנחמין ביום ז' – אותן שהלכו לבה"ק – מונין לעצמן משיסתם הגולל. וכן הבא ממקום אחר לשם ומצא שהלך הגדול לבה"ק – כיון שחזר הגדול אצלם אפי' ביום ז' ומונה עמהם, אף זה נגרר עמהם ונמצא כולם מונין מנין א', והוא שבא זה ממקום קרוב.

ודוקא שנשארו מקצתן בבית, אבל אם לא נשארו מקצתן בבית – מונה לעצמו אם לא שבא תוך ג'.

ואם לא חזר גדול תוך ז', שאז הגדול מונה לעצמו משיסתם הגולל – אז גם הבא ממקום קרוב אינו מונה עם אותן שבבית משיצא המת, אלא מונה לעצמו משעה שנודע לו. וכל זה שהלך הגדול לבה"ק במקום שאינו דר שם, אבל הלך למקום שדר שם ונשאר שם – אפי' אותן שנשארו כאן שהחזירו פניהם מהמת הולכים אחריו ומונים משיסתם הגולל.

ודוקא שיכול לבא שם תוך ג', אבל אם אינו יכול לבא שם תוך ג' – אלו שכאן מונין מיד, וגדול שבה"ק מונה משיסתם הגולל.

ואם התחילו אותן שבבית והגדול למנות אבילותן בשוה כולם משיצא המת או כולם משיסתם הגולל – אז הבא ממקום קרוב מונה עמהן בכל ענין, אפי' בא ביום הז' בעוד שנוהגין קצת אבילות כיון שחזר הגדול קודם שעמדו המנחמין ומונה עמהן.

אבל אם התחילו אבילות בשוה, והלך הגדול אח"כ לבה"ק להתעסק בצרכי המת לעשות מצבה או בנין לקבר, ולא חזר כלל אחר שבא הקרוב. או שחזר אחר שעמדו המנחמין – דינא הכי: אם בא הקרוב תוך ג' – מונה עמהם. ואם בא לאחר ג' – מונה לעצמו. ואם הלך הגדול לעסק אחר שלא בצרכי המת, אפילו בא הקרוב תוך ג' – מונה לעצמו, כיון שלא חזר הגדול לביתו.

ואם בא הקרוב ממקום רחוק – בכל ענין מונה לעצמו.

וכל שדינו למנות עמהם, אפילו חזר אח"כ לביתו – מונה עמהן. (ש"ך י"ג)

□ **מדובר דוקא שבא אצלם למקום שמת או למקום קבורה.**

אבל אם לא היה לא מקום מיתה ולא מקום קבורה כל אחד מונה לעצמו. (בדה"ב וש"ך י"א) [אולם בחזו"ע אבילות ג' עמ' קפז הביא את דעת המאירי שפסק שאף באופן זה מונה עם גדול הבית, והלכה כדברי המיקל, ואף מרן הב"י אילו היה רואה דעת המאירי היה מיקל בזה].

□ **כשגדול הבית בעצמו בא ממקום קרוב – מחלוקת ראשונים**

רש"י ורמב"ן: מונה לעצמו.

רשב"א: מונה עימהם. (בדה"ב וש"ך י"ב-י"ג)

להלכה – מחלוקת

ש"ך: כרשב"י ורמב"ן.

בדה"ב: כרשב"א. (בדה"ב וש"ך י"ב-י"ג)

□ אם בא אליהם יום אחד ואח"כ חזר למקומו

במה שאמרו בא ממקום קרוב מונה עמהם אם צריך להתעכב שם ולמנות עמהם ממש או אפילו בא ועמד עמהם יום אחד ולמחר חזר למקומו מונה עמהם כלומר מן היום שהתחילו הם למנות. והשיב הרשב"א: דכל שבא ממקום קרוב נעשה טפילה להם והוא ליה כאילו היה עמהם משעה שחל האבילות דהיינו משיסתם הגולל ומונה "עמהם" דקאמר מונה "כהם" קאמר שרואים כאילו היה עמהם והתחיל למנות משעה שהתחילו הם למנות. (בדה"ב)

□ אם מתה אשתו ואחר כך בא אח אשתו – מונה עמו, שהבעל קרוי באבל זה גדול הבית. (בדה"ב)

□ כשהאבלים באו אליו להודיעו – האם הולך אחר האבלים שהתחילו כבר האבילות

כגון בדין אלמנה שהיו לה שני בנים ומת האחד ולא נודע [להשני] עד שבאה האם אצלו שהיתה בשעת קבורה ונסתפק אם ימנה הבן השני עמה כיון שבאה ממקום קרוב. והשיב הרשב"א: שהבן מונה לעצמו לפי שלא מצינו הנמצא מונה עם הבא אלא הבא מונה עם הנמצא בבית, וגדול הבית שבא ממקום קרוב מונה עם הקטנים הנמצאים בבית ולא הנמצאים בבית מונים עם הגדול ולא שנא ידעו ולא שנא לא ידעו. ומ"מ, מענין מה שנסתפק איזה יקרא גדול [אין] האם שהיא יורשת או הבן היורש - אין הדבר תלוי בראוי לירש אלא כל מי שעיקר הבית תלוי בו. (בדה"ב)

סעיף ט'

אם נודע לו על הפטירה כבר במקומו ובא אל מקום האבלים, האם נגרר אחריהם

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן: אין חילוק בין אם זה הבא שמע מיתת המת באותו מקום שהיה שם תחלה, בין אם שמע עליו באותו מקום שנכנס שם, בין אם לא שמע עד שמצא האבלים בביתם.

רא"ש ורמב"ם: מיירי דוקא שלא שמע עד בואו אל אחיו דאי נודע לו ביום ב' והתחיל להתאבל לא מסתברא כלל שיקצר אבילותו בשביל שבא אל אחיו. (טור ובי"י)

אבל כשלא התחיל כלל ובא אל אחיו – חשבינן ליה כאילו התחיל להתאבל עמהם. (טור)

פסק השו"ע – כרא"ש ורמב"ם, ובמה דברים אמורים כשלא שמע שמת עד שבא, אבל אם נודע לו ביום השני והתחיל להתאבל – לא יקצר אבילותו בשביל שבא אצלם.

« **היה במקום רחוק ונכנס ביום ג' במקום קרוב ועמד שם ב' ימים או שלשה ימים** – מחלוקת

רב נטרונאי: היה במקום רחוק ונכנס ביום ג' במקום קרוב ועמד שם ב' ימים או שלשה ימים – חשבינן ליה כאילו בא ממקום קרוב.

טור ורמב"ן: חולקים בזה, שהרי בא ממקום רחוק בתוך שלשה לרבנן היכי משכחת לה, הרי ודאי נכנס למקום קרוב בשני או בשלישי ועוד לרבי שמעון דלא קפיד ביומי מה לי נכנס למקום קרוב בשני או בשביעי, ואם כן בא ממקום רחוק לא משכחת לה לעולם. (טור ובי"י)

□ המנהג כיום – מחלוקת

סמ"ק: השתא דליכא מנחמים אם בא קודם שיצאו ללכת לבית הכנסת מונה עמהם. **רשב"א**: עכשיו נהגו הרבים ללכת עם האבלים מבית הכנסת עד ביתו ושוהים עמו בעמידה מעט ואחר כך כל אחד פונה לדרכו וכל שאותם שמלוים אותו עומדים שם - זהו כמנחמים אצלו וכל שהלכו אף על פי שקרוביו ומיודעיו עומדים שם קרוי אין מנחמים אצלו. (בדה"ב)

בבדק הבית הכריע – כרשב"א.

סעיף י'**מי שחזא אבל ובתוך ז' מת לו מת אחר****נחלקו בזה הראשונים**

רשב"א והגהות מיוניות: מי שמתו לו שני מתים ביום אחד אינו נוהג אבלות אלא שבעה ימים.
רש"י: במעשה שהיה אבל ובתוך שלשה ימים מת לו מת והלך וליוהו יחף לבית הקברות וחזר והשלים שבעה ימים למת הראשון וחזר ומנה שבעה ימים אחרים והשלים האחרון מאותו יום שהשלים הראשון ולא רצה ששבעה ימים ממת אחרון שיעלו גם לראשון והאריך המרדכי לתת טעם לדבריו ואחר כך כתב אמנם אני שמעתי שאין צריך למנות שבעה כי אם מן האחרון. (בדה"ב וב"י)

פסק השו"ע – כרשב"א והגהות מיוניות, מי שהוא אבל ובתוך ז' מת לו מת אחר – מונה ז' למת אחרון, ועולים לו לתשלום שבעה ימי אבלות הראשון.

סעיף י"א**מי שחתפלז ערבית ועדיין הוא יום ושמע שמת לו מת**

מחלוקת

שו"ע בשם יש מי שאומר: שמונה מיום המחרת, ואותו יום אינו עולה. (שו"ע)

הטעם: דהו תרי קולי דסתרי אהדדי. (ט"ז ד')

« **אבל לענין היארציי"ט** אם אירע שמת אחר ערבית ועוד היום גדול בין שהוא בימות החול בין שהוא בע"ש – לעולם חשבינן ליממא לקבוע יארצייט ביום שעבר. (פת"ש ו')
העט"ז: כ"ש באבל דהמיקל למנות יום ששמע ליום א', אף על פי שהתפללו הקהל ערבית – לא הפסיד. (ש"ך ט"ו)

« אך הש"ך דחה דבריו דאין לדמות נדה לאבלות. (ש"ך ט"ו)

וצידד הש"ך - דאפשר גם העט"ז לא קאמר אלא כשהתפללו הקהל ערבית ולא הוא, דאז אותו יום עולה לו. (ש"ך ט"ו)

□ **אבל אם הוא עדיין לא התפלל ערבית** – שאותו יום עולה לו אע"פ שהקהל התפללו ערבית. (ש"ך י"ד)

« **קשה**, הרי לענין נדה אמרינן דבתר צבורא גרירא, ומא שנא הכא?

א. שאני אשה שרובן אינן מתפללים ונגררות אחר הקהל.

ב. עוד יש לחלק דלעיל איירי שהקהל התפללו ערבית והיא רצתה להקל על עצמה ולעשות יום וללבוש לבנים לאו כל כמינה לאפוקי נפשה מצבורא אבל כאן מן השמים שלחו לו אבלות בעודו יום ולא התפלל יכול לומר לדידי יום הוא. (ש"ך י"ד)

« **אם אירע אבלות זו לאשה שלא התפללה אותו** – מחלוקת**ש"ך:** אותו יום עולה לה.**מהרש"ל:** אותו יום אינו עולה לה. (ש"ך י"ד)

□ **מי ששמע שמועה קרובה בין השמשות** – חשבינן בין השמשות מן היום, ומונה אבלות מאותו יום. (פת"ש ה')

□ **אחד שנקבר סמוך לשבת ותיכף אחר הקבורה הפכו פניהם לבית הכנסת ולא ישבו על הארץ**, אעפ"כ עולה יום ו' למנין ז', דהפיכת פניהם הוי התחלת אבלות. (באה"ט ופת"ש ח' בעיון)

סימן שעו

סעיף א'

מנחג המנחמין – דרך נחום האבלים

□ אין המנחמים רשאים לפתוח עד שיפתח האבל תחילה. (שו"ע) מקור: מועד קטן (כח:). ומייתי לה מקרא דאיוב.

□ והאבל מיסב בראש. (שו"ע)

מקור: כתובות (סט:). מייתי לה מקרא.

□ דרך פטירת האבלים מלפני האבל - כיון שנענע האבל בראשו בענין שנראה שפוטר את המנחמים – אינם רשאים לישב אצלו. (שו"ע)

□ אין אבל או חולה חייבים לעמוד אפילו מפני נשיא. (רמ"א) מקור: מו"ק (כו:). (ד"מ ג')

□ עשיית שורת מנחמים אחר הקבורה

מקור: אבל רבתי

כתב הטור: אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים עד שיסתום הגולל. נסתם באין ועומדין עליו בשורה. (טור)

« אין שורה בפחות מי'. (טור)

□ ואין פוחתים משבעה מעמדות ומושבות למת. (טור)

מקור: ב"ב (ק:)

« הטעם:

טור: כנגד הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל. (טור)

נמוקי יוסף: כנגד שבעה דברים שהעולם נפסק בהן דכתיב: זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו ויום ולילה נחשבים אחד, כדכתיב (שם א ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, לומר כי החי יתן אל לבו כי העולם וכל עניניו המה הבל ואשרי מי שעמלו בתורה ובמעשים טובים. (ד"מ א')

□ ואין עושין מעמד בפחות מעשרה. (טור)

מקור: מגילה (כג:). דכיון דבעי למימר עמדו יקרים עמודו בבציר מעשרה לאו אורח ארעא.

סעיף ב'

זחירות מאמירות שזנות

□ הבא לכבד את חברו ולקום מפניו – ורוצה לומר לו "שב":

מקור: מועד קטן (כו:)

• בסתם אדם – הבא לכבד את חברו ולקום מפניו - אומר לו "שב". (שו"ע)

• אך באבל או חולה – אין לו לומר "שב", כיון ששמעו שב באבלות שלך, שב בחולי שלך. (שו"ע)

□ לא יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשי או כיוצא בדברים אלו. (רמ"א)

מקור: ברכות (יט). (ד"מ ו')

הטעם: שאל יפתח פיו לשטן. (רמ"א)

□ אמירת אדם לאבל "מה לך לעשות כי אי אפשר לשנות" – מחלוקת

רמ"א: אל יאמר אדם לאבל מה לך לעשות כי אי אפשר לשנות. (רמ"א)

הטעם: שזהו כגידוף, דמשמע הא אם אפשר לשנות היה עושה, אלא יקבל עליו גזירת ה'

יתברך מאהבה. (רמ"א)

« מקור דבריו: מהגמ' בב"ק (לח.) - רב שמואל בר יהודה שכיב ליה ברתיה אמרו ליה רבנן לעולא ניזיל מר ניןחמיה אמר להו מאי ניזיל גבי נחמתא דבבלאי דגידופא היא דאמרי מאי אפשר לך למיעבד הא אפשר עבדינן ומבטלי רעותא וכו' עד והלא דברים קל וחומר מה בשביל שתי פרדות [טובות] שהם רות [המואביה] ונעמה העמונית חס הקדוש ברוך הוא על שתי אומות גדולות של רשעה ולא הרגן בתו של רבי על אחת כמה וכמה אילו הגונה היתה להוציא ממנה דבר טוב [דהוית חיה]. (ד"מ ו')

רש"ל: דחה זה מהלכה שאמר הלא גם דוד המע"ה אמר כן, האוכל להשיבו עוד דמשמע אם היה אפשר להשיבו היה עושה. (ט"ז א')

« אך הט"ז דחה דברי הרש"ל: דשאני גבי דוד שאמר למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד, דודאי כל טצדקי תפלות וצומות יש לו לאדם לעשות כדי לבקש שלא ימות לו מת. (ט"ז א')

סעיף ג'

מת שאין לו אבלים להתנחם

מקור: שבת (קנב.) - ההוא דשכיב בשבבותיה דרבי יהודה ולא הוו ליה מנחמין, בכל יומא הוה מכניף רבי יהודה י' ואזיל ויתיב בדוכתיה, לבתר ז' יומין אתחזי ליה בחלמא א"ל: תנוח דעתך שהנחת דעתך.

פסק השו"ע – מת שאין לו אבלים להתנחם – באים עשרה בני אדם כשרים ויושבים במקומו כל ז' ימי האבלות, ושאר העם מתקבצים עליהם.

ואם לא היו שם עשרה קבועים בכל יום ויום – מתקבצים עשרה משאר העם ויושבים במקומו. (שו"ע)

« ובב"י הוסיף - דעכשיו נוהגים לישיב בבית הכנסת במקום האבלים ומשכיבין עליו. (ב"י)

אך הרמ"א כתב שלא ראה נוהגין כן.

□ להתפלל בעשרה כל ז' על אדם שלא הניח קרובים ידועים להתאבל עליו

נוהגים להתפלל בעשרה כל ז' במקום שנפטר שם האדם, והיינו על אדם שלא הניח קרובים ידועים להתאבל עליו. אבל יש לו בשום מקום שמתאבלים עליו – אין צריך. (רמ"א)

דיני זמנהגי בית האבלים

□ תחנון – אין אומרים תחנון בבית האבל והיינו כל ז' הימים.

וכי הרוקח: שאחר גמר התפלה אומרים תחנון. (ט"ז ב')

□ קריאת הלל – אין קורין בבית האבל הלל בר"ח, לפי שיש שם אנינות, לכך אין אומרים לא

המתים יהללו יה משום לועג לרש. (ט"ז ב')

« ונהגו שהאבל הולך למקום אחר, והצבור אומרים הלל.

ולפי המנהג גם אם מתפלל בבית שמת שם המת ואין שם אבלים כלל – אומרים הלל. (פת"ש ב')

« ובבית האבל שאינו בית שמת שם המת אלא שמת במקום אחר – אומרים הלל.

אך האבל עצמו בלא"ה אין לו לומר הלל, מטעם שנאמר שם זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. (פת"ש ב')

« **אם אירע לאבל יום ז' בר"ח** – יאמר הלל אחר יציאה מבהכ"נ, שאז אינו אבל. (פת"ש ב')

□ **אבל בהבדלה של מוצ"ש** – שעושה תוך שבעה על הכוס אף על גב דרשאי להבדיל אין לו לומר פסוקי שמחה שקודם לה רק יתחיל מהברכות. וכל מה דראוי לאבל שלא לומר רצה להחמיר על עצמו ולומר – אינו רשאי מפני כבודו של מת. (פתי"ש ב') [וכן פסק בחזו"ע אבלות ג' עמ' צ]

□ **אבל כש"ץ בימים הנוראים** – מחלוקת
ב"ח: בימים נוראים אם האבל הגון ולא נמצא כמוהו הוא קודם להתפלל אפי' תוך ל' על אביו ואמו.
ט"ז בשם יש מקפידים: שלא לעשות כן. (ט"ז ב')

סעיף ד'

ההנהגה שאחר הקבורה

עכשיו נוהגים שאחר שנגמר סתימת הקבר מעפר, או לאחר שהפך האבל פניו מן המת – חולצין מנעל וסנדל, ומרחיקין מעט מבית הקברות ואומרים קדיש שהוא עתיד לחדתא עלמא. (שו"ע)
 « **בשיעור ההרחקה מבית הקברות** – כתב הטור בשם גאון: דמנהגינו להתרחק מבית הקברות שיעור חמשים אמות או ק' אמות, ויש מקומות שבנין בית לדבר זה, אבל לתוך ארבע אמות לא, דמת תופס ד' אמות לקריאת שמע. (טור)
 « וירחקו לפחות ד' אמות, שהמת תופס ד"א. (ש"ך ג')

□ **מנהג תלישת עפר ועשבים, ומנהג רחיצת הידים** – מחלוקת
רב האי גאון: לא נהגו מעולם לקנח ידיהם בבבל בעפר, וכן אנו רואים דמאן דעבד הכי אין בכך כלום אלא שרי למיעבד. אבל נטילת ידים לבתר הכי ליכא אלא במי שנשאו למטה.
טור: במקומות הללו נהגו בכך לקנח בעפר ולתלוש עשב מן המחובר לאחר קדיש ולרחוץ ידיהם במים. (טור)

הטעם: שהן רומזין ליצירת האדם, כענין שאמרו בהגדה (ירושלמי דסוטה פ"ב) ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש ומן העפר, למה מים ועפר שתחילתה מן המים וסופה לעפר לפיכך נבדקת במים ועפר אם טהורה היא כברייתה, ואם לאו חוזרת לעפר. וכן המים והעפר אלו רמז ליצירה ולמיתה. והעשב רמז לתחיית המתים, כענין שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ. (טור)

ובב"י ביאר שקבלה בידו שהוא רמז לטהרת הטומאה לומר טומאה זו אינה נטהרת אלא בכעין שלשה דברים הללו מים ואפר פרה ואזוב. (ב"י וש"ך ה')

והכל בו כתב: תולשים עשבים בצרור עפרם וזורקם על ראשו דרך צער ע"ד ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה. (ש"ך ה')

פסק השו"ע – כטור, דאחר אמירת הקדיש תולשין עפר ותולשין עשבים ומשליכים אחר גוום, ורוחצין ידיהם במים.

« ואחר שרוחצים ידיהם אומרים (דברים כא ז - ח): "ידינו לא שפכו את הדם הזה וגו' כפר לעמך ישראל וגו' עד בקרב עמך ישראל". (ב"י)

« ואחר שתולשים העפר אומרים: "זכור כי עפר אנחנו", וגם הוא רמז לתחיית המתים שיחיו מעפרם על דרך ויציצו ויפרחו מעיר כעשב הארץ. (ש"ך ד')

□ **המנהג שהיו נוהגים רבותינו בזמננו** **היה שונה מהנהג בזמנינו**.

דרך המנהג בזמננו כך היה: היו קוברין המת וחוזרין למקום סמוך לבית הקברות והוא הנקרא מקום מעמד של בני המשפחה, ומתעכב שם האבל ועומד לצד אחד, והעם מסדרין עצמן לפניו שורות שורות, שורה ראשונה בקרובים, ושנייה בחברים ושכינים,

ושלישית בכל העם, ואין שורה פחותה מי' בני אדם, ואם היו מועטים נעשו כולם שורה אחת.

והיו מזכירין שם עניין תחיית המתים כגון האל הגדול ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראות מחיה המתים במאמרו, ומבקשים רחמים על המת לומר "הוא יזכה פלוני לתחיית המתים", ואינו חותם בזו.

ומקדישין שם ואומרים בעלמא דהוא עתיד לחדתא עלמא וכו' וזה הוא הנקרא המפטיר בבית עלמין.

ואח"כ במקום שנהגו לעשות מעמד ומושב עומד ש"צ ואומר "עמדו יקרים עמודו", ועומדין ואומרין "ברוך דיין האמת", וכיוצא בזה דבר של צידוק הדין בקצרה, ואח"כ חוזר הש"ץ ואומר להם "שבו יקרים שבו", וכך עושין עד ז' פעמים, ובפעם הז' כשאומר להם עמדו יקרים עמודו עומדין.

וכל העם עוברים שורות שורות על הסדר שהושבו, ועוברין משמאל האבל, וכל אחד אומר לו' "תתנחם מן השמים".

ומשם הולכין למקום אחר סמוך לזה והוא הנקרא מקום הספדו וסופדין ומקוננין כדרך ומשם לרחובה של עיר ומברכים על הכוס ברכה שמסיימין בה "בא"י מנחם אבליים". ואם בא לרבות בברכות כנגד שבחו של הקדוש ברוך הוא ולחתום בה בא"י מחיה המתים וכנגד המנחמין בא"י משלם הגמול וכנגד כל ישראל לחתום ברוך עוצר המגפה - הרשות בידו לרבות כפי הענין, ולהאריך בשבחו של הקדוש ברוך הוא ובקשת רחמים ממנו.

ואחר כך נכנסין עם האבל לביתו והוא מיסב בראש, וש"צ אומר "נשאלו רבן טעמא", ואבל אומר "ברוך דיין אמת", וגדולי החכמים מנחמין כל אחד ואחד כפי מה שרואה לדרוש בנחמה.

ויש עיירות וכפרים שאין שם רחוב, והולכין ממקום הספד ונכנסין לבית הכנסת, ומברכין אותה ברכה של מנחם אבליים בבית הכנסת, ומקומות שאין אבליים נכנסין מבית הקברות לבית הכנסת מברכין אותו בבית האבל, והיו נוהגין לצאת לבית הקברות כל שבעה להספיד, וכשחוזרין לרחובה של עיר מברכים ברכת של רחבה כל שבעה, והוא שיש פנים חדשות, ומאריכין בשאר הברכות כמו שעושין ביום הראשון, ואם לא יצאו לבית הקברות ובאו פנים חדשות הולכין לביתו של האבל ומברכין ומנחמין אותו בבית.

ובדורותינו בטלו מנהגות הללו שלא היה חובה ואפי' הברכות כולן שהיו מברכין רשות הם. [אלא נוהגין כדלעיל]. (טור)

□ אמירת לך בשלום, נפילה על הקבר, ונשיקת הקבר

אחר הקבורה המלוין את המת אומרים לו "לך בשלום" ונופלין על קברו, ונושקים הקבר ועפרו, דרך כבוד המת דוגמת מה שאמרו (חולין סח:) מאן יהיב לן מעפרא דרב ושמואל ונמלינהו לעיינין. (בי"י)

□ **עשיית שורה** – בזמנינו לא נהגו לעשות אלא מעמד אחד בצאתם מן הקבר עושין שורה אחת ואומרים קדיש. (טור)

□ **נקבר בלילה** – אם נקבר בלילה אין אומרים קדיש ולא צידוק הדין בבית הקברות. (בי"י ובבדק הבית וש"ך ג')

□ ישיבה כמה פעמים אחר הקבורה – נחלקו הפוסקים כמה פעמים יושב

מהרי"ל: נוהגין לישב שבע פעמים. (ד"מ ד' ורמ"א)

« **הטעם שדווקא שבעה**:

א. נגד שבעה מעמדות. (ד"מ ד')

ב. להבריא רוחות הטומאה המתלוין עם החוזרים מן הקברות. **מפני שהרוחות מלוות**

אותו וכל זמן שיושבין בורחין ממנו. (ד"מ ד' ורמ"א)

« **דרך הישיבה** – שלש פעמים בבית הקברות, ושלש פעמים בחצר בית הכנסת, ופעם אחת בבית האבל. (ד"מ ד')

« כתב רש"ל שקיבל מאביו זקנו שיש לומר ז' פעמים דהיינו בפעם א' עד מלת כ', ומלת כ' ככלל. ובפעם הב' עד כ' מלאכיו. ובג' עד כ' מלאכיו יצוה. ובד' עד יצוה לך. ובה' עד לך לשמרך. ובו' עד לשמרך בכל. ובו"ז עד בכל דרכיך ויש בו סוד. (ט"ז ג')
 וכן בעט"ז הוסיף דיש לישב ז"פ בפסוק דכ' מלאכיו יצוה לך וגוי' ויאמר אתה גבור כו' שיש בזה סוף הקבלה להבריא כחות הטומאה. (ש"ך ו')
רמ"א [ובד"מ]: נוהגין לישב רק שלש פעמים אחר שרחצו הידים, ואומרים בכל פעם ויהי נועם וגוי' יושב בסתר וגוי'. (רמ"א וד"מ ד')

« **וכשנקבר המת ביום טוב** – יכולין לישב כך ג' פעמים כמו בחול. (רמ"א)
 « **וה"ה אם נקבר סמוך לשבת** – עושין כן בשבת. (רמ"א)

□ **נהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ וישב ג"פ**, ומנהג אבותינו תורה. (רמ"א)

□ **מנהג אמירת הבן על האב קדיש, מפטיר, ותפילת ערבית של מוצ"ש**
 מקור: זוהר [חדש] בסוף פרשת אחרי מות - על מה שנמצא בהגדה שפעם אחת פגע רבי פלוני באחד שהיה מקושש עצים וכי' אמר ליה אין מי שיצילני אם לא שיאמר בני קדיש אחד או יפטיר בנביא על זה.
פסק הרמ"א – נמצא במדרשות לומר קדיש על אב.
 על כן נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש. (רמ"א)
 וכן נהגו להפטיר בנביא. (רמ"א)
 ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם, ואפשר שתגן עליהם אותה תפלה. (רמ"א ובי"י)

□ **מעלת עשיית דברים הללו**
 כשהבן מתפלל ומקדש ברבים פודה אביו ואמו מן הגיהנם. (רמ"א)
 « **מעלת אמירת קדיש של הקטן**
 בתנא דבי אליהו רבה מובא - דקטן האומר יתגדל פודה את אביו מן הפורענות. (ד"מ ז')

□ **אמירת קדיש על אימו כאשר אביו מקפיד שלא יאמר** – מחלוקת ראשונים
תשב"ץ: אומר קדיש על אמו בחיי אביו.
 ומ"מ נהגו העולם לומר לעולם קדיש אפילו בחיי האב.
הרב רבינו מאיר: אין אומר קדיש על אמו בחיי אביו אם אביו מקפיד, אפילו עשתה לו אמו צוואה לומר עליה קדיש. (בי"י בסוף סי' תג)
פסקו הרמ"א ובי"י [כאן]: דנהגו **לומר קדיש על האם אע"פ שהאב חי עדיין** – אינו בידו למחות לבנו שלא יאמר קדיש על אמו. (רמ"א ובי"י)
 « ומשמע שאם שניהם חיים – לא יאמר קדיש.
 וזה דוקא קדיש יתום. אבל קדיש דרבנן – יכול לומר. (פתי"ש ד')

□ **מי שנעדר בלא בן וצוה שבתו תאמר קדיש** – פסק החוות יאיר: מדינא יש לה לומר דגם בבת יש תועלת ונחת רוח לנפש מ"מ יש לחוש שע"ז יתחלשו כח המנהגים של ישראל, וכיון דאיכא פרסום יש למחות. (פתי"ש ג')

□ **מצוה להתענות ביום שמת אב או אם.** (רמ"א)

דרך חלוקת אמירת הקדיש

□ **ג' אחין ואיש נכרי** – הג' אחין נוטלין ג' קדישין, והאחר נוטל קדיש אחד. (רמ"א)
 □ ומ"מ, בשו"ת דברי אגרת - **תיקן שכל האבלים יאמרו כולם קדיש יחד**. (פתי"ש ו')
 « ולפעמים אומרים ג' וד' בני אדם קדיש ביחד ואחד מקדים לחבירו עם מי יענה איש"ר - אם באים כל אחד תוך כ"ד של חבירו יענה עם הראשון ואם יש הפסק ביניהם יענה אחר כל אחד ואחד. (פתי"ש ו')

□ **יארציית באמירת קדיש ותפילה** – נהגו שאם מגיע לאדם יום שמת בו אביו ואמו – שאומרים עליהם קדיש יתום לעולם.

ומי שיודע להתפלל כל התפלה מתפלל. (רמ"א)

□ **כשיש יארציית כנגד אבלים תוך שבעה**

אם יש אבלים אחרים, נהגו שתוך שבעה לאבלם הם קודמים, ואין לו ליארציית קדיש כלל. (רמ"א)

« **והיינו דוקא בשבת שבתוך ז' אבל בחול אין האבלים תוך שבעה הולכים לבית הכנסת.** (ש"ד ח')

אך אם הבן ז' הוא קטן שאינו בר מצוה שהולך לבית הכנסת לומר קדיש כל שבעת ימי

אבילותו – אז מי שאירע לו היארציית תוך אותו ז' יאמר קדיש יתום פעם אחת. (ש"ד ח')

ומי שבטלה אבילותו ברגל כגון שעה א' לפני הרגל – בטלה ממנו גזירת ז' או ל', מ"מ דין

ז' ולי יש לו אפילו בחול כמו בשבת, דהרי בדין הולך לב"ה. (ש"ד ח')

« **ומ"מ לענין שבעה אין חילוק בין גדול לקטן תושב לאורח.** (ט"ז ד')

ואפילו הבן ז' הוא נכרי דוחה את התושב אפילו בן ל' או יארציית. (ש"ד ט')

« **מי שמת בשבת או ב"ט ואי אפשר לקברו בו ביום** – דעל כל פנים יאמר קדיש תיכף

אחר המיתה, דאין אמירת קדיש תלוי באבילות כלל. אבל בחול אין לעשות כן דהא

כשהוא אונן פטור מן התפלה. (ט"ז ד')

□ **אבל תוך ל' כנגד יארציית [אחד]** – מחלוקת

רמ"א לבוש וש"ך: יש לו לארציית קדיש אחד בלבד [שאם יש ג' קדישים, היארציית אומר אחד

והבן ל' אומר שניים]. (רמ"א וש"ך י')

« **אבל לבן י"ב חדש** – אין לו כלום, שהתושב בן שלשים דוחה את התושב בן י"ב בתפלה

ובקדיש לפני העמוד. אך בקדיש ובפריסת שמע שעל פתח ב"ה שניהם שוין בו ויחלקו

בגורל. (ש"ך י')

מנהגים: יום שמת בו אב ואם לתושב – דוחה את בן שלשים. [מכ"ש בן י"ב חודש לתושב כל

אותו יום התענית דהיינו תפלת ערבית ושחרית ומנחה וכן הקדישים של אותו יום שאומרים לפני

העמוד]. (ש"ך י')

□ **לכו"ע – כשיש כמה יארציית** [מג' ומעלה] ואי אפשר ליתן לכל אחד ואחד – היארציית

קודם לבן ל', ונדחה הבן ל' מפני היארציית. (ש"ך י')

הטעם: שאם לא יאמר היארציית קדיש היום, למחר עבר זמנו ובטל קרבנו, משא"כ בן

ל'. (ש"ך י')

□ **קושיית המשאת בנימין**

במנהגים כתוב: שכן ל' נדחה מבן יארציית לגמרי אם הוא תושב כל אותו יום.

ואילו הרמ"א כתב כאן: שאין ליארציית אלא קדיש אחד תוך ל'.

ושאל המשאת בנימין: שדברי המנהגים סותרים זה את זה:

דמתחלה כתב: יום שמת אב ואם לתושב דוחה את בן ל' מכ"ש בן י"ב חדש לתושב כל אותו

יום התענית דהיינו תפלת ערבית ושחרית ומנחה וכן הקדישים של אותו יום שאומרים לפני

העמוד - משמע דסבירא ליה דיארציית עדיף.

ואילו שוב כתב: דבן י"ב חדש ויארציית אורח יש לאורח קדיש אחד, אבל בן ל' אורח מחלק

עמו כל הקדישים והתפלות - דמשמע שכן ל' עדיף?

המשאת בנימין והט"ז תירצו: דברי שא מיירי שיש הרבה יארציית דאם לא יאמרו כלל עבר

זמנו בטל קרבנו ולפי זה מ"ש במנהגים אם הבן ז' קטן או מי שאירע יארציית תוך אותו ז'

יאמר קדיש יתום פעם א' זהו דוקא ביארציית, אבל לבן ל' א"צ ליתן אפילו קדיש א'. (ש"ד ח')

(ט"ז ד')

הטעם: שאם לא יאמר היארציית אותו יום קדיש לא יוכל לומר למחר כי עבר

היום בטל הקרבן מה שאין כן בבן שלשים שיוכל לומר למחר. (ט"ז ד')

« **דכל שאפשר לתת קדיש לשניהם אז יש מעלה לבן שלשים על היארציית משא"כ אם**

יהיה היארציית נדחה לגמרי זהו אינו מסתבר. (ט"ז ד')

הש"ך תירץ: דהדברים כפשטן, דמייירי שיש רק יארצייט אחד, ואפ"ה דוחה את הבן לי דס"ל למנהגים דיא"צ עדיפא מבן שלשים. ולי"ק מ"ש בסוף דאורח יארצייט יש לו רק קדיש א' והבן לי חולק עם תושב בן י"ב - די"ל דודאי לענין אורח נגד תושב בן לי עדיף משום דמצי התושב לומר מן הדין אין ליתן לך כלל דהרי היכא דשניהם בן לי או יארצייט או בני י"ב חדש אין לאורח כלום אלא כיון דאתה לי ואני י"ב חדש אתה חולק עמי, אבל ביארצייט שזמנו קבוע וגם ידוע לו קודם לכן שנה תמימה ואתה באת בגבולי די לך בקדיש אחד. אבל בבן לי ליכא למימר הכי. (ש"ך ח')

« ולפי"ז, לדין דקים לן דבן לי עדיף אי"כ אירע בן לי תושב תוך ז' לקטן – יש לו ג"כ קדיש אחד, והכי נהוג. (ש"ך ח')

□ **אבל שלאחר לי [תוך י"ב חודש] כנגד יארצייט** – כל הקדישין של אותו היום הם של היארצייט. (רמ"א)

« ומונין שבעה ולי מיום הקבורה אע"פ שלא שמע האבל מיד. (רמ"א)

□ **אדם שאינו בן המקום – מה דינו לגבי קדימתו לאמירת קדיש**

ואם נכרי הוא כאחד מבני העיר – לענין קדיש זו הולכים אחר המנהג. (אגור בשם מהרי"ל)

« **ואם אין מנהג** – מחלוקת

האגור בשם מהרי"י מולין: דכל מקום יש לילך בקדיש זה אחר המנהג ובמקום דאין מנהג התושבים יכולין לעכב על האורחים מלומר קדיש יתום.

בתשובות מהרי"ל: גם נכרי יש לו חלק בקדיש. (ד"מ ט')

« **במקרה ששניהם בני שלשים, או שניהם יארצייט, או שניהם שנים עשר חודש** – דוחה את האורח לגמרי מלהתפלל ולומר קדיש על העמוד.

אך בפריסת שמע וקדיש על הפתח – שניהם שוין ויחלקו בגורל. (ש"ך י"ג)

ואם תושב ואורח שניהם בני שבעה יחלקו בגורל כי לענין שבעה אין שום עילוי לתושב על האורח.

דאפילו בן שבעה אחד גדול ותושב ובן שבעה אחד קטן ואורח - אפ"ה חולקים בשוה. (ש"ך י"ג)

□ **גדר תושבים לגבי קדיש** – כל דרי הקהלה נקראים תושבים הן אותן שנותנים מס או משרתי הקהלה ואפ"י עניי העיר שיש להם שם דירת קבע כולם חשבינן כתושבים. (ש"ך י"ב)

« **אם אותו שמת יש לו בנים בעיר אחרת ובאו לשם** – אינם נקראים תושבים בשביל אביהם שנקבר שם, רק אותן הדורים תוך הקהלה. (ש"ך י"ב)

« **ואם אדם קובע דירתו תוך הקהלה** – אז משעה שהוא חייב לישא בעול עם דרי הקהלה חשוב תושב. אבל לא משעה שגמר פיסוק המס על ההגמון, אף על גב שצריך ליתן המס להגמון. (ש"ך י"ב)

וכן איפכא מי שעקר דירה מן הקהלה – אז משעה שאינו חייב לישא בעול עם דרי הקהלה חשוב כאורח אף על פי שחייב עדיין ליתן המס להגמון. (ש"ך י"ב)

« **אם יש לבעל הבית מלמד או שמש המושכר לזמן**:

• **אם הוא פנוי שאין לו אשה ובנים** – אז גם הוא נקרא תושב. (ש"ך י"ב)

• **אבל אם יש לו אשה ובנים במקום אחר** – אז דינו כנכרי. (ש"ך י"ב)

« **ואם בעל הבית מגדל בביתו יתום אפילו בשכרו**:

• **אם אין לו אב או אם במקום אחר** – אז נקרא תושב. (ש"ך י"ב)

• **אבל אם יש לו אב או אם** – אינו נקרא תושב אפילו אם מגדלו בתורת צדקה, מכ"ש אם הוא אצלו בשכר. (ש"ך י"ב)

« **נערים ובחורים הלומדים בישיבה** - אפילו יש להם אב או אם במקום אחר – יש להם דין תושב.

ואפ"י בעה"ב שלומד בישיבה אף על פי שיש לו אשה ובנים במקום אחר ונותן מס במקום שאשתו ובניו שם – מ"מ דין תושב יש לו במקום שהוא לומד. (ש"ך י"ב)

□ **אין להשכיר שום זכיה במקום האבלים.** (פתי"ש ז')

□ **מי שאומר קדיש שמגיע לחבירו** – לא הועיל לעצמו ולא הפסיד לחבירו דמ"מ עולה לנשמת מי ששייך לו. (פתי"ש ז')

□ ואין מקום לקדיש זו אלא על אב ואם בלבד, אבל לא בשאר קרובים. (רמ"א)

□ **ואם אין בבית הכנסת אבל על אביו ואמו** – אומר אותו קדיש מי שאין לו אב ואם בעד כל מתי ישראל. (רמ"א)

□ **אמירת שאר קרובים קדיש על הנפטר**

ויש מקומות שנהגו ששאר קרובים אומרים קדיש על קרוביהם כשאין אבלים על אביהם ואמם. ויש מקומות שאפילו יש אבלים על אביהם ואמם אומרים שאר קרובים, אלא שעושים פשרה ביניהם שאין אומרים כל כך קדישים כמו האבלים על אב ואם. (רמ"א)

□ **והולכין בכל זה אחר המנהג**, ובלבד שיהא מנהג קבוע בעיר. (רמ"א)

□ **אמירת הנכד קדיש על סבו**

בן הבן אינו חייב לומר קדיש על זקנו, דקדיש הוא משום כבוד אב, ואין בן הבן חייב בכבוד זקנו. ולכן אינו חייב לומר קדיש אלא כאיש אחר. **אלא שנהגו כן**. (ד"מ ט')

□ **ואם אין לו בן ראוי ליתן קדיש לבן בנו**, אך שאר אבלים יאמרו ב' קדישים והוא קדיש אחד. (פתי"ש ז')

« **וכן נהגו שאפילו איש אחר שאינו קרוב כלל** אומר קדיש בשביל אחר, ואפילו במקום שיש אבילי אב ואם, אלא שאינן נוטלין כל כך קדישים כמו אבילי אב ואם. (ד"מ ט')

« **במקום שאין אבל על אב ואם**, ויש בן הבן שאומר קדיש על זקנו ויש אחד שאומר בשביל אחד מקרוביו, או שהוא מושכר לומר קדיש בשביל אחד – יקח בן הבן ב' חלקים ואחר חלק א'. (פתי"ש ז')

□ **דין בן הבת** – מחלוקת

בה"ט בשם שו"ת תשובה מאהבה: בן הבת יש להם קדיש.

כנ"י: בן הבת וכ"ש הבת אין להם קדיש כלל בבית כ"י, ואם רוצים לעשות מנין בביתם אז יש רשות לבן הבת או למי שרוצה לומר קדיש בגין המת. (פתי"ש ז')

□ **והאבלים אומרים קדיש אפילו בשבת ויו"ט**. (רמ"א)

« ואין לחוש שהמתים נוחין באותן הימים וכשאומר קדיש משוי נפשיהו כרשיעי. (ד"מ ט')

□ **להתפלל כש"ץ לע"נ הנפטר בשנת האבל**

• **בימות החול – מי שיודע להתפלל יתפלל, ויותר מועיל מקדיש יתום** שלא נתקן אלא לקטנים. (רמ"א) [וצידד בחזו"ע אבילות ג' עמ' ו' (מחמת הסתירה לדברי השו"ע ס"י שפד סעי' ג') דכל זה דווקא באבל על אב ואם, אבל על שאר קרובים אם יש אחר שיכול להיות ש"ץ עדיף שהאחר יעבור לפני התיבה]

ומי שאינו יודע להתפלל כל התפלה יתפלל למנצח ובא לציון וכו'. (רמ"א)

• **בשבת ויו"ט** – מחלוקת

רמ"א: לא נהגו שהאבל מתפלל בשבת ויו"ט, אע"פ שאין איסור בדבר. (רמ"א)

« אך מותר להתפלל בימי הסליחות ועשרת ימי תשובה דלענין זה אינם נקראים ימים

נוראים. (פתי"ש ח')

תשובת מאיר נתיבים: התיר להתפלל בשבת ויו"ט. (פתי"ש ח')

• **בימים נוראים** – אסור. (ש"ך י"ד)

מ"מ, היכא דליכא דעדיף מיניה מותר. (ש"ך י"ד)

« וע"י לעיל סעיף ג' – שהט"ז הביא בשם יש מקפידים: שלא לעשות כן. (ט"ז ב' לעיל סעי' ג')

□ **כמה זמן אומר האבל קדיש**

נהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק י"א חדשים כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים כי משפט רשע י"ב חדש. (רמ"א)

« ובתשובת הר"י מקורבייל – כתב דעל דבר הקדיש של נוחי נפש צריך לאמרו שנים עשר חודש ואחד עשר ימים נגד שנת המבול, שפירש רש"י בפרשת נח (ח יד) שמשפט דור המבול שנה תמימה שהם אחד עשר יום ששנת החמה יתירה על שנת הלבנה והתפלה נגד הקדיש ומשובחת ממנו.

אך נהגו העולם שלא לומר קדיש אלא אחד עשר חודש כי היכי דלא משוי אינש אבוה כרשעי ישראל. (ד"מ ט"ו)

□ **מי שיוזע באביו ואמו שהיו רשעים מאותם שנידונים י"ב חודש – ראוי ומחויב שיאמר קדיש**

י"ב חודש. (פת"ש ט"ו)

□ **ואם היו אבלים כאן, ובאו אח"כ אבלים אחרים השניים – יש להם הקדישים והתפלות כל ל' יום מיום הקבורה אע"פ שלא שמעו.** (רמ"א)

□ **אמירת קדיש על מומר**

י"א דמומר שנהרג ביד עובדי כוכבים בניו אומרים עליו קדיש. (רמ"א)

הטעם: דאז יש לו כפרה ע"י ההריגה. (ט"ז ו')

« **אבל מת על מטתו** – לא. (ט"ז ו' ושי"ך ט"ו)

□ **אמירת קדיש על קדושים שנהרגו על קדושת ה' – מחלוקת**

מהרי"ל: אין לומר קדיש על קדושים שנהרגו על קדושת השם.

ד"מ: חולק, שיש לומר עליהם. (ד"מ ט"ו)

□ **אמירת קדיש על מי שהוא פחות מבן כ' שנים – פסק הנו"ב: דאין לחלק בדין מת קודם**

עשרים, וגם בו צריך לומר קדיש. (פת"ש ג')

דלאחר מיתה נענש על כל מעשיו אפילו משהגיע לעונת הפעוטות כשכבר יודע שהוא

עבירה, ומה שאמרו בשבת דף פ"ט שיצחק אמר דל עשרים דלא מענשת להו, דשם איירי

בעודם בחיים. (פת"ש ג')

□ **מיתת צדיקים – מכפרת כעגלה ערופה לכך רוחצים כמו שנאמר "ירחצו את ידיהם וגו'",**

דגמרין (ע"ז כט): שם שם מעגלה ערופה. והמנהג לומר כשרוחצים בלע המות לנצח וגו' ותו לא

מידל. (ד"מ ז')

« **האם צריך גם לרחוץ הפנים – מחלוקת**

תשובת מהרי"ל: יש לרחוץ גם כן הפנים.

ד"מ: לא נהגו כן. (ד"מ ז')

סימן שעז

סעיף א'

עבדים ושפחות שמתו – דרך גיחום האדון שלהם

מקור: ברכות (טז):

פסק השו"ע – העבדים והשפחות – אין עומדין עליהם בשורה. ואין אומרים עליהם תנחומי אבלים.

אלא אומרים לו המקום ימלא חסרוןך כשם שאומרים לאדם על שורו וחמורו. (שו"ע)

סעיף ב'

החנהגה עם אבל שחזא מנודח

אבל מנודה אין מברין אותו ואין אומרים לו תנחומי אבלים:

הטעם: דכל דבר שהוא משום כבוד לחיים אין עושין לאבל שהוא מנודה. (שי"ך א')

« דדבר זה שאלו מקמי דרב יהודאי אבל מנודה מהו להברותו ולא השיב. וכתב הרמב"ן ונראה כיון שאסור לישיב בדי אמותיו אין עושין לו שורה ולא מברכין לו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים, שכל שהוא כבוד לחיים אין עושין לאבל המנודה. (טור)

סעיף ג'

החנהגה עם בני המנודה שמת

פסק השו"ע – מנודה שמת מנחמים אבליו.

« וכן עומדים עליו בשורה. (טור)

סימן שעה

סעיף א'

דיני סעודת חבראה לאבל

□ עד כמה אסור האבל לאכול משלו

מקור: מועד קטן (כו:): - אמר רב יהודה אמר רב: אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו, מדקאמר ליה [רחמנא] ליחזקאל (כד יז) ולחם אנשים לא תאכל.

נחלקו הראשונים מהו "יום ראשון", האם כל היום הראשון, או רק סעודה ראשונה רא"ש: אין אסור אלא רק בסעודה הראשונה בלבד שאחר הקבורה. אבל בסעודה שניה מותר אפילו ביום ראשון. (בי"י)

« דס"ל, ש"יום ראשון" היינו סעודה ראשונה. (בי"י)

רמב"ם ותוספות: כל יום הראשון אסור לאכול משלו, אפילו אוכל שתי פעמים ביום הראשון. (בי"י)

« דס"ל, ש"יום ראשון" היינו יום ראשון ממש כפשוטו, דהא לא קאמר תלמודא סעודה ראשונה אלא יום ראשון. (בי"י)

פסק השו"ע [ובבי"י] - אבל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה. אבל בשניה – מותר, אפילו ביום ראשון.

הטעם: דנקטינן באבל הלכה כדברי המיקל. (בי"י)

« **ואם לא שלחו לו, או שהוא יחידי בעיר – אין חייב לצער עצמו שלא לאכול כלל.** (טי"ז א')

□ **ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם,** כדי שלא יאכל משלו. (שו"ע)

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה) - תבוא מארה לשכניו שהצריכוהו לאכול משלו ולעשות מלאכה.

□ **האם יכול להאכיל לחבירו בימי אבלו ויחזור זה ויאכילנו בימי אבלו**

מקור: מועד קטן (כו:): - רבה ורב יוסף מחלפי סעודתייהו להדדי.

פסק השו"ע:

• **אם לא התנו בתחילה על על כך –** יכול אחד להאכיל את חברו בימי אבלו והוא יחזור גם כן ויאכילנו בימי אבלו. (שו"ע)

« ואף על פי ששניהם אבלים. (ש"ך ב')

• **אבל אם רוצים להתנות בתחילה על כך –** אסור. (שו"ע)

סעיף ב'

סעודת חבראה לאשה

מקור: אבל רבתי (פ"יא) - מברין אצל האיש, ואין מברין אצל האשה.

• **אשה שאירעה אבל –** אין לאנשים להברותה. (שו"ע)

הטעם שאין מברין אצל האשה: משום הרגל עבירה. (בי"י)

« **ולכך, לאחר שנקבר המת שרגילין ללוות האבל לביתו היכא דליכא אבלים אלא נשים – אין ללוותן.**

וגם בשבת תוך שבעה שמלוין את האבל לביתו – אין עושין כן לנשים. (בי"י)

• **אבל נשים –** מברין אותה. (שו"ע)

□ אם יש לאשה בנים, האם אנשים יכולים להברותה

מקור: אבל רבתי (פי"א) - רבי יהודה אומר: אם יש לה בנים קטנים מברין עמהם.

ונחלקו הראשונים האם ר' יהודה בא לחלוק או להוסיף

לטור: לאו לאיפלוגי אתא. ולכך לכו"ע אם יש לה בנים אפי' קטנים יכולים אנשים להברותה. (טור)

למרדכי: ס"ל דלאיפלוגי אתא, ולית הלכתא כוותיה. (בי"י)
השו"ע לא הביא דין זה להלכה.

• **ואשה נשואה שאירעה אבל** – אינה יכולה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה. (שו"ע)
הטעם: דכיון שחייב במזונותיה כמשלה דמי. (ש"ך ג')

סעודת חבראז משל בעל חבית

וכן מי שיש לו סופר או שכיר אם אוכל בשכרו ואירעו אבל – לא יאכל סעודה ראשונה משל בעל הבית.

אבל מי שזן עני או יתום או לבנו ובתו בלא תנאי ואירעם אבל – יכולים לאכול סעודה ראשונה משל בעל הבית. (שו"ע)

סעיף ג'**אם האבל אינו רוצה לאכול משל אחרים**

מקור: ירושלמי ברכות (פי"ג ה"א) - רבי זעירא מדמך פקיד לא תקבלון עלי יומא דין אכילה ולמחר מדיליה.

פסק השו"ע – אם רצה האבל שלא לאכול ביום הראשון – מותר לאכול משלו אפילו סעודה ראשונה.

« ומשמע דאם רצה האבל להתענות באותו היום – מותר. (ש"ך ד')

« **ואם אינו אוכל כל אותו היום, ביום השני כשיאכל בסעודה ראשונה** – יכול לאכול משלו, כדמוכח מלשון הירושלמי משמע שאין צריך דקאמר לא תקבלון עלי אכילה יומא דין ולמחר מדיליה פירוש למחר יאכלו משלו, וכן הוא ברמב"ן.
אולם הטור צידד על זה שהדבר צריך תלמוד. (טור)

□ האם מברין בלילה [כגון אם איחרו לאבל יום הראשון עד הלילה] – מחלוקת ראשונים

רבנו תם: אם איחרו לאבל יום הראשון עד הלילה - אין מברין בלילה. (בי"י)

« והביא ראיה מדכתיב (ש"ב ג, לה) "ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום", והתרגום מוכיח כן. (בי"י)

« ודחה הבי"י ראית הר"ת - דהתם לא הבראת אבילות היתה שהרי אבנר לאו קרובו של דוד היה אלא שבאו להאכילו ולא רצה לאכול אלא להתענות משום עגמת נפש וגם כדי שיכירו כל העם כי לא היתה מאתו להמיתו ומה ענין זה להבראת אבל. (בי"י)
והד"מ דחה דחיית הבי"י – דהבראת אבל ממש היתה ולמד מכאן דאדם יכול להתאבל על מי שאינו קרובו ואם כן הראיה היא ברורה. (ד"מ ב')

נמוקי יוסף בשם הריטב"א: מברין בלילה, דכי היכי דליל שני חשוב כיום ראשון לענין אבילות הוא הדין לענין הבראה תופס לילו אם חזרו אחר בין השמשות. (בי"י וד"מ ג')

פסק הרמ"א [ובד"מ] – כר"ת, שאם לא הברוהו ביום ראשון שנמשך עד הלילה [שנתעכבו ונדחה יום הראשון] – מותר לאכול בלילה משלו, ואין צריך הבראה. (רמ"א ד"מ ג' ופתי"ש ב')

« שיותר יש לסמוך על דברי הר"ת וריטב"א מעל דברי הריטב"א, ועוד דהלכה כדברי המיקל באבל. (ד"מ ג')

« **אבל אם לא נדחה יום הראשון - כגון מי שמת לו מת וקבר אותו בלילה – מברין אותו בלילה. ואם לא אכל בלילה – מברין אותו ביום שאחריו.**

ודוקא בנדחה יום הראשון אמר הרמ"א דא"צ הבראה בלילה. (פתי"ש ב')

סעיף ד'

תענית ביום מיתת חכם

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ז) - הרואה ת"ח שמת כרואה ס"ת שנשרף ואמר רבי אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום אותו היום... רבי יונה הוה בצור כד שמע דדמך בריה דרבי אבהו אף על גב דאכל גובנא ושתה מיא אסקיה צום ההוא יומא.
פסק השו"ע – היו נוהגים להתענות ביום מיתת החכמים.

סעיף ה'

מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשכה קודם ביה"ש

נחלקו בזה הראשונים

מרדכי: מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשכה קודם בין השמשות חייב בהבראה. (בי"י)

נמוקי יוסף: אין מברין בשבת דמדברים שבפרהסיא הוא. (ד"מ ד')

« ובב"י כתב בסימן שצ"ג כתב דאינו יודע טעם לדבריו שהרי עשוין בני אדם להביא מאכל למי שלא היה יכול להכין מערב שבת ואף על פי שאינו אבל. הילכך לא מינכר דדבר של אבילות הוא ותו דלא אסרו אלא לאבל עצמו שלא ינהוג דברים שהאבל חייב לנהוג בהן בחול אבל לאחרים שלא יביאו לו אין שום טעם לאסור וכן פשט המנהג בכל העולם להברות האבל בשבת. (ד"מ ד')

השו"ע הביא את ב' הדעות, דעת המרדכי כיש מי שאומר שמברין אותו אז.

אך הכריע שנראה לו - דכיון שאינו חובה, טוב שלא להברותו אז, מפני כבוד השבת וכן נוהגין.

□ **בערבי פסחים** כהאי גונא – אין מברין אותו. [דהלכה כרבי יהודה בערבי פסחים (פסחים ק). שאסור לאכול מן המנחה ולמעלה]. (בי"י)

סעיף ו'

חבראזא על קטן שנפטר

מקור: שבת (קלו.) - בריה דרב דימי בר יוסף אתיליד ליה ההוא ינוקא בגו תלתין יומין שכיב יתיב קמתאביל עילויה אמר ליה אבוה צוורוניתא קבעית למיכל אמר ליה קים לי ביה שכלו לו חדשין
פסק השו"ע – אין מברין על הקטן, אא"כ הוא בן שלשים יום שלימים, או קים ליה ביה שכלו לו חדשין.

□ **ישיבה על מיטה כפויה בסעודת הבראה**

מקור: מועד קטן (כו:) - ואין מברין על מטות זקופות – ת"ר, ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות. ואם לאו - יברוהו על מטות זקופות.

נחלקו בזה הראשונים

ר"י פירש: שהמברה יושב על מטה זקופה אבל האבל יושב על כפויה וכשבלו גס בו אף המברה יושב על כפויה.

הראב"ד רמב"ן ורא"ש פירשו: כשאין לבו גס בו אף האבל יושב על מטה זקופה. (טור ובי"י) השו"ע לא דיבר בזה כאן להלכה.

סעיף ז'

חנהגות בבית האבל

מקור: מו"ק (כו.) – ת"ר, מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל. ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל. איני, והא תני בר כפרא אין מברכין לא על המוגמר ולא על הבשמים בבית האבל. ברוכי הוא דלא מברכין הא אתווי מייתי? לא קשיא – הא בבית האבל הא בבית המנחמין.
פסק השו"ע – מרביצין ומכבדין בבית האבל ומדיחין קערות כוסות וצלוחיות וקיתונות. ואין מביאין שם לא בשמים ולא מוגמר. אבל מביאים אותם בבית שהמת שם, ואין מברכים עליהם. (שו"ע)

אמירת שמועה ואגדה בבית האבל

מקור: מו"ק (כג.) – ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל.
פסק השו"ע – אין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, אלא יושבים ודוממים. [ובחזו"ע אבילות ח"ב כתב שנהגו כיום לומר דברי שמועה והגדה בבית האבל מכיון שאומרים זאת לעילוי נשמת הנפטר]

הולכת סעודת ההבראה צריכה לבא בדרך שווה לעניים ועשירים בשווה. (טור)

מקור: מועד קטן (כו.) – בראשונה היו מוליכין לבית האבל עשירים בקלתות של כסף וזהב ושותין בזכוכית לבנה, ועניים בסלים של נסרים ושותין בזכוכית צבועה, והיו עניים מתביישין – התקינו שיהיו עושים לכל בשוה.

סעיף ח'

חיתר אכילת בשר ושתית יין לאבל אחר חקבורה

כיון שנקבר המת מותר לאכול בשר ולשתות יין מעט בתוך הסעודה, כדי לשרות אכילה שבמעיו, אבל לא לרוות. (שו"ע)

אבל קודם קבורה – אסור בבשר ויין דהוי אונן. (ש"ך ז' ובי"ז)

מנהג שתיית יין בבית האבל

מקור: כתובות (ח.) – תניא, י' כוסות התקינו בבית האבל ג' לפני סעודה וג' תוך הסעודה וד' לאחר הסעודה הוסיפו עליהם עוד ד' התחילו שותים ומשתכרים החזירו הדבר ליושנו.
ונחלקו הראשונים כיצד "החזירו הדבר ליושנו"
 רש"י פירש: לעשרה.

הרמב"ן פירש: ליושנו שלא ישתו אלא לתוך הסעודה דיין לאחר הסעודה משכר. (טור)
 והכריע הב"י – דלא נהגו כן כרמב"ם, ואף הרמב"ם לא כתבה בדרך חיוב. (בי"ז)

סעיף ט'

אילו מאכלים אוכלים בסעודת זהבא

מקור: בבא בתרא (טז:) – תניא, "ויזד יעקב נזיד" – אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב תבשיל של עדשים להברות את אביו. מאי שנא עדשים? – מה עדשה זה גלגל אף אבילות גלגל החוזר בעולם. א"ד, מה עדשה אין לו פה אף אבל אין לו פה מאי בינייהו איכא בינייהו לנחם בביצים שאין לו פה ואינו גלגל.

פסק השו"ע – מקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים. [נובחז"ע אבילות ב' עמ' שטו צידד דהנהגים להחמיר שלא לאכול בשר בימי האבל, מנהג בטעות הוא, ומותר להם לאכול בשר ולשתות יין מעט אפילו בלא התרה, ומי"מ הוסיף בהערה דלכל המרבה יסמכו על ההתרה שעושים בערב ראש השנה על מנהגים שלא אמרו עליהם בלי נדר]

□ האם חייב לאכול בשר ויין בסעודת הבראה – מחלוקת ראשונים

הרמב"ן: אין חובה בזה, ובמקום שנהגו שלא להברות אלא בתבשיל של עדשים ובכוסות שתקנו חכמים עושין. ובמקום שנהגו להברות בבשר ויין ובמיני מטעמים עושין ומנחמין תחילה בתבשיל של ביצים או של עדשים זכר לאבילות ואח"כ אוכלין כל צרכם. (טור)

הגהות מיימון: דלא סגי שלא יאכל האבל בשר ושתה יין בהבראה. (ב"י ע"פ ד"מ ו') משמעות השו"ע – כרמב"ן, שכתב "מקום שנהגו" להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים, אך אינו חובה.

ומברין תחילה בביצים או בתבשיל של עדשים זכר לאבילות, ואח"כ אוכלים כל צרכם. (שו"ע)

סעיף י'

איסור אכילת בני אדם רבים עם האבל בסעודת זהבא

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ב)

פסק השו"ע – אין לאכול עם האבל כל כך בני אדם שיתחלקו לשני מקומות. הטעם: דהוי כסעודת מריעות שיש בה שמחה. (ש"ך ט')

□ **טעם לתיקון סעודת הבראה לאבל** – דכתיב (יחזקאל כד כב) "ולחם אנשים לא תאכל" – מכלל דכולי עלמא מיחייבי למיכל לחם אנשים.

והטעם: כי האבל דואג ונאנח על מתו ואינו חושש לאכול כי רצונו למות הוא גם כן, על כן צווהו לאכול משל אחרים. והפוחת לא יפחות מסעודה ראשונה, וטעמא דמסתבר הוא, ועל כן החמירו בסעודה ראשונה דאינו משגיח כלל ביום ראשון דיום מר איקרי. (ב"י)

□ **איסור קילוף הביצה ע"י האבל בסעודת הבראה** – לא יקלוף האבל עצמו הביצה מפני שנראה כרעבתן. (ב"י)

סעיף י"א**כשנדחת האבילות, האם חייב בסעודת הבראה**

מחלוקת ראשונים

מרדכי בשם יש אומרים: היכא דצריך למנות שבעה אחר הרגל - צריך לעשות הבראה, כדאמרין אכילה ראשונה אינו אוכל משלו, והרי הוא מתחיל עכשיו אבילותו. וכן הדין אם שמע שמועה בשבת.

מרדכי בשם יש חולקין: כיון דנדחה יום ראשון אין מברין. (בי"י)

להלכה – מחלוקת

שו"ע: היכא שצריך למנות שבעה אחר הרגל וכן אם שמע שמועה בשבת צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבילות.

« ואפי' במקום שעושים בי יו"ט, שהשני עולה למנין ז'. (ש"ך י')

רמ"א: כיון שנדחה יום ראשון אין מברין אותו, וכן נוהגים. ואפילו היכא דעולה לו למנין ז' כגון במקומות שעושין שני ימים ששני עולה.

« ותמה הש"ך על הרמ"א – דצ"ע, דהא בד"מ ס"ס זה פסק כב"י שכי' בסי' שצ"ג דמברין

בשבת וכתב שכן פשט המנהג בכל העולם להברות בשבת. (ש"ך י"א)

סעיף י"ב**הבראה על שמועה רחוקה**

פסק השו"ע – אין מברין על שמועה רחוקה.

סעיף י"ג**מי בוצע הלחם בסעודה**

מקור: מועד קטן בירושלמי (פי"ג ה"ה) - בבית האבל פריס מנחם גדול דבהון שנאמר (איכה א יז) פרשה ציון בידיה מפני שאין מנחם לה, ובשבת פריס כאורחיה שנאמר (משלי י כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה.

פסק השו"ע:

• **ביום חול** – פריס (בוצע לחם לברך המוציא) מנחם גדול דבהון.

• **בשבת** – פריס כאורחיה.

סימן שעט

סעיף א'

נוסח ברכה רביעית של ברכת חמזון בבית האבל

מקור: ברכות (מו:)

כשמברכין ברכת חמזון בבית האבל אומר ברכה רביעית כנוסח זו: "בא"י אלקינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל אל שבכל יום ויום הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו, המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק". (שו"ע ושי"ד א')

"לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו במשפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות ישראל הוא יגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל זה לחיים ולשלום". (רמ"א)

« **האם גורסים "לוקח נפשות במשפט" – מחלוקת ראשונים**

רי"ף ובה"ג: לא כתב ולוקח נפשות במשפט.

הטעם: דאיתא בפרק במה אשה (נה:). יש מיתה בלא חטא.

טור: נראה שלא למוחקו, וכן עמא דבר. (טור)

הרמ"א הכריע – כטור, שיש לגרוס זאת.

□ **מה שנהגו לתת כוס של בהמ"ז לאבל** - לא נזכר בשום פוסק, והמנהג בא ממה שאמרו חז"ל שאבל מסב בראש, וכיון שנעשה שר לסרוחים יש לו דין גדול באותה סעודה שמסב בה, וקי"ל גדול מברך אפילו אתא לבסוף. (פתי"ש א')

מ"מ, זה דוקא בשבעת ימי אבלו, משא"כ בשאר הימים של י"ב חודש – אין לו דין קדימה לענין זה. (פתי"ש א')

סעיף ב'

אבל בברכה שלישית של ברכת חמזון

יש מוסיפים בברכה שלישית "נחם ה' אלקינו את אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה נחם מאבלם ושמחם מיגונם כאמור כאיש אשר אמו תנחמו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנחמו". (שו"ע ושי"ד ג')

□ **כיצד היא חתימת הברכה** – מחלוקת ראשונים

כלבו: חותם מנחם ציון בבנין ירושלים.

רב עמרם ורמב"ן: חותם מנחם אבליים ובונה ירושלים. (טור ובי"י)

פסק השו"ע – ככלבו, דחותם בא"י "מנחם ציון בבנין ירושלים".

« אבל אין לומר "מנחם אבליים ובונה ירושלים", דאין חותמים בשתים.

וה"ה דאין לומר "מנחם ציון ובונה ירושלים", דהו"ל חותמים בשתים. (בי"י ושי"ד ד')

סעיף ג'**נוסח הזימון לאבל**

יש אומרים בברכת זימון – נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו. (שו"ע)

□ **האם ברכת המזון דאבלים צריכה להיות בעשרה** – מחלוקת ראשונים

מרדכי: ברכת מזון דאבלים אינה בעשרה.

רבינו מאיר: ברכת המזון אינה אלא בעשרה. (בי"י)

סעיף ד'**דרך חברכה בשבת**

אם בירך ביחיד או בג' אבלים – מברך כדרך שמברך בחול דצינעא הוא. (שו"ע)

ואם אכלו אחרים עמו וברכו – אין מזכירין מעין המאורע. (שו"ע)

הטעם: דכיון דאיכא אחרים לאו צינעא הוא, ואין אבילות דבפרהסיא נוהג בשבת. (שו"ע וש"ך ה')

□ **האם אומרים בשבת "אל אמת"** – מחלוקת

רב נטרונאי גאון והרמב"ן: אין אומרים אל אמת, שאין מברכין ברכת אבלים בשבת.

טור בשם ראשונים רבים: מדברי כולם נלמד שמברכין אל אמת כל ז'. (טור)

סעיף ה'**חצטרפות האבל למנין תפילה זימון**

אבל מצטרף לתפלה ולזימון בין לג' בין לעשרה. (שו"ע)

« **בסעודת הבראה** – מחלוקת

מרדכי: גם בסעודה ראשונה שאסור לאכול משלו אין לצרפו לעשרה.

בי"י: תמה, שאינו יודע מה ענין שאסור לאכול משלו לשלא יצטרף לעשרה. (בי"י)

ובד"מ דחה קושיית הבי"י - דודאי טעמו דכל סעודה שהיא באה משום אבילות אינו

מצטרף מידי דהוי אברכת שורה או ברכת רחבה וכו'. (ד"מ ג')

הש"ך פסק – דסעודת הבראה היא סעודה ראשונה שמברין את האבל שאסור לאכלה

משלו – אין האבל מצטרף בברכת המזון. (ש"ך ו')

« ודוקא לעשרה אין מצטרפין אותו. אבל לזימון של ג' מצטרף. (פת"ש ב')

סימן שפ

סעיף א'

כל דברים שחאבל אסור בהם בימי השבעה

מקור: מו"ק (יד: טו יז: כא כב:)

פסק השו"ע – אלו דברים שהאבל אסור בהם במלאכה ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ואסור לקרות בתורה ואסור בשאלת שלום ובכביסה וחייב בעטיפת הראש ובכפיית המטה כל שבעה ואסור להניח תפילין ביום הראשון ואסור בגיהוץ ובתספורת ושמחה ואיחוי קרע כל לי יום. (שו"ע)

□ וכל דברי אבילות נוהגין בין ביום בין בלילה. (רמ"א)

סעיף ב'

איסור מלאכה לאבל

מקור: מו"ק (כא:): - תנו רבנן אבל שלשה ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצנעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה. ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה)

נחלקו בזה הראשונים

ראב"ד: מי שיש לו לאכול אסור במלאכה כל שבעה אפילו בצנעא בתוך ביתו. ורק עני מותר לו לאחר ג' ימים ראשונים.

הרב ר' שמעיה: עושה בצנעא בתוך ביתו ארישא קאי דאפילו עשיר מותר מכאן ואילך בצנעא. (ב"י)

פסק השו"ע – כראב"ד, מלאכה כיצד? - כל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה אפי' עני המתפרנס מן הצדקה.

מכאן ואילך אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצנעא בתוך ביתו, ואשה טווה בפלך בתוך ביתה.

« גדר אשה טווה בפלך בתוך ביתה – פירוש: אין מתירין לה אלא מלאכה של צינעה ושל עראי כגון להיות טווה בפלך בתוך ביתה. (ש"ך א')

« ואם אינה מספקת בזה – עושה אומנות שלה בצניעה תוך ביתה. (ש"ך א')

אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו שהצריכוהו לכך. (שו"ע)

□ **הטעם שאסור במלאכה כל ג' ימים ראשונים:**

לירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ה): אמרו חכמים: תבוא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך... טעמא

דשלשה ימים הראשונים חמירי משאר ימים משום דתלתא יומי נפשא טייסא על גופא

סברה דאיהי חזרה גביה כיון דאיהי חזיא דאשתני זיוהון דאפוי היא שבקיה ואזלה לה. (ב"י)

לראב"ד: משום דאמרו חז"ל (שם כז:): שלשה לבכי ואם יעסוק במלאכה נמצא מתעצל בבכי. (ב"י)

□ **כתיבה בימי אבלו**

כדרך שמוותר לכתוב בחול המועד, כך מותר לכתוב בימי אבלו. אבל לא בענין אחר. (רמ"א)

סעיף ג'

איסור לישא זליתן בסחורח זלילך ממדינח למדינח בסחורח

כשם שהוא אסור בעשיית מלאכה, כך הוא אסור לישא וליתן בסחורה ולילך ממדינה למדינה בסחורה. (שו"ע)

סעיף ד'

איסור עשיית דבר האבד

מקור: מו"ק (יא:). - דייק רב שישא בריה דרב אידי ממתניתין ואמר זאת אומרת דברים המותרים במועד אסורים בימי אבלו. ואף על גב דרב אשי פליג עליה.
פסק השו"ע – אפי' דבר האבד – אסור האבל לעשות.
 ואסור לעשות, בין הוא, בין עבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו. (שו"ע)
 « אפי' הם גדולים אם סמוכים על שלחנו. (ש"ך ג')

« **אבל אם אינם סמוכים על שלחנו** – אפי' קטנים מעשה ידיהן לעצמן. (ש"ך ג')

סעיף ה'

עשיית מלאכתו ע"י אחרים

בדבר שאינו אבד

מקור: אבל רבתי (פ"ה ה"א) - אבל כל שבעת הימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו.
פסק השו"ע – אסור לעשות מלאכתו ע"י אחרים.
 « ואפי' עובד כוכבים. (רמ"א)

בדבר האבד

מקור: מו"ק (יא:). - אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה, ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו.

נחלקו בזה הראשונים

הרמב"ן פירש: דהך השקאה מיירי בהשקאה מועטת שעושין לשדה הלבן קודם זריעה לזרעה מיד בזמנה ודבר האבד הוא, שאם אין מרביצין אותה בעונתה באין ימות הגשמים ושוב אינה נזרעת בשנה זו. אבל אם היא זרועה – אסור להשקותה אא"כ הוא בית השלחין, והיינו דקתני מרביצין ולשון ריבוץ משמע דבר מועט כגון ריבוץ הבית.
רש"י פירש: השקאה מועטת לירקות.

ר' יצחק פירש: איירי אפילו בשדה זרועה, לא משום פסידא דזרעים דלא שרינן להשקות אלא בית השלחין, אלא משום פסידא דמיא שהמים חלוקין לבני הבקעה לכל אחד יומו, ואם הגיע עונת מים בזמן אבלו ולא ישקו לו שדהו עתה הוי פסידא דלא הדר. (טור)
פסק השו"ע – אם הוא דבר האבד – מותר לאבל לעשות ע"י אחרים, אפי' דבר האסור במועד משום טירחא מותר, ואפילו הוא מעשה אומן.

« דדוקא במועד אסרו דברים של טורח מפני כבוד המועד. אבל באבל שעושה ע"י אחרים מאי איכפת לן בטורח דאחרים. (ש"ך ד')

« ואפשר להתיר להשכיר סוסיו בכדי להאכילם – שזה דבר האבד. (פת"ש א')

« דבר האבד אפילו לאחר – מותר האבל לעשות, לפיכך מותר רופא לילך בתוך שבעה. (פת"ש א')

□ בדבר האבד שאינו יכול לעשות ע"י אחרים

מקור: מו"ק (יא:): - רבן שמעון בן גמליאל אומר: זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא כדו לגוף ואין שם אומן אלא הוא, פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא – הרי זה יעשה בצינעא.

נחלקו בזה הראשונים

רי"ף רמב"ם וראב"ד: פסקו דלא כרשב"ג.

הרמב"ן והרא"ש: פסקו כרשב"ג. (טור)

להלכה – מחלוקת

בי"י [משמעות השו"ע]: כרי"ף רמב"ם וראב"ד, דאסור לעשות ע"י עצמו.

רמ"א: כרמב"ן ורא"ש, אם לא יוכל לעשות ע"י אחרים והוא דבר האבד – מותר לעשות האבל בעצמו.

« **ומ"מ, יעשה בצינעה**. (שו"ך ו')

« **אפילו הוא דבר שיש בו טירחא ומעשה אומן** – מותר לעשות האבל בעצמו. (שו"ך ה')

□ האם גם בתוך ג' ימים ראשונים יכול לעשות מלאכה בעצמו – מחלוקת ראשונים

רא"ש: אם אין שם אומן אלא הוא יעשה בצנעא ואפילו בתוך שלשה ימים הראשונים.

רבינו ירוחם בשם יש מפרשים: אינו עושה אלא אחר שלשה ימים. (בי"י)

הכריע הרמ"א – כרא"ש, ולאחר שלשה ימים הראשונים יש להקל, ואפי' תוך ג' והוא הפסד מרובה.

□ זריעת שדה ניר ושדה העומדת לפשתן של האבל

מקור: מו"ק (יא:): - ר' יהודה אומר: אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן. אמרו לו: אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל, אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר.

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן: פסק כר' יהודה, ומותר לזורעה. (טור)

הטעם לרבי יהודה: משום דהוי דבר האבד. (בי"י)

רי"ף ורא"ש: פסקו כרבנן, ואסור לזורעה. (טור)

הטעם לרבנן: כפי שאמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפיל אם לא תזרע פשתן תזרע

דבר אחר. (בי"י)

□ אם האבל ספר או בלן לרבים – האם יכול לעשות מלאכה לצורך הרבים

מקור: מו"ק (יא:): - יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל: אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה.

אבל רבתי (פ"ה ה"ז) - תניא היה נחתום בעיר ואין שם אלא הוא עושה בצנעא מפני כבוד העם. רבי שמעון בן יוחאי אומר: והרי שהיה ספר או בלן לרבים והגיע זמן הרגל עושה בצנעא מפני כבוד העם.

נחלקו בזה הראשונים

ראב"ד: פסק כרשב"ג, ומותר לעשות המלאכה לרבים.

רי"ף והרא"ש: לא פסקו כן, ואין לעשות המלאכה לרבים. (טור)

□ האם יכול האבל ליתן תבואה לטחון או קמח לאפות – מותר לאפות אפילו תנור מלא פת דהא

אפילו ביום טוב שרי. אך לטחון – אסור. (בי"י)

מקור: מו"ק (יב:): - טוחנין קמח במועד לצורך המועד שלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר מותר ובלבד שלא יערים קוצצין עצים במועד לצורך המועד שלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר מותר מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור וימי אבלו כחול המועד.

סעיף ו'**פרקמטיא שלו בדבר האבד**

מקור: מו"ק (ג.) - אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל.

• **אם לא ימכור יפסיד מהקדן** – נמכרת על ידי אחרים. (שו"ע)

« ה"ה, **אם יש דבר האבד להקונה אם לא יקנה** – מותר למכור לו ע"י אחר ואפשר אפילו ע"י עצמו. (פת"ש ב')

• **אבל אם לא יפסיד מהקדן אלא שאם ימכרנה עתה ירויח בה יותר משאם ימכרנה אח"כ** – אסור. (שו"ע)

□ **ומ"מ אם שיירות או ספינות באו או שהם מבקשים לצאת ומוכרים בזול, או לוקחים ביוקר**

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ב ה"ג) - הדא שיירתא שרי למיזבן מינה בחול המועד.
פסק השו"ע – מותר למכור ולקנות ע"י אחרים, אפי' שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה להשתכר.

« **הטעם** – מחלוקת

טור ושו"ע: הטעם כיון שהוא דבר שאינו מצוי. (שו"ע)

העט"ז: הטעם דהוי הפסד מרובה. (ש"ך ז')

« **האם יש חילוק בין אם הוא קונה מהשיירות או מוכר לשיירות** – מחלוקת ראשונים

רמב"ן: מחלק בין קונה או מוכר, שאם אין צריך מהדבר אלא להשתכר בו אסור ליקח אף על פי שהריוח ניכר שלוקח בזול מהשיירה. אבל אם צריך לעבדים ולשפחות בהמה כסות וכלים לצרכו ודעתו ודאי ליקח אותם ונזדמן לו עתה מי שמוכר בזול והדבר ידוע שלא יזדמן לו אח"כ כמו שיירא זו – דבר האבד הוא וכהפסד גמור הוא ודומה לסחורה שתזול אח"כ ושרי.

רא"ש: לא חילק בשיירא בין לקנות מהם או למכור להם - אלא שרי בכל ענין בכל דבר. (בי"י)

פסק השו"ע – כרא"ש, ומותר גם למכור וגם לקנות ע"י אחרים.

« זה לא מהני אלא במשא ומתן, **אבל אם נזדמן לו איזה מלאכה אפילו אפשר להשתכר הרבה** – אסור. אך אם אירע זה בליל ז' – אפשר להתיר שיש אומרים מקצת לילה ככולו. (פת"ש ג')

סעיף ז'**הלוואת האבל לגויים בריבית**

נחלקו הראשונים בענין הלואה לעכו"ם ברבית בימי אבלו

הרמב"ן: אסור אפילו ע"י אחרים.

ר"ת: מותר באבל על ידי אחרים, כפי שהתירו דבר זה אפי' בחול המועד.

ר"י: כתב כיון שר"ת היה מתיר ורבים נוהגין בו היתר, אין בידי לאסור, ומ"מ **המחמיר תע"ב**.

הרא"ש כתב: באשכנז הירא דבר ה' נוהגין איסור בהלוואת רבית לעובדי כוכבים בחול המועד, ואני התרתי בבית הללוות לעכו"ם שרגילין תמיד להלוות בביתי שאם לא ילוו להם ילכו לבתים אחרים וילוו להם וירגילם לבא אצלם ואיכא פסידא. (בי"י)

פסק השו"ע – כר"ת, להלוות לעובדי כוכבים ברבית לאותם שרגילים ללוות ממנו – מותר להלוות להם ע"י אחרים.

הטעם: משום דהוי דבר האבד. (שו"ע)

סעיף ח'

אם חייבים לו כסף, ובזמן אבילותו חזדמן הוא לו – מותר לשלוח לו לכפותו לשלם חובו אי מסיק זווי באינשי והאינדנא משכח להו ובתר הכי לא משכח להו – שרי לשדורי עליהו. (שו"ע)

סעיף ט'

אם יש לו דין על אדם ורוצה לתובעו

- אם אינו דבר האבד – אינו תובע כל ז'. (שו"ע)
- אך אם הוא דבר האבד - כגון שביקש לילך למדינת הים או שעדיו חולים [וירא שמא ימותו] – עושה מורשה ודן עמו. (שו"ע וש"ד י')

סעיף י'

דברים שחתירו במועד משום צורך המועד בימי אבלותו

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה)

פסק השו"ע – כל הדברים שהתירו במועד משום צורך המועד – כולם אסורים באבל אפילו על ידי אחרים.

סעיף י"א

אבל ששדהו ביד אחרים באריסות או בחכירות או בקבלנות

מקור: מו"ק (יא:) - תניא, האריסין והחכירין והקבלנין – הרי אלו יעשו.

פסק השו"ע – אבל ששדהו ביד אחרים באריסות או בחכירות או בקבלנות – הרי אלו עובדין כדרכן בימי האבל של בעל השדה. ואפילו נשלם זמן חכירותם קודם ונשאר בשדה כמו שהיו.

סעיף י"ב

אם האבל הוא אריס

מקור: ב"מ (קד.) - המקבל שדה מחבירו והובירה - שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו.
פסק השו"ע – אם האבל הוא אריס בשדה של אחרים – לא יעבוד הוא בעצמו. אבל על ידי אחרים – מותר.

סעיף י"ג

אם יש שכיר יום שעובד שדה האבל

אם יש שכיר יום שעובד שדה האבל – אפילו בעיר אחרת לא יעשה. (שוי"ע)
הטעם: כיון שאינו אצלו באריסות או בחכירות ובקבלנות. (שי"ך י"ד)

סעיף י"ד

אם יש לאבל חמור או ספינה מוכר או מושכר ביד אחר

מקור: מו"ק (יא:). - החמרים והגמלים והספינים הרי אלו לא יעשו, ואם היו מוכרים או מושכרים אצל אחרים - הרי אלו יעשו.

פסק השו"ע – אם יש לאבל חמור או ספינה מוכר או מושכר ביד אחר – הרי זה לא יעשה בימי אבלו של בעל החמור או הספינה.

« **קשה**, הרי באריסין וחכירין וקבלנין הדין שהרי אלו עושין דמשמע לכתחלה, ומדוע בחמור ובגמל וספינה אסור לכתחלה?

הראב"ד תירץ: דהטעם משום דארעא לאריסותא קיימא ומנהג האריסות ידוע הוא במקום וכיון שזה היה אריס מקודם לכן מסתמא לא מסלק ליה - והוי ליה כמו שהיתה מושכרת אצלו מעיקרא.

מה שאין כן בחמור וגמל וספינה שהוא דרך בני אדם להחליפו מזה לזה וכל המרבה בשכרו קודם והזמנים כמו כן מתחלפים עליהם פעמים נשכרים בזול ופעמים ביוקר - ומשום הכי אסור לכתחילה. (בי"י)

□ **אם כבר שכרו ממנו**

• **אם עדיין לא כלה הזמן** – כיון ששכרו קודם שהתחיל האבלות – מותר לו לעשות בחמור או בספינה.

• **אבל אם כלה הזמן** – אסור. (שוי"ע)

סעיף ט"ו

אם חיזה החמור וחספינה ביד אחרים למחצה לשליש ולרביע

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן: אם היה החמור והספינה ביד אחרים למחצה לשליש ולרביע דשרי כמו היה מוכרין. **טור בשם יש שאוסרין**: שלא התירו אריסות אלא בקרקע דלאריסא קיימא, אבל כלים ובהמה לא, משום דלעולם נקראין על שם הבעלים. (טור)

« לדברי האוסרים נלמד הדבר ממה שאמרו בפרק קמא דעבודה זרה (כא:): אריסותא למרחץ לא עבדי אינשי. (בי"י)

« ודוקא בקרקע שרי דלאריסות קיימא, משא"כ הכא. (שי"ך ט"ז)

השו"ע הביא את ב' הדעות, דעת הרמב"ן כיש מתירים, והדעה המובאת בטור כיש אוסרין.

סעיף ט"ז

אם האבל מושכר לאחר

פסק השו"ע – אם האבל מושכר לאחר – לא יעשה מלאכה בימי אבלו.

□ אבל ע"י אחרים

מקור: מו"ק (יא:): - אהא דתניא גבי חמרים וגמלים וספנים אם היו מוחכרים או מושכרים אצל אחרים הרי אלו יעשו.

נחלקו בזה הראשונים

רש"י: פירש שאם היו מוחכרים או מושכרים הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעשו הם לעצמם ולא יפסידו כל שכרם ובעלים נמי לא יפסידו, והכא לא קתני על ידי אחרים שהרי בעצמם מושכרים.

הרא"ש דחה דבריו, דהוא קולא גדולה, דהא אפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יעשה בצנעא בתוך ביתו שלשה ימים הראשונים. (בי"י) להלכה – מחלוקת

רמ"א: כרא"ש, דע"י אחרים – שרי.

« מ"מ הכא מותר על ידי אחרים והוא יקח השכר מן הבעלים שהרי אין עיקר המלאכה שלו. (ש"ך י"ז)

ש"ך: אפ"י ע"י אחרים אסור. (ש"ך י"ז)

סעיף י"ז

היתה מלאכת אחרים בידו אפילו בדבר תלוש

מקור: מו"ק (יא:): - היתה מלאכת אחרים בידו בין קבולת בין שאינה קבולת לא יעשה.

• אם אינו דבר האבד – היתה מלאכת אחרים בידו אפילו בדבר תלוש, כגון לארוג בין בקבלנות בין שלא בקבלנות – לא יעשה. (שו"ע)

הטעם: שיכול לעשותו בצינעה. (ש"ך י"ח)

« האם יכול לעשות ע"י אחרים כשאינו דבר האבד – מחלוקת

רמ"א: אינו יכול לעשות.

העט"ז: אפילו אינו דבר האבד מותר לעשות ע"י אחרים, כיון שעיקר המלאכה אינו שלו

וכמ"ש גבי הוא עצמו מושכר. (ש"ך י"ט)

• אך אם הוא דבר האבד – פסק הרמ"א: דיעשה על ידי אחרים. (רמ"א)

« ונחלקו הפוסקים מה החידוש בתלוש יותר ממחובר

טור וב"י: בדבר תלוש הוא לרבותא דאף על פי שאפשר לעשות בצנעא אסור וכל שכן

במחובר דסתמו הוי מילתא דפרהסיא. (בי"י)

מרדכי: הטעם משום דיכול לעשותו אחר ימי אבלו. (ד"מ ז')

□ נפק"מ – כשהוא דבר האבד.

למרדכי - אי לא יעשנו בימי אבלו עושה הואיל והוא של אחרים. [ונשאר הד"מ בצ"ע.

(ד"מ ז'), אך ברמ"א נקט כך הלכה למעשה]

אך לטור וב"י: אפשר שיהיה ג"כ אסור. (כך המשמעות בד"מ ז')

□ לקבל עבודה בימי אבלו לעשותה אחר ימי אבלו

מקור: מו"ק (יב:). - מקבלין קבולת במועד (ומותר) לעשותה אחר המועד ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד ולא ימנה כדרך שהוא עושה בחול והוא הדין בימי אבלו. (ד"מ ז')

פסק הרמ"א – מותר לקבל מלאכה בימי אבלו לעשות אח"כ, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד כדרך שהוא עושה בשאר פעמים.

סעיף י"ח

חיתזה מלאכתו ביד אחרים בקבלנות בדבר תלוש

מקור: מו"ק (יא):

פסק השו"ע – היתה מלאכתו ביד אחרים בקבלנות בדבר תלוש:

• בביתו – לא יעשו.

• בבית אחרים – יעשו. (שו"ע)

« ובלבד שקבלו המלאכה קודם שנעשה אבל. (רמ"א)

□ **ה"ה במלמד או סופר או שאר פועלים**

כתב רבינו ירוחם בשם המפרשים: שמכאן יש ללמוד שאם היה לאבל מלמד, או סופר, או פועל – שלא יעשה בביתו.

אבל בבית אחרים – מותר לעשות מלאכה שלו.

ודוקא שנתן להם המלאכה קודם ימי אבלו דאם שכרן בימי אבלו אסורים לעשות אפילו בבית אחרים. (ב"י ושו"ך כ')

סעיף י"ט

היה לו בנין ביד אחרים בקבלנות

מקור: מו"ק (יב.) - אמר שמואל: מקבלי קבולת בתוך התחום – אסור. חוץ לתחום – מותר. אמר רב פפא: ואפילו חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמיקרבא להתם, אבל איכא מתא דמיקרבא להתם - אסור. אמר רב משרשיא: וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם, נמי לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם, אבל בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם – אסור.

פסק השו"ע – אם היה לו בנין ביד אחרים בקבלנות:

Ⓢ **בחול או בחול המועד** – לא יעשה אפילו הוא חוץ לתחום העיר. (שו"ע)

« ואע"ג דלא שכיחי כולי האי אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא כמו בחול ממש אפילו הכי

אסור. כיון דאזלי אינשי בכל דוכתא מקבלי קבולת שלו אפילו חוץ לתחום אסור. (ב"י)

« ואפי' מסרה להם קודם האבל או קודם חול המועד – אסור מפני מראית העין. (ש"ך כ"א)

הטעם: שכיון שיוכלו בני אדם ללכת שם ויראו המלאכה יאמרו ראה זה שמסר

מלאכתו לאחרים בימי האבל או בחול המועד ולא ידעי דקבולת הוא גביהו קודם

לכן. (ש"ך כ"א)

Ⓢ **בשבת ויו"ט** – אם אלו הקבלנים עובדי כוכבים – מותרים לבנותו בשבת ויו"ט שחלו בימי

האבל אם הוא חוץ לתחום העיר, ואין עיר אחרת שבה ישראל בתוך תחום של אותו בית. (שו"ע)

הטעם: דליכא למיגזר משום חשדא שאין בני העיר מצוים שם שיבינו שמלאכת אבל או

של ישראל היא. (ש"ך כ"ב)

סעיף כ'

אם קבלו אחרים לחרוש ולזרוע שדהו

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ן: דה"ה נמי אם קבלו לחרוש ולזרוע שדהו שהדין כמו בקבלנות של בנין בית שהוא אסור

בחול כיון שהוא לבדו אוכל הפירות נקרא הכל על שמו

ראב"ד ורא"ש: כיון שהנכרי לבדו נראה בשדהו חורש וזרוע אינו נקרא על שמו ושרי. (טור)

השו"ע הביא את ב' הדעות כ"א, דעת הראב"ד והרא"ש כ"א שמותרין לחרוש ולזרוע בימי אבלו של בעל השדה. ואח"כ הביא את דעת הרמב"ן כ"ש מי שאוסר.

« **קשה**, הרי אמרינן בפרק קמא דעבודה זרה (כ"א): שדהו לגוי שרי מאי טעמא אמרי אריסותיה קא עביד, אלמא כיון דשדה לאריסי קיימא כל מלאכה דעביד בה גוי לא אתי לדי חשד?

י"ל, דהתם בשדה השכורה לגוי דברשותיה קיימא ואיהו אכיל פירי דההיא שתא וישראל אינו נראה בה אבל קבולת למחר הגוי יוצא ממנה וישראל אוכל פירות והכל יודעים שלא לדעת אריסות ירד לתוכה.

ויש להקל ולומר דכיון שלא ירד ישראל עמו לתוכה אלא גוי זה חורש וזרוע כבשל אריסותו ודאי הרואים אותם תולים בהיתר אין חוששין לחשד שלאחר זמן, שאין בני אדם פונים מכל עסקיהם לומר חרש זה בכאן והיינו סבורים שהוא אריס ועכשיו בעלים אוכלים פירות ולחשוד עליו למפרע ויש לזה פנים. (ב"י)

סעיף כ"א

שני שותפים חנוונים שאירע אבל לאחד מהם

מקור: ירושלמי (פ"ג ה"ה) - שני אחין או שני שותפין חנוונים שאירע אבל באחד מהם – הרי אלו נועלין חנותן.

מ"ק (יא): - מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא הוה להו ההוא גמלא דתורי בהדי הדדי, איתרע ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא ופסקיה לגמליה. אמר רב אשי גברא רבא כמר בריה דרב אחא עביד הכי, נהי דלפסידא דידיה לא חייש לדאחרים לא חייש, והא תניא אם היו מוחכרים או מושכרים אצל אחרים הרי אלו יעשו - והוא סבר אדם חשוב שאני.

נחלקו בזה הראשונים להלכה

ר"ף ורמב"ם: פסקו כדברי הירושלמי, דאסורים השותפים במלאכה כשאירע אבל באחד מהם.
ראב"ד ורמב"ן: פסקו כדברי הבבלי דמותרים השותפים במלאכה כשאירע אבל באחד מהם. (ב"י)

□ והראב"ד הקשה מהירושלמי אגמרא דידן, ויש ליישב הסתירה?

הראב"ד תירץ: דבירושלמי מדובר בעשיית מלאכה בפרהסיא כחנות המוכרת לרבים בפרהסיא, דודאי נועלין חנותן ואין השותף מתעסק בעסק השותפות בפרהסיא.

אבל בביתו מתעסק בעסק השותפות ואף על פי שחולקין בשכר כמו חמור וגמל וספינה שמוחכרין ביד אחר. הילכך לא הוי ליה למיפסקיה לגמליה. ומסיק אדם חשוב שאני, ואית ליה קלא ואמרי בהמתו של פלוני עושה מלאכה בימי אבלו והוי ליה פרהסיא. (ב"י)

הרמב"ן תירץ: ושם סובר הרב שהשותפין ודאי מבטלים מלאכה המשותפת להם כשאירע דבר באחד מהם בדרך הירושלמי אבל מריון ומר בריה דרב אחא איטדא כתבו אגמלא מעיקרא והשבוע הזה שאירע בו האבל למר בריה דרב אחא שבת של מריון היתה והיינו ברייתא מוחכרין או מושכרים אצל אחרים לפיכך היה ראוי לחוש לפסידא דמריון שלא לבטלו אלא שהוא סבר אדם חשוב שאני. (ב"י)

לב"י בדעת הר"ף: יש בזה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי. (ב"י)

הכריע הב"י – כר"ף והרמב"ם, וכתירוצו של הראב"ד. **לכך**:

Ⓢ **כשאין האבל אדם חשוב** – שני שותפים חנוונים שאירע אבל לאחד מהם נועלים חנותם שלא יעשה השותף בפרהסיא, **אבל יכול לעשות בצינעא** בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות. (שו"ע)

« **הקשה הש"ך**: דדבריו כאן בשו"ע סותרים למה שכתב בב"י דהלכה כהרי"ף והרמב"ם? ואמנם, בבדק הבית תיקן דבריו שבב"י שצ"ל הכי נקטינן וכתירוצו של הראב"ד וכך הם דברי רבינו עכ"ל.

אך עדיין צ"ע, דכיון דכתב הכי נקטינן על דברי הרי"ף והרמב"ם היאך כ' וכתירוצו של הראב"ד הא ודאי הרי"ף והרמב"ם אין מחלקים בין צינעה לפרהסיא כהראב"ד? **והש"ך נשאר בשאלה**. (ש"ך כ"ג)

ובמשכנות יעקב הכריע כהרי"ף והרמב"ם דלא מחלקי ואסרי בשותפין בכל גווני. (פת"ש ה')

« **ואפילו אם התנו מתחלה ביניהם** שאם יקרה אבל לאחד מהם יתעסק השותף האחר בעסק השותפות, ויטול כל שכר השבוע ההוא, והשותף האחר יטול שכר שבוע אחר כנגדו - אסור, דכיון דמשום מראית עין נגעו בה אפילו התנו מתחלה לא מהני. (פת"ש ו')

« ואף דבאיסור שבת אשכחן בעובד כוכבים וישראל שותפין דבכה"ג שרי ולא חששו למראית עין?

י"ל, דשאני התם שהוא דבר ההוה בכל שבת אמרי אינשי בודאי התנו אבל בני"ד לא סברי אינשי לומר שהתנו. (פת"ש ו')

☞ **ואם האבל אדם חשוב** - והשותפות נקרא על שמו שאפי' אם יעשהו בצינעא בתוך ביתו ידוע שיש לאבל חלק בו - אסור לשני לעשות אפי' בתוך ביתו. (שו"ע)

□ **האם ניתן למכור את החנות למישהו אחר כדי שיוכלו לעשות בה מלאכה בזמן האבילות, ואחר האבילות יחזירו לו החנות:**

• **אם עושים המכירה בזמן שהת עדיין גוסס** - אפשר לעשות כן, שהרי מוכר שלו בשעה שעדיין הקרוב חי. (פת"ש ד')

• **אך אם כבר מת** - אין לעשות כן, שכזוה עומד בחנותו יאמרו שכירו הוא אפילו ידעו שמכר ע"י נאמני הקהלה הוא בעיניהם כחוכא ואטלולא והערמה בעלמא.

אמנם יש ללמוד קצת זכות על המתירים - דעל הרוב לא יכלו להתבטל מסחורתם כל ז' ימי האבל וממציאים להם היתר אחר ג' ימים ראשונים ואומרים שהוא דבר אבד כשיירא עוברת ואין לו במה להתפרנס וכדומה. (פת"ש ד')

סעיף כ"ב

מלאכות חבית ככיבוד חבית, הדחת הכוסות והצעת המטות, אפי"ח ובישול

מקור: אבל רבתי (פ"א) - כיבוד הבית הדחת הכוסות והצעת המטות אין בהן משום מלאכה לאבל.

פסק השו"ע - כבוד הבית, הדחת כוסות, והצעת המטות - אין בהם משום מלאכה לאבל. (שו"ע) וכן מותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה. אבל מה שאינו צריך לה - אסור. (שו"ע ורמ"א)

□ **וכן אשה המשרתת בבית בעל הבית אחד ואירעה אבל** - מותרת לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית בין שהיא משרתת בחנם בין בשכר. (שו"ע)

« **קשה**, הרי השו"ע כתב בסעיף ט"ז אם האבל מושכר לאחרים לא יעשה מלאכה בימי אבלו?

י"ל, דהתם מיירי במלאכה גמורה שאסור לאבל בכל גווני, משא"כ במלאכת צרכי הבית דמותר לאשה עצמה, על כן מותר אפי' למשרתת.

« אבל עכ"פ לא תעשה המשרתת מלאכה שאינו לצורך הבית אלא להרויח. (ט"ז א')

« וכ"ש שלא תצא מן הבית כדין אבל. (ט"ז א')

□ **שמש שאירע לו אבל האם יעשה עבודתו וילך לבית הכנסת ולשמש בצרכי הקהל – מחלוקת**

ט"ז: אין לו לילך לעשות עבודתו בבית הכנסת לשמש בצרכי הקהל. (ט"ז א')
לחמי תודה מהגאון מהר"י באסאן: חלק על הט"ז, והעלה בשמש בהכ"נ שאירעו אבל - רשאי לילך לבהכ"נ בערב שבת ימי אבלו להכין הנרות ולהדליקן ולעשות שאר צרכי בית הכנסת כדרכו. (פתי"ש ח') [בחזו"ע אבלות ב' בדיני דברים שהאבל אסור משום מלאכה עמי קמה הכריע כמהר"י באסאן שמותר לו ללכת בער"ש להכין הנרות ולהדליקם, ולעשות כל צרכי ביהכ"נ לצורך הרבים]

□ **הקזת דם לאבל – אבל מותר להקיז דם.** (ט"ז א')

□ **אבל שעושה מלאכה – אבל שאינו רוצה לימנע מלעשות מלאכה מנדין אותו, כדאמרינן (פסחים נ:). בעושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה כך.** (ב"י סעי' כ"ה וט"ז א')

סעיף כ"ג

מיעוט עסקיו כשולך ממקום למקום לסחורה זמת לו מת

מקור: מו"ק (כו:). - אבל ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקיו ימעט.
פסק השו"ע – ההולך ממקום למקום לסחורה ושמע שמועה קרובה:
 • **אם יכול למעט** שלא לעשות שום עסק באותה העיר – מוטב. (שו"ע)
 • **ואם לאו** - שאם לא יקנה באותה העיר לא ימצא – יקנה לצורך הדרך דברים שיש בהם חיי נפש. (שו"ע)

סעיף כ"ד

מיעוט בסחורה

מקור: מו"ק (כב).
בביאור דברי הגמ' ישנם ב' פירושים:
רש"י: ימעט בעסק כגון סחורה, דאף על פי שנאסר במלאכה לא נאסר במשא ומתן.
נימוק"י בשם יש מפרשים: סחורה המותרת לו כגון דבר האבד.
 הכריע הב"י - דפירוש שני עיקר.

□ **כיצד מדובר**

רש"י כתב: ממעט בעסק כגון סחורה.
וכתבו התוספות: בדבר האבד קאמר. ולפי זה תוך שבעה מיירי.
אך הב"י: תמה דהיאך אפשר לאסרו במלאכת דבר האבד על אביו ועל אמו ונמצא מאבד נכסיו? לכך ביאר אחרת, דהיינו דומיא דמאי דתנן בפרק קמא דתענית (יב:). גבי תעניות שגוזרים על הגשמים, עברו אלו ולא נענו ממעטים במשא ומתן והשתא אתי שפיר דאחר שבעה מיירי שהוא מותר בעשיית מלאכה, וקאמר דעל אביו ואמו ממעט במשא ומתן כל שלשים יום. (בדה"ב)
פסק השו"ע:

על שאר קרובים – רצה למעט בעסק סחורה המותרת לו, כגון דבר האבד - ימעט. רצה - אינו ממעט. (שו"ע)
 על אביו ואמו – ימעט. (שו"ע)

סעיף כ"ה**איסור יציאה בשיירא כל זמן אבילותו**

מקור: ירושלמי מו"ק (פי"ג סוף ה"ח) - על כל המתים אסור לילך בסחורה עד ל' יום, באביו ואמו עד שיגערו בו חביריו ויאמרו לו לך עמנו.

פסק השו"ע:

בשאר קרוביו – אסור עד ל' יום לילך בסחורה למרחוק. (שו"ע)

באביו ואמו – אסור עד שיגערו בו חביריו ויאמרו לך עמנו. (שו"ע)

טעם האיסור: דאיכא פרסום גדול ודומה לשמחה שהולך בשיירא גדולה, ושמחים הרבה בדרך. (שו"ע)

כתיבת האבל כתבים בשינוי – מחלוקת

כל בו בשם הרב רבינו מאיר: מותר לאבל לכתוב כתבים בשינוי כדין חול המועד.

כלבו בשם יש המתירים: לכתוב כתבים בחול המועד בלא שינוי גם האבל מותר לכתבם בלא שינוי. (בי"י)

סימן תא

סעיף א'

אבלות בחול המועד – דרך חלווית הנפטר בחוה"מ

מקור: מו"ק (כו.)

פסק השו"ע – אין מניחין את המטה ברחוב בחול המועד שלא להרגיל את ההספד. שאסור להרגיל את ההספד בחול המועד אלא לכבוד ת"ח. לפיכך אין מוליכין המת לבית הקברות בחול המועד עד שיהיה כל הקבר מתוקן ומזומן.

סעיף ב'

קריעה בחוה"מ

מקור: מו"ק (כד: כה.)

פסק השו"ע – אין קורעין בחול המועד אלא מי שהוא חייב לקרוע כדאיתא בסימן ש"מ. « וכן מי שצריכין לקרוע עליו בשביל חכמתו או שהוא אדם כשר או רבו או עומד עליו בשעת יציאת נשמה קורעין על כל אחד כדינו במועד. (טור) אבל מי שאינו חייב, ורוצה לקרוע מפני הכבוד – אסור. (שו"ע)

סעיף ג'

שמע שמועה קרובה בחול המועד

נחלקו הראשונים אם שמע שמועה קרובה בחוה"מ [ברגל] האם קורע או לא רבינו ירוחם וראב"ד: שמועה קרובה ששמעה בחול המועד קורע. **בה"ג**: מי ששמע שמועה קרובה ברגל דאסור לקרוע ואחר הרגל קורע ונוהג אבלות. (בי"ט) **פסק השו"ע** [ובב"י] – כר' ירוחם וראב"ד, דשמע בחול המועד שמועה קרובה – חייב לקרוע.

סעיף ד'

חליצה וחבראה בחוה"מ

מקור: מו"ק (כד:) – משנה.

□ **חליצה בחוה"מ** – אין חולצין כתף במועד. (שו"ע)

□ **הבראה בחוה"מ**

נחלקו בזה הראשונים

טור: רק הקרובים מברין בחוה"מ.

מהר"מ מארץ האי, סמ"ג וסמ"ק: אין עושין כלל הבראה בחול המועד. [והביאו ראייה מהירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ט)].

פסק השו"ע – כטור, אין מברין בו אלא קרוביו של מת, אבל הקרובים מברין. נועי בחזו"ע (אבלות א' עז' תצד) שיש הבדל בין מנהג ירושלים, לבין שאר הערים, ובירושלים אין מברין בחוה"מ זולת על אב ואם. ובח"ג עמ' קלד כתב שיש נוהגים בירושלים להברות במוצאי החג, ויש שאין נוהגים, ואם ירצו להמנע לגמרי מסעודת ההבראה יש להם על מה שיסמוכו]

- **וה"ה לחנוכה ופורים וראש חדש**. (שו"ע)
- **דרך ההבראה** – כשמברין אין מברין אלא על מטות זקופות. (שו"ע)
- **דרך ההבראה בחוה"מ על חכם** – בחול המועד מברין הכל על החכם לתוך הרחוב כדרך שמברין את הקרובים שהכל כקרוביו. (שו"ע)
- **אבל ביום טוב אפילו ביום טוב שני** – אין קורעין, ולא חולצין, ולא מברין. (שו"ע)

סעיף ה'

עינוי וטיפוח הנשים בחוה"מ חנוכה ופורים

מקור: מו"ק (כד: כז. כח:)

איניש דעלמא

נשים בחול המועד מענות דהיינו שכולן עונות כאחת אבל לא מטפחות דהיינו להכות כף על כף בראש חדש חנוכה ופורים מענות ומטפחות אבל לא מקוננות דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה נקבר המת לא מענות ולא מטפחות והני מילי לאיניש דעלמא. (שו"ע)

לתלמיד חכם

מקור: מו"ק (כז:). - אמר רב פפא אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים והני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא. [ומקשינן בגמרא] והא רב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא בחולא דמועדא? - [ופרקינן] יום שמועה הוה, דיום שמועה כבפניו דמי.

נחלקו בזה הראשונים מהו יום שמועה

רמב"ם: אפילו שמועה רחוקה נמי כבפניו דמי.

נמוקי יוסף בשם יש מפרשים: יום שמועה דהתם הוה יום מיתה וקבורה דפום נהרא ונהרדעא קרובים הם ובו ביום הגידוהו. (בי"י)

פסק השו"ע – כרמב"ם, ולכך:

- **בפני הת"ח** - לתלמיד חכם בין בחול המועד בין בראש חדש חנוכה ופורים מענות ומקוננות כדרך בחול.
- **אבל שלא בפניו** – לא.

□ **ויום שמועה אפילו רחוקה** – כבפניו דמי. (שו"ע)

סעיף ו'

צידוק הדין בחוה"מ

נחלקו הראשונים בדין צידוק הדין בחול המועד

רי"ף גיאות: מנהגינו שלא לומר צידוק הדין אחר המת בחוה"מ.

הטעם: דלא עדיף צידוק הדין דהדיוט מצידוק הדין דמשה רבינו דמסלקינן ליה בשבת שחל להיות במועד. (טור)

תלמידי רש"י: אומרים על המת צידוק הדין וקדיש בחולו של מועד, שאין זה הספד וחילול יו"ט, אלא הודאה וקבלת דין שמים. וכן ביו"ט שני. (טור) להלכה – מחלוקת

שו"ע: כתלמידי רש"י, אומרים על המת צדוק הדין וקדיש כדרך. וכן ביום טוב שני. **רמ"א:** כרי"ץ גיאות, שלא לומר צדוק הדין במועד, וכן המנהג פשוט במדינות אלו שלא לומר צדוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון.

□ **לכו"ע - ביום טוב ראשון -** כיון שאין מתעסקים במת – אין אומרים אותו. (שו"ע) « וכתב רב האי: מנהגינו לומר קדיש על המת ביום טוב ולומר כן תתכלא חרבא, ולשאול בו שלום כחול. (טור)

□ צידוק הדין אחר חצות בערב שבת

אין אומרים ג"כ כשקוברין אחר חצות בערב שבת. (רמ"א)

« וה"ה בעי"ט אחר חצות – אין אומרים. (ש"ך ג')

« אבל בערב ר"ח ובערב חנוכה - אומרים אפי' אחר חצות. (ש"ך ג')

□ צידוק הדין וקדיש בלילה

י"א שאם קוברים המת בלילה שאין אומרים קדיש ולא צדוק הדין. (רמ"א)

צידוק הדין במועדי השנה

□ **בר"ח חנוכה ופורים** – נחלקו בו חכמי אשכנז

חכמי גרמז"א: אומרים דרך הילוך.

חכמי מגנצ"א: אין אומרים אותו אלא על חכם גדול. (טור)

« אבל בערב ר"ח ובערב חנוכה - אומרים אפי' אחר חצות. (ש"ך ג')

□ **בחודש ניסן** – מחלוקת

או"ז: בניסן אין אומרים כל החודש צידוק הדין אלא דרך הליכה.

ב"י: אנו נוהגין לומר צידוק הדין בכל אלו הימים ואין אנו נמנעים כי אם בימים טובים. (ב"י)

□ **בערב הפסח** – אין מצדיקין. (ב"י)

□ **בסיון** – מחלוקת ראשונים

או"ז: אין אומרים בסיון עד יום טבוח שהוא אסרו חג.

ראב"ה: לא אמרו כל שבעה ימים אחר עצרת כי אם דרך הליכה כי עצרת יש לו תשלומין כל שבעה. (ב"י)

□ **מערב יום הכפורים עד ראש חדש מרחשון** – מצדיקין דרך הליכה, ושוב אומרים קדיש אחר קבורתו. (ב"י)

□ **תשעה באב** - אין אומרים צידוק הדין על המת בתשעה באב משום דכתיב (איכה א טו) קרא עלי מועד. (ב"י)

« **אך בערב תשעה באב אחר חצות** – אומרים צדוק הדין אף דאקרי מועד. (פת"ש א')

□ **ימים שאין אומרים בהם תחנון** – מחלוקת

ב"י: נוהגין לומר צידוק הדין בכל אלו הימים, ואין אנו נמנעים כי אם בימים טובים.

ד"מ: אין אומרים צידוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון. (ד"מ א')

סעיף ז'

אבלות בפורים

נחלקו הראשונים אם מת קודם פורים ופגע בו אבלות בתוך שבעה

שאלות: אם מת קודם פורים ופגע בו האבילות בתוך ז' בטלה ממנו גזירת ז'. וכן אסור להספיד ולנהוג בו אבלות.

הטעם: מידי דהוה ארגלים, ורגלים מפסיקים ואינם עולים משום ש"שמחה" כתיב בהו (דברים טז יד) ושמחת בחגך, ופורים ג"כ "שמחה" כתיב ביה (אסתר ט יז - יח) ועשה אותו יום משתה ושמחה. (בי"י)

« אבל חנוכה ור"ח אין מבטלין האבילות, אלא שאין מספידין בהם. (טור)

רמב"ם: נוהגין בפורים כל דין אבילות.

הר"מ מרוטנבורג ורא"ש: פורים אין מבטל האבילות, ומ"מ אין אבילות נוהג בו לא ביי"ד ולא בט"ו. אלא דברים שבצינעא נוהגין. (טור)

רבינו ירוחם: בפורים אינו נוהג אבלות כלל, ואפילו תוך שלשה ימים מותר לילך לשמוע המגילה. (בי"י)

« אך מכל מקום יום ראשון של אבלות נוהג ביום פורים דלא עדיף מיום טוב שני. (בי"י)

להלכה – מחלוקת

שו"ע [ובבי"י]: כר"מ מרוטנבורג ורא"ש, מת לו מת קודם פורים ופגע בו פורים – אינו מפסיק האבילות.

ומ"מ אין אבלות נוהג בו לא ביי"ד ולא בט"ו אלא דברים שבצינעא נוהג.

מהרש"ל: פסק דצריך לנהוג כל דיני אבילות. (ש"ד ד')

□ **והייב לשלוח מנות.** (שו"ע) [והוסיף בחזו"ע אבלות ב' עמ' רנה, שטוב שישלח מנות של בשר ודגים וכיוצא בהם, ולא תפנוקי מעדנים ומיני מתיקה]

□ ואף על פי שאינו מתאבל בהם – **עולים לו ממנין השבעה** כמו שבת. (שו"ע)

□ **הליכה לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה** – מחלוקת ראשונים

הר"מ מרוטנבורג: לאחר שיתפללו בבית האבל בלילה ילך לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה.

הטעם: דאפילו עבודה דקרבן ציבור שדוחה שבת קריאת מגילה דוחה אותה (מגילה ג). כל שכן אבלות דרבנן. (בי"י)

« **קשה,** יש לתמוה עליו מה הוצרך להתיר לאבל לילך לבית הכנסת בליל פורים אותם שהתפללו בביתו יקראו שם המגילה?

י"ל, משום שבבית הכנסת איכא פרסומי ניסא טפי דברוב עם הדרת מלך. (בי"י)

רוקח: אין לו לצאת מפתח ביתו אפילו לילך לבית הכנסת בשעת מגילה, אלא יקרא בביתו בעשרה המתפללים שם עמו או ביחיד. (טור ובי"י)

□ **לכו"ע - פורים שחל להיות במוצאי שבת,** כיון שבלאו הכי הוא בבית הכנסת – התיר לו לישראל שם עד לאחר קריאת המגילה. (בי"י)

סימן תב

סעיף א'

גדרי שמועה קרובה ורחוקה מחם

מקור: מו"ק (כ.) - רב חנינא אתיא ליה שמועה דאבוה מבי חוזאי אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. ויש בזה פלוגתא דתנאי ואיפסיקא הלכתא כרבי עקיבא דאמר שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. ואסיקנא התם (כ.) דמקצת היום ככולו. שם – ת"ר, שמועה קרובה – נוהגת שבעה ושלישים.

גדר שמועה קרובה

מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב - **אם בתוך לי יום** הגיעה השמועה, אפי' יום לי עצמו – הרי זו שמועה קרובה. (שו"ע)

דיני אבלות של שמועה קרובה:

- חייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיע השמועה. וקורע.
- ומונה לי יום מיום השמועה לתספורת עם שאר דברים. (שו"ע)
- הנחת תפילין – ביום השמועה קרובה לא יניח תפילין כמו ביום הקבורה. (ט"ז א')
- כללו של דבר – יום שמועתו הקרובה כיום הקבורה. (שו"ע)

גדר שמועה רחוקה

אם שמע מיום לי ואילך – הוי שמועה רחוקה. (שו"ע)

דיני אבלות של שמועה רחוקה:

- לענין גזירת שבעה – אין צריך לנהוג אלא שעה אחת. (שו"ע)
- « לא שנא שמע ביום, לא שנא שמע בלילה. שאם שמע בלילה ונהג מקצת אבלות בלילה שעה אחת עולה לו. ואפילו שמע על אביו ואמו. (שו"ע)
- לענין גזירת שלושים – נוהג על אביו ואמו בתספורת עד שיגערו בו חביריו, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגערו בו. וכן בשאלת שלום וליכנס לבית המשתה. ומונה מיום מיתה ולא מיום שמועה. (שו"ע)
- לפיכך, **אם באה לו שמועה על אביו ואמו לאחר י"ב חדש** – אינו נוהג אלא יום אחד אף בגזירת לי. (שו"ע)
- « ואף אותו יום אמרינן מקצתו ככולו. (ט"ז ג')
- « גדר יום אחד – הוא אפילו שעה אחת. (ש"ך א')

סעיף ב'

אילו איסורים נוהג בשומע שמועה רחוקה באותה השעה שנוהג לגזירת שבעה

מקור: מו"ק (כ.) - דרבי חייא אתיא ליה שמועה רחוקה אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי והולך כלי אחרי לבית המרחץ שמע מינה תלת שמע מינה אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה מקצת היום ככולו.

אם יש לו מנעלים ברגליו

השומע שמועה רחוקה אין צריך לנהוג כל דין אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל. ואין צריך לא עטיפה ולא כפיית המטה. ומותר במלאכה, רחיצה, וסיכה, ותשמיש המטה, ובתלמוד תורה. (שו"ע)

ואם אין לו מנעלים ברגליו – צריך שיכפה מטתו, או יעטוף ראשו, שצריך שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבלות.

ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, או שהיה רוחץ וסך ובאה לו שמועה – מפסיק שעה אחת משום אבלות וחוזר למה שבידו.

אבל אם היה לבוש תפילין – אינו צריך לחלצן. ומי"מ אינו יוצא ידי אבלות בהפסק זה. וצריך שיעשה מעשה שניכר שעושה משום אבלות, כגון חליצת מנעל או כפיית המטה ועטיפה, ומי"מ באחד מהם מספיק. (שו"ע) הטעם: לפי שאף בשעת אבילות מניח תפילין ואינו חולץ אלא ביום ראשון לבד ולא תהא שמועה רחוקה חמורה מיום ב' של אבילות קרובה. (ש"ך ב')

סעיף ג'

סעודת חבראז בשמועה רחוקה

אין מברין על שמועה רחוקה. (שו"ע)

סעיף ד'

קריעה על שמועה רחוקה

מקור: מו"ק (כ:) - פלוגתא דאמוראי ומשמע התם דהלכתא כמאן דאמר אינו קורע. ירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה) - אמר רבי מונא: וכי יש קריעה בלא איבול שכן על אביו ואמו אפילו אחר כמה חייב לקרוע.

על אביו ואמו

נחלקו הראשונים האם קורע על אביו ועל אמו

רמב"ן רי"ף ורא"ש: על אביו ואמו קורע לעולם.

ראב"ד והרמב"ם: אפילו על אביו ואמו אינו קורע בשמועה רחוקה. [לפי שהיה מפרש סוגיא דגמרא בענין אחר]. (בי"י)

פסק השו"ע [ובב"י] – כרי"ף והרא"ש והרמב"ן, דעל אביו ואימו קורע לעולם.

על שאר קרובים – אין קורעין על שמועה רחוקה. (שו"ע)

אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרוע בשמועה רחוקה – במקום שאין לו לקרוע אסור להחמיר על עצמו ולקרוע. (רמ"א)

אבל לאדם גדול שהיה רגיל להקשות לו בדבר הלכה דהוי מסתפי מיניה - אם בא לעשות

מילתא יתירה לכבודו – מותר. (ש"ך ג')

סעיף ה'

השומע שמועה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה

מקור: מו"ק (כ:)

פסק השו"ע – השומע שמועה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה – אינו נוהג אלא יום אחד [שעה אחת], ובשבת ורגל אסור בדברים של צינעא. (שו"ע ושי"ך ד')

הטעם: דכיון שאינו מתאבל אבילות גמור באותו שבת רק בדברים שבצינעא, על כן אין גזירת אבילות אחריו. (ט"ז ד')

« דבאותו שבת ורגל אסור בדבר שבצינעא כל אותו יום, ולא אמרינן בזה מקצתו ככולו כיון שיש עליו חוב ליום שאחריו שעה אחת היאך נאמר שיפסיק מאבילות ויחזור לו. (ט"ז ד')

« **האם באותה שבת צריך לנהוג אבילות שעה אחת במוצ"ש** – מחלוקת

ב"ח: לישב במוצאי שבת שעה א' על הארץ ולנהוג אבילות ואפי' אם חל יום הז' בשבת – צריך לנהוג אבילות שעה אחת במוצ"ש, דהא הכא אף על גב דדברים שבצינעא נוהג בשבת לא נפטר בזה וצריך לעשות במוצ"ש מעשה שניכר בו משום אבילות.

ש"ך: אין צריך לנהוג אבילות במוצ"ש, דמי שנהג אבילות ז' ימים ותוך הז' חל יום השבת למה יתחייב באבילות במוצ"ש. וכ"ש יום השבת דנהג אבילות כדינו. (ש"ך ד')

□ **אבל אם שמע שמועה בשבת שהוא כ"ט** – אז נוהג לאחר השבת שבעה ושלשים. (ט"ז ד')

□ **אם חל יום ז' של אבילות בשבת - האם צריך לנהוג דברים שבצינעא "כל היום"** – מחלוקת

ב"ח: אם חל יום ז' של אבילות בשבת צריך לנהוג דברים שבצינעא כל היום כיון שאינו נוהג בשבת אלא דברים שבצינעא.

ש"ך: גם בשבת אמרינן מקצת יום ככולו ונוהג מקצת יום השבת ותו לא. (ש"ך ד')

סעיף ו'

השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל

השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל – אינו נוהג אפי' דברים שבצינעא. ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת ודיו.

סעיף ז'

השומע שמועה קרובה בשבת – האם השבת עולה לו למנין שבעה

נחלקו בזה הראשונים

סמ"ק ובה"ג: השומע שמועה קרובה בשבת השבת עולה לו ליום ראשון ולמחר קורע והוה ליה יום ו' שביעי לאבילות.

הר"ר יחיאל: אין שבת עולה לו בתחלת המנין, אלא יתחיל למנות ביום ראשון, והו"ל יום שבת שביעי לאבילות ונוהג בו דברים שבצינעא. (טור וט"ז ה')

פסק השו"ע – כסמ"ק ובה"ג, השומע שמועה קרובה בשבת – השבת עולה לו ליום אחד ולמחר קורע והוה ליה יום ששי שביעי לאבילות.

סעיף ח'

האם הרגל עולה למי שלא נהג אבלות קודם לו כלל לחישוב כשמועה רחוקה

נחלקו בזה הראשונים

רבינו ירוחם: מת לו מת ערב הרגל ולא ידע שמת עד שעברו עשרה ימים אחר הרגל ולפי המנין שמנינו כבר עברו שלשים יום והוי שמועה רחוקה.

בעל המאור בשם יש מן החכמים: שנסתפקו בזה, וכתבו דהוי ליה ספק אבלות וקיימא לן כדברי המיקל באבל והוי ליה שמועה רחוקה.

בעל המאור [עצמו]: הוי לה שמועה קרובה, שאין הדברים נראים שיעלה הרגל למי שלא באה לו עדיין שמועות המת כי לעולם אין דין מי שלא נהג אבלותו ולא שמע בו כדין מי שנהג. (בי"י)

פסק השו"ע – כבעל המאור, עשרה ימים אחר חג הסכות שמע שמת לו מת בערב החג אע"פ שאם נמנה שעה א' לפני החג שבעה ושבעת ימי החג ויום שמ"ע כ"א ו"י ימים אחרים הרי ל"א – אין לזה דין שמועה רחוקה, אלא דין שמועה קרובה.

הטעם: שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבלות קודם לו כלל וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת.

« ואף על פי שהקרובים שהיו אצל הקבורה מונים מיום הקבורה כי אז היתה סתימת הגולל מ"מ אותן שלא היו אצל הקבורה ולא נודע להן שמת עד שהגיע יום ל' מיום הקבורה א"צ לנהוג אבלות, כיון דיום שמועה דידהו הוא יום ל"א מיום המיתה, והו"ל שמועה רחוקה דלגבי דין שמועה יום המיתה הוא עיקר. (ש"ך ה')

« ה"ה למי שמת ביום אחד ונקבר ביום שלאחריו – חשבינן לענין שמועה קרובה מיום המיתה, דבתר יום המיתה אזלינן בכל מיילי זולת לענין אבלות דמתחיל מסתימת הגולל. (ט"ז ו')

□ **שמע שמועה בראש השנה או בעצרת או ביום כפור** – מחלוקת

הרב ר' יוסף: עולה למנין שבעה.

ריב"ם: אין עולה כי אם יום אחד ואף שמיני עצרת אינו עולה לשבעה. (בי"י)

סעיף ט'

שמע שתי שמועות ביום אחד רחוקות או קרובות או מתו לו שני מתים כאחד

מקור: מו"ק (כ:) - במעשה דרבי חייא שאמרו לו דאביו ואמו אינן קיימין ואמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי והולך כלי אחרי לבית המרחץ שמעינן דמי ששמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד אינו נוהג עליהן אלא יום אחד.

פסק השו"ע – שמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד – אינו נוהג עליהן אלא יום אחד [כלומר שעה אחת]. (שו"ע ושי"ך ו')

□ **היו קרובות או שמתו לו שני מתים כאחד** – מונה לשתייהם כאחד שבעה ושלשים. (שו"ע)

□ **שמע לזה היום ולזה למחר** – מונה לשני מיום שמועה שבעה ושלשים. (שו"ע)

סעיף י'

שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל

מקור: מו"ק (כ.) - אפילו שעה אחת, דשמא היינו דוקא כי נהג כל אבילות.
פסק השו"ע – שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל - כיון דדברים שבצינעא נוהג – עולה לו אותו שבת למנין שבעה.

« ושוב הרגל מבטל ממנו גזרת ז'. (ש"ך ח')
 « ואם כן עולה לכל דבר, ולקולא אמרינן דעולה ולא לחומרא. (בי"י)

סעיף י"א

מי שחתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא ושמע שמועה קרובה

מי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא ושמע שמועה קרובה – מונה מיום מחר, ואותו יום אינו עולה לו. (שו"ע)

□ **אך אם שמע שמועה קרובה בסוף יום ל' אחר תפלת ערבית ועדיין יום הוא** – ודאי לא אמרינן דהוה לילה מכח התפלה דלהחמיר אמרינן כן לענין שלא יעלה יום שעבר למנין ז', אבל לא להקל לומר שהוא שמועה רחוקה אלא צריך להתאבל. (ט"ז ז')

סעיף י"ב

להודיע לקרובים על הפטירה

פסק השו"ע – מי שמת לו מת ולא נודע לו **אינו חובה שיאמרו לו**, ואפילו באביו ואמו ועל זה נאמר מוציא דבה הוא כסיל.

« ובדין אחד בא אצל אחיו בתוך ל' למיתת אחותם ולא היה רוצה שיתוודע אחיו מזה – **מותר ללוש בגדי שבת בכדי שלא יצטרך להגיד לו**. (פתי"ש א')

וצידד הרמ"א - **דמכל מקום בבנים זכרים נהגו להודיע כדי שיאמר קדיש**. אבל בבנות אין מנהג כלל להודיעם. (רמ"א)

« **במועד** – אף לזכרים, כיון שצריך לנהוג דברים שבצינעא – אסור להודיע משום מניעת שמחת יום טוב. (פתי"ש ב')

וכן בפורים – אין להגיד לו עד אחר פורים. (פתי"ש ב')

□ **להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה** – מחלוקת ראשונים

או"ז: מותר להזמינו, כיון שאינו יודע.

י"א בד"מ: שצריך להודיעו. (בי"י וד"מ ד')

פסק השו"ע [ובבי"י] – כאו"ז, דמותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה, כיון שאינו יודע.

□ **אם שואל עליו - האם מותר לשקר לו**

מ"מ אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא, שנאמר: "מדבר שקר תרחק". (שו"ע)
 אלא יש לו לומר בלשון דמשתמע לתרי אפלי. (ט"ז ח')

□ תענית ביום פטירת אביו ואימו

מצוה להתענות יום שמת בו אביו או אמו. (רמ"א)

« **מתי מתענין** – נחלקו הראשונים האם מתענה ביום המיתה או ביום הקבורה

מהר"י ווייל: יש להתענות יום המיתה ולא יום הקבורה.

תרוה"ד בשם כמה גדולים: שהורו להתענות יום הקבורה. (ד"מ ה' וביי בסוף סי' תג)

הכריע הרמ"א [ובד"מ] – דמתענין יום המיתה ולא יום הקבורה, אם לא מי שהיה אצל

הקבורה ולא אצל המיתה (רמ"א וד"מ ה')

« **בשנה הראשונה, האם ג"כ מתענין ביום המיתה או ביום הקבורה** – מחלוקת

בתשובת מהר"ר בנימין [משאת בנימין]: היינו דוקא משנה ראשונה ואילך, אבל

בשנה ראשונה לעולם עושין היאר צי"ט ביום הקבורה ולא ביום המיתה.

ט"ז: דודאי לא מונה שום אדם י"ב חודש רק מיום המיתה, דאטו מי שלא שמע

שמת אביו עד חצי שנה ודאי לא ימנה רק חצי שנה באבילות. (טי"ז ט')

ש"ד: נראה דלעולם יש להתענות יום המיתה, אלא שאם אירע שיום המיתה

מרוחק מיום הקבורה ג' או ד' ימים או יותר – יש להתענות בשנה ראשונה ביום

הקבורה, כדי שיעשה היארציט בתשלום האבלות, כיון דלא אפשר בענין אחר, וגם

כיון דמילתא דלא שכיחא היא יש לסמוך בכה"ג אמ"ד לעשות ביום הקבורה,

ומשנה ראשונה ואילך יתענה ביום המיתה.

אבל מי שמת אביו ונקבר בו ביום או ביום שלאחריו – יש להתענות ביום המיתה אף

בשנה ראשונה. (ש"ד י')

« **ומ"מ, אם השנה הזאת היא מעוברת** – יתענה ביום המיתה, דהא כבר נשלם

האבילות בכלות י"ב חודש. (פתי"ש ג')

« **אם היה אצל הקבורה ולא אצל המיתה** – מחלוקת

רמ"א: אם היה אצל הקבורה ולא אצל המיתה – מתענה ביום הקבורה ולא ביום

המיתה.

עט"ז: השיג על זה, וא"כ אין חילוק ולעולם יש להתענות יום המיתה. (ש"ד י')

« **ואם אירע יום זה ביום שאין אומרים בו תחנון, או בשבת ור"ח** – מחלוקת

מהר"ק: אין מתענין, ודוחה אותו עד למחר.

ד"מ: אין מתענין כלל. (ד"מ ה')

פסק הרמ"א – דאין מתענין כלל.

« **אם הוא כהן, ויש לו פדיון הבן באותו יום** – מחלוקת

פמ"א: בכהן שיש לו יארציט וביום זה ניתן לו בן לפדות – מחוייב להשלים, והוא

יפדה ביום. אך לענין ברכה שנהגו שהכהן מברך על היין, נראה דלא יברך, אלא יתן

לשותות לאחרים כמו במילה ביום התענית, ואחרים יברכו.

בש"ת בא"ח: חולק עליו, דאף אם נדחה זמן פדיון הבן רשאי הכהן לאכול. (פתי"ש ד')

« **אולם באבי הבן** – צ"ע. (פתי"ש ד')

« אם אירע שהיה לו סעודת מצוה ביום היארציט ופייסוהו שלא יתענה ויבא עמהם

בסעודה, ולא רצה מחמת היארציט. ולולי זה היה נמנה עמהם – הרי קבע עליו

בנדר שאף בסעודת מצוה לא יאכל, ואם מתרמי לו יארציט ויש לו סעודת מצוה

כיוצא בה – אסור וצריך התרה, ולכן יש לזהר בכה"ג שיאמר שעושה כן בלי נדר.

(פתי"ש ד')

« **חתן** – אין מתענה יארציט בז' ימי המשתה. (פתי"ש ד')

« **אם אירע לו ברית מילה של בנו** ביום ההוא, דיו"ט שלו הוא – לא יתענה, ואם רוצה

להתענות אין צריך להשלים. (פתי"ש ה')

« **ה"ה המוהל וסנדק** – אין צריכים להתענות יארציט. (פתי"ש ה')

« ואף לכתחילה מותר לקבל עליו להיות סנדק או מוהל ביום היארציט. (פתי"ש ה')

« **ואם מתו באדר ונתעברה השנה [ומדובר בשנה ראשונה]** – מחלוקת ראשונים

מהר"י ווייל: יש לצום באדר שני ולא בראשון. [ומ"מ רגיל היה להורות כדברי מהר"י

מולין].

מהר"י מולין: יש לצום בשתיהם.

מהר"י מינץ ותרומת הדשן: יש לצום בראשון. [והוסיף כי אם היה יודע תשובת מהר"י ווויל היה משיב לשואלי פלוגתא דרבוותא היא והיה מניח הברירה להם]. (ד"מ ה')
הלכה – מחלוקת

הרמ"א: כמהר"י מינץ ותרומ"ד, דהעיקר להתענות באדר הראשון, ואע"פ שיש חולקין כך הוא עיקר.

מהרש"ל ושו"ך: מחמירין להתענות בשניהם. (שו"ך י"א)

« **זמן אמירת קדיש ותענית בכל שנה מעוברת שאחרי השנה הראשונה**

מקור: נדרים (סג). – מחלוקת, לרבי מאיר: דאמר דכותבין בשטרות אדר הראשון אדר הראשון והשני אדר סתם כותבין דאיהו סתם אדר מיקרי. ור' יהודה: חולק עליו.

נחלקו בזה הראשונים

ב"י בשם התשב"ץ: בשנה מעוברת בשנה הראשונה יתענה ויאמר קדיש באדר ראשון ובשאר שנים באדר שני.

הטעם: משום דסוף שנה ראשונה הוי לסוף שנים עשר חדש כדאמרינן (עדות פ"ב מ"י) דמשפט רשעי ישראל בגיהנם שנים עשר חדש ולא אמרו שנה הילכך שנים עשר חדש מנינן.

תרומת הדשן: יעשה לעולם בראשון. (ב"י)

« **ואם מתו בשנת העיבור באדר הב' – פסק הרמ"א – מתענה גם כן בעיבור באדר השני.** (רמ"א)

אך הב"י בשם התשב"ץ חלק עליו - **דאם פעם הראשון היה שנת עיבור יתענה ויאמר קדיש באדר הראשון, משום שהוא סוף שנים עשר חודש, ובשאר שנים באדר ב'.** (ד"מ ה')

« **וה"ה אם מתו בשנת העיבור באדר הראשון – מתענים בשנת העיבור באדר הראשון.** (שו"ך י"ב)

« **הרגיל להתענות ביום שמת אביו ואירע אותו יום בשבת או בראש חודש – יש לדחות למחר, וראיה לדבר מצום גדליה.** (בדה"ב בסוף סי' תג)

□ **אין לאכול בסעודה בליל יום שמת בו אב ואם.** (רמ"א)

ואם חל תענית זה בערב שבת – דינו כשאר תענית. (רמ"א)

□ **מ"מ אם בפעם ראשון השלים – מחלוקת**

רמ"א: ינהוג כן כל ימיו. (רמ"א)

ט"ז: חולק, דלא מקרי דרך נדר, אא"כ דעתו שינהג כן כל ימיו לעולם ע"כ המיקל לא הפסיד, ובפרט מי שמצטער. (פתי"ש ח')

□ **אף כשחל בתחלה בחול, מ"מ כשחל אח"כ בערי"ש – מחלוקת**

תשובת נחלת שבעה: אף שחל בחול מ"מ כשחל אח"כ בערי"ש – אין צריך להשלים, וכאשר עשה ביא"צ הראשון שאירע בערי"ש כן יעשה כל ימיו.

תשובת חינוך בית יהודה: חולק בזה. (פתי"ש ח')

פמ"ג: אף אם יארע בחול לא ישלים כי בזמנינו הדורות חלושים. (פתי"ש ח')

סימן תג

סעיף א'

דיני המלקט עצמות

מקור: מו"ק (ח) - המלקט עצמות אביו הרי זה מתאבל עליהן כל היום כולו ולערב אין מתאבל עליהן אפילו צרורות לו בסדינו.

פסק השו"ע - המלקט עצמות אביו או של שאר קרובים שמתאבלים עליהם - מתאבל עליהם כל היום כולו בכל הדברים הנוהגים באבל: בכפיית המטה, ועטיפת הראש, ונעילת הסנדל, ותשמיש המטה, ורחיצה, וסיכה.

□ **ולערב** - אין מתאבל עליהם. (שו"ע)

« **ואם הם צרורים בסדינו** - נחלקו בזה הראשונים בביאור הגמ' במו"ק (ח).

רש"י פירש: אפילו צרורין לו בסדינו שאינו מלקטן ואינו רואה אותן הרי זה מתאבל עליהם כל זמן שלא נקברו.

התוספות פירשו: דהכי קאמר אפילו צרורים לו בסדינו אינו מתאבל לערב. (בי"י)

פסק השו"ע - כתוס', דאין מתאבלין עליהם אפילו צרורים לו בסדינו.

□ **היה עומד ומלקט וחשכה לו** - מותר ביום שלאחריו. (שו"ע)

לפיכך, אין מלקטין אותם סמוך לחשכה כדי שלא יהיה נמצא שלא התאבל על ליקוט עצמות אביו. (שו"ע)

□ האם יש דין אנינות במלקט עצמות

נחלקו הראשונים האם יש לו דין אנינות כל זמן שלא נקבר

הר"מ מרוטנבורק: כל זמן שלא נקברו חל עליו כל דין אנינות לאסור בשתיית יין ואכילת בשר ואחר שנקבר חל עליו כל דין אבילות עד הערב.

רא"ש: אין עליו דין אנינות כלל אלא מיד חל עליו דין אבילות אפילו קודם שקברום. (טור)

פסק הרמ"א - כרא"ש, דאין אנינות בליקוט עצמות רק חל עליו אבילות מיד.

« כלומר שאין נאסר קודם שיקברו העצמות באכילת בשר ושתיית יין כדין אונן. (ש"ך א')

דיני פיגוי קברות שזונים

□ **קברות ישנות שאינם משומרות** [כי שולטין במתייהם, וגם שטף מים רבים אליו יגיעו], ורוצים לפנותו אל בית הקברות חדשה - **מצוה לפנותו**. (פת"ש א')

□ **אבל טוב לעשות תקנה ואיסור שלא להודיע לשום אדם שהגיע היום פיגוי עצמות קרוביו רק בעלי ח"ק**, והוא מג"ח דהתורה חסה על ישראל וביטול זמניהם.

ושוב אחר שנעשה תקנה זו בפומבי ע"י הרב ובד"צ שוב אם יארע שאמר לו עד אי' כן א"צ להאמינו כיון שהוא עבריין ועובר על תקנת הקהל. (פת"ש א')

□ כשיש מחסור במקומות קבורה בבית העלמין החדש

ובענין קבורת העצמות שאם יקברו כל מת בפני עצמו ימלאו קברות החדשה בעצמות ולא ישאר מקום שם קבר - דליכא קפידא בקבורתם בגומא אחת. (פת"ש א')

« דדוקא בעירוב עצמות קפיד רבי עקיבא, אבל אם לא יתערבו ויהיו מונחים עצמות מב' מתיים בגומא אחת ליכא קפידא. ומה שאמר ר"ע להניחם בארון ארזים היינו להניח בארון אי' עצמות כמה מתיים כל גל בפ"ע.

ומהיות טוב יעשו ארון ארוך ובין כל עצמות מת א' יעשו בתוכו מחיצה של עפר דק, וטוב יותר של חרס או רעפים שאינו ממהר להתעכל שאף אם יתעכלו נסרי הארון ויפלו העצמות לחוץ יהיו מובדלים במחיצה.

ואם רוצים יכולים להעמיק הגומא אך באופן שלא יגיעו שם מים ויכולים לעשות כמה ארונות זה על זה בהפסק עפר בתנאי שתהיה המחיצה המפסקת בין עליונה ותחתונה מעובה קצת יותר באופן שלא יכבד משא העצמות העליונה על התחתונים, דא"כ הוי גנאי יותר מדאי. ובארון עצמו יכולים לעשות הפסקות מחיצות של חרסים כנ"ל.

אבל בגובה בין ארון לארון – צריך דוקא הפסק עפר, שראוי שיתעכל כל העליון אבל להפסיק במחיצה של חרס בגובה אינו נכון דאינו ממהר להיות עפר ומצוה שיעשה עפר. (פתי"ש א')

□ **כהן בפינוי עצמות אביו** – כהן אינו רשאי ללקוט עצמות אביו דשמא נחסר אביו. (ש"ד א')

סעיף ב'

דין קריעה ואיחוי בשעת ליקוט עצמות

מקור: אבל רבתי (פ"יב) - כל שקורעים עליו במיתתו קורעים עליו בשעת ליקוט עצמות וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות.

פסק השו"ע – כל שקורע עליו בשעת מיתתו – קורע עליו בשעת ליקוט עצמות. וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו – אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות.

סעיף ג'

עמידה בשורח, תנחומין, הבראה, קינה ונחי בשעת ליקוט עצמות

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"א סוף ה"ה) ואבל רבתי (פ"יב) - תניא ליקוט עצמות אין אומרים עליהם קינה ונהי וא"י עליהן ברכת אבלים ותנחומי אבלים, אבל אומרים דברים מה הן דברים רבנן אומרים קילוסין.

□ **עמידה בשורה** – עצמות אין עומדין עליהם בשורה. (שו"ע)

□ **תנחומין** – אבל אומרים עליהם תנחומין לעצמם. (שו"ע)

□ **הבראה** – ואין מברין עליהם בחבר עיר אבל מברין עליהם בביתו. (שו"ע)

□ **קינה ונהי** – אין אומרים עליהם קינה ונהי, אבל אומרים עליהם קילוסין, דהיינו שבחו של מת ומשבחין להקב"ה שממית ומחיה. (שו"ע ורמ"א)

« **ונחלקו בזה הראשונים למי מקלסין**

טור: פירוש מקלסין המת ומספרים בשבחו לפי מה שהוא.

טור בשם י"א: קילוסין להקב"ה שהוא ממית ומחיה. (טור)

ופסק הרמ"א – כב' הדעות.

סעיף ד'

ליקוט עצמות חמת במועד

מקור: מועד קטן (ח.) - ועוד אמר רבי מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו רבי יוסי אומר אבל הוא לו. ורמי בגמרא ארבי מאיר מדתניא המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום? – מפני ששמחת הרגל עליו.

נחלקו הראשונים האם מלקטין במועד

רמב"ן: מותר ללקטן במועד, ואינו מתאבל עליהן כלל מפני ששמחת הרגל עליו. (טור)
הטעם: דס"ל להרמב"ן דכיון דמהדר תלמודא לפרושי מילתיה דרבי מאיר משמע דהלכתא כוותיה. (בי"י)

רמב"ם: אין מלקטין עצמות אביו במועד, ואין צריך לומר עצמות שאר קרוביו. (טור)
הטעם: דס"ל להרמב"ם סובר דאין זה כדאי לבטל כלל שבידינו (עירובין מו.): רבי מאיר ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. (בי"י)

פסק השו"ע [ובב"י] – כרמב"ם, דאין מלקטין עצמות אביו במועד ואין צריך לומר עצמות שאר קרובים.

סעיף ה'

שמועה בליקוט עצמות

מקור: ירושלמי מו"ק (פ"א סוף ה"ה) - תניא, אין שמועה לליקוט עצמות. אמר רבי חגי: והוא ששמע למחר אבל אם שמע בו ביום יש שמועה לליקוט עצמות.

פסק השו"ע – שמע שהיום לקטו עצמות אחד מקרוביו שהוא מתאבל עליהם, אף על פי שלא היה שם – מתאבל עליהם.

□ **אבל שמע שנלקטו אתמול** – אין מתאבל עליהם. (רמ"א)

□ **אשה שמת בעלה ונשאת לאחר** ואח"כ ליקטו עצמות בעלה הראשון – אינה מחויבת

להתאבל ביום ליקוט עצמות. ואפילו גוף האבילות אינה מתאבלת. (פת"ש ב')

הטעם: דנשואין שניים מפקיעים קורבת הראשון לגמרי. (פת"ש ב')

סעיף ו'

דרך ליקוט העצמות

מקור: אבל רבתי (פ"ב) - תניא, אין מפרקין את העצמות ואין מפסיקין את הגידין אלא אם כן נפרקו העצמות מעצמן ונפסקו הגידין.

פסק השו"ע – אין מפרקין את העצמות ולא מפסיקין את הגידים.

סעיף ז'

מתי מלקט העצמות

מקור: אבל רבתי (פ"ב) - כל העצמות אדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו דברי ר"ע. ר' יוחנן בן נורי אומר ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר, כלה הבשר אין הצורה ניכרת בעצמות.

פסק השו"ע – ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר. כלה הבשר אין הצורה ניכרת בעצמות.

« ואה"נ דאף כשלא כלה הבשר חייב להתאבל כל היום. (ש"ך ב')

□ ליקוט עצמות אביו ואמו בעצמו

לפיכך, יכול ללקט בידו עצמות אביו ואמו. ואעפ"כ נכון הדבר שלא ילקטם הוא עצמו מההיא דרבי אליעזר בר צדוק דבסמוך. (שו"ע)

סעיף ח'**ליקוט עצמות שני מתים**

מקור: אבל רבתי (פ"ב ה"ח)

פסק השו"ע – מלקט אדם עצמות שני מתים כאחד בראש אפרסקל מכאן ובראש אפרסקל מכאן דברי רבי יוחנן בן נורי. ר"א אומר סוף אפרסקל להתעכל וסוף עצמות להתעכל ונמצאו עצמות שני מתים מתערבים אלא מלקטין ונותנין כל אחד לעצמו בארון של ארזים. א"ר אליעזר בר צדוק כך אמר לי אבא בשעת מיתתו מתחלה קברוני בבקעה ולבסוף לקוט עצמותי ותנס בארזים ואל תלקטם אתה בידך שלא יהיו בזויות עליך.

« ומובא שם בברייתא – דהוסיף לומר שכן עשיתי לו נכנס יוחנן וליקט ופירש עליהן את אפרסקא ונכנסתי וקרעתי עליהן ופירשתי עליהן את הסדין, וכשם שעשה אבא לאביו כך עשיתי לו. (טור)

סעיף ט'**דין המלקט וחמשימר את חמת**

מקור: אבל רבתי (פ"ב) - תניא המלקט עצמות והמשמר עצמות והמוליך אותם ממקום למקום פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת לא, שנא עצמות של קרובים לא שנא של רחוקים.

פסק השו"ע – המלקט עצמות והמשמר את המת והמוליך אותם ממקום למקום פטור מק"ש ומתפלה ומהתפילין ומכל מצות האמורות בתורה בין בחול בין בשבת לא שנא עצמות קרובים לא שנא עצמות רחוקים בין אם הוא בספינה או בדרך. ואפילו אם הם מלקטים רבים. (שו"ע)

« דוקא מלקטים רבים, אבל משמרים רבים – זה משמר וזה קורא. (ש"ך ג')
ואם רצה להחמיר על עצמו לא יחמיר מפני כבוד עצמות. (שו"ע)

סעיף י'**דין המוליך עצמות ממקום למקום**

מקור: מו"ק (כח:): כתובות (עב). - תניא היה ר"מ אומר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דקבר יקברוניה דיטעון יטעוניה דדלאי ידלוניה.

פסק השו"ע – המוליך עצמות ממקום למקום – הרי זה לא יתנס בשק או בדסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. אבל אם מפשילו לאחוריו על החמור – שפיר דמי. ואם היה מתירא מפני הגנבים והלסטים – מותר. (שו"ע)

□ זהירות בענייני קבורת המת

החי יתן אל לבו דברים של מיתה, דיספד יספדוניה, דיקבר יקברוניה, דיטעון יטעוניה, דידל ידלוניה. (רמ"א)

□ מעלת השלום, שניתן לצדיקים בעת פטירתם

גדול השלום שניתן לצדיקים, שבשעה שהצדיק נפטר ג' כתות של מלאכים נותנים לו שלום, ואומרים יבא שלום, כל הכתוב לחיים קדוש יאמר לו. (רמ"א)
 מקור: כתובות (קד.) - היה ר"מ אומר גדול השלום שלא ברא הקדוש ברוך הוא מדה יפה מן השלום שנתנה לצדיקים שבשעה שנפטר האדם מן העולם - ג' כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום הראשונה אומרת יבא בשלום והשנייה אומרת ינחו על משכבותם והג' אומרת הולך נכוחו ולא דיין לצדיקים שמיתתן בידי הכבוד שנאמר וכבוד ה' יאספך אלא שמקלסין לפניו יבא שלום יבא שלום.

□ כשנפטר מחבירו לשלום

מקור: מועד קטן (כט.) - אמר רבי לוי בר חמא הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר למשה: "לך לשלום" והלך והצליח. אבשלום שאמר לו דוד "לך בשלום" הלך ונתלה. אבל הנפטר מן המת, יאמר לו "לך בשלום" שנאמר (בראשית טו טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום.
 וכתב על זה הנמוקי יוסף: כי יש בני אדם שמנחשין ומשימין דבר בלבם, וכנגדם דברו חכמים. **אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק כלום.** (ד"מ א')

□ זכות אמירת קדיש קודמת לאומר על תושב העיר, או שהאומר הוא תושב העיר

אחד מדיורי העיר היה אומר קדיש עבור אמו שמתה בעיר, ואחד שכיר מלמד בעיר והיה אומר קדיש עבור אמו אבל לא מתה בעיר ולא היתה דירתה בעיר, ואחת היתה זקנה שנח נפשה בעיר ולא עזבה בן ולא בת, וקרוביה שכרו אחד שיאמר קדיש עבור נפשה?
 יוחנן בן מורינו הרב ר' מתתיה דטריווש פסק: שאין הענין תלוי בפרעון עולי העיר אם אין לו ודר בעיר אף על פי שדר בשכירות נקרא בן חלק, ואם דר בעיר אף על פי שהוא בשכירות יהיה לו לפי הענין חלק, ואם שום אחד מהקדישים הוא בעד מת שמת בעיר - יש לו חלק מכח המת ומכחו, ואם דר בעיר ואפילו שכיר חלק אחד והם שני חלקים. ומי שאין כלל דר ואין המת מן העיר אין לו חלק כלל. (בי"י)

בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעיה מעל כל פנים

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

